OVIDIU PAPADIMA

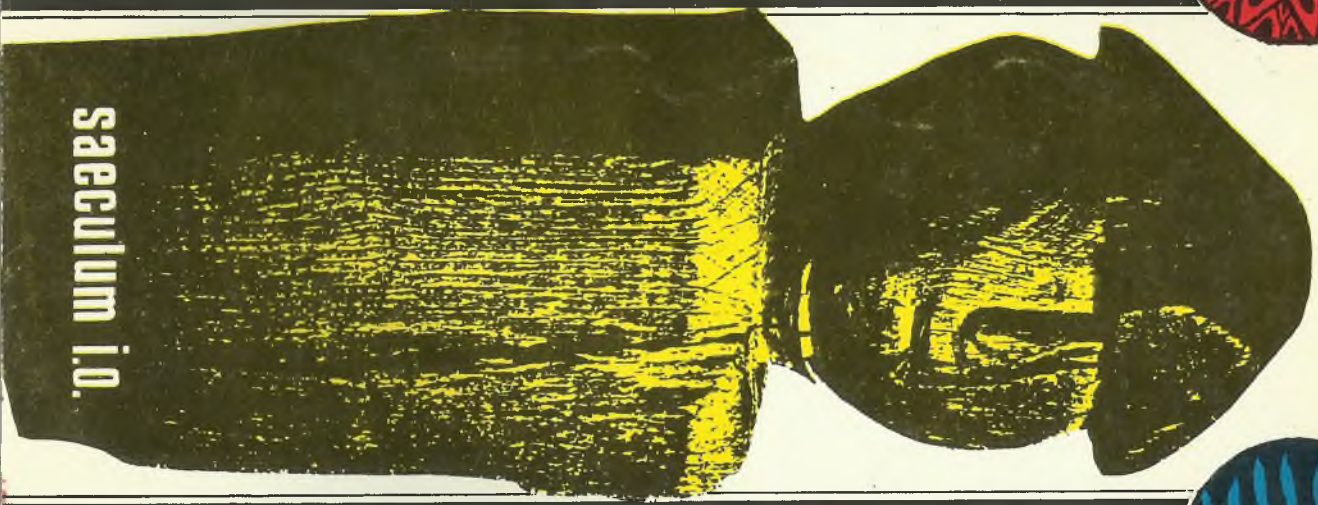

saeculum i.Ω.

MYTHOS

o viziune românească a lumii

Coperta de DONE STAN

ISBN 973-96550-9-2
© Toate drepturile sunt rezervate Editurii SAECULUM I.O.

OVIDIU PAPADIMA

O VIZIUNE ROMÂNEASCĂ A LUMII

STUDIU DE FOLCLOR

Ediţia a II-a, revizuită

Cu o postfaţă de
I. OPRIŞAN

Editura SAECULUM I.O.
Bucureşti, 1995

Imprimat la ROMCART S.A.
Bucureşti — România

LĂMURIRI

Cartea pe care o prezentăm aici cititorilor – cu aceeaşi bucurie cu care am scris-o dar şi cu sfielile ce decurg logic din temeritatea şi dificultăţile întreprinderii în ea încercată – e aşa cum i-au impus să fie înseşi împrejurările în care s-a închegat.

Sau mai bine zis, împrejurările în care ea a crescut. Fiindcă nu e o operă de elaborare, cît de căutare şi găsire a unor adevăruri dintr-o lume care astăzi e destul de departe de sufletul nostru modern. De aceea, cartea s-a împlinit firesc, doar pe măsură ce aceste adevăruri s-au impus de la sine, din cercetarea atentă a folclorului nostru.

În această cercetare, am pornit la început fără nici un plan mai de seamă. A fost o reîntîlnire – după anii universitari de frecventare a acestui folclor al nostru – pe care o credeam întîi foarte trecătoare. Dar cel dintîi aspect pe care, în mod cu totul accidental, am căutat să-l lămurim, a impus altele, şi acestea la rîndul lor s-au dovedit în strînsă legătură cu tărîmuri neaşteptate. Pe măsură ce adînceam imensul nostru material folcloric, conştiinţa profundei lui organicităţi se lămurea şi se împlinea din ce în ce mai evidentă.

Celui dintîi studiu – apărut în revista *Gînd românesc*, în mai 1936, cu titlul de azi al cărţii, în acelaşi timp cînd d-l Lucian Blaga începea acordurile largi de gîndire asupra „Spaţiului mioritic" – i-au urmat şapte eseuri, unele apărute în aceeaşi revistă, altele în *Familia* şi în *Universul literar*. Ele reprezintă nucleul a ceea ce – în cei doi, ani care s-au scurs de atunci pînă în 1938, cînd această carte a ajuns la împlinirea ei – i s-au adăugat în cele douăzeci şi opt de capitole ale sale. A crescut, deci, în ritmul în care adevărurile ei s-au lămurit. E astfel, în primul rînd, o carte de înfăţişări decît de demonstraţii. O carte de adevăruri mai mult dictate decît dibuite. O lume care există latentă în sufletul oricăruia dintre noi, cărturari români, dar din ce în ce mai departe de mentalitatea

noastră modernă – şi-a cerut, nu atît expresie, nici comentariu, cît în primul rînd o înfăţişare sinceră şi înţelegătoare. E ceea ce am căutat să-i dăm. Cartea aceasta e în primul rînd o carte de prezentare a lumii noastre folclorice. De aici, şi tehnica ei. Cartea are atîta arhitectură cîtă are materialul folcloric pe care îl cercetează. N-am sistematizat prea mult, ca să nu riscăm să-l deformăm fără voie, de dragul construcţiei. Gîndul a căutat să şerpuiască după cel popular şi concluziile au fost însemnate fiecare acolo unde s-au impus de la sine. N-am definit astfel lumea noastră folclorică decît pe măsură ce s-a definit ea însăşi. De aceea, am ferit-o pe cît am putut nu numai de gîndul, ci şi de cuvîntul nostru. În creionarea credinţelor din care se întruchipează, am respectat nu numai cugetul popular dar şi cuvintele lui. Mai mult am citat – reproducînd întocmai vorbirea ţărănească sau a cercetătorului de folclor – decît am rezumat sau indicat. Şi am căutat să citäm nu numai ceea ce e semnificativ, dar ce e şi frumos.

Cartea aceasta e, astfel, o antologie de folclor românesc aproape în aceeaşi măsură în care e o operă de lămurire a lui. Din materialul pe care-l aduce se pot trage concluzii mai multe decît ne-am mulţumit să scoatem noi, şi pe marginea lui se pot face mai multe comentarii decît am făcut noi.

Celui care va merge de aici mai departe, nu numai împlinind, dar chiar contrazicînd – îi vom fi recunoscători. Căci ceea ce am vrut a fost să pornim prin această carte discuţia unor probleme, iar nu să le aducem rezolvarea deplină.

N-am vrut să facem o lucrare de ştiinţă, ci una de convingere. De aceea, păstrîndu-i în totul temelia riguros ştiinţifică – nu e în paginile ei nici cea mai mică afirmaţie care să nu fie întemeiată pe cel puţin un citat, atent controlat, din folclorul nostru, şi anume din culegerile cu garanţii de seriozitate, renunţînd, pentru a evita orice suspiciune, la materialul pe care ni l-au dat peregrinările personale prin regiunile noastre pure de munte – am renunţat şi la aparatura obişnuită de erudiţie, adică la subsolul de citate şi trimiteri. Ar fi posomorît şi îngreunat inutil această carte pe care am visat-o pentru cît mai mulţi. Pentru cei care, totuşi, vor să-i controleze izvoarele, stă la îndemînă, la fine, bibliografia tuturor lucrărilor folosite. Începînd cu cărţile mari ale Elenei Voronca, ale lui Tudor Pamfile şi S. Fl. Marian, am căutat să trecem în revistă atent culegerile de folclor pe care le aveam în toate domeniile, de la basm pînă la descîntec. Renunţînd a le pomeni la fie-

care pas, nu înseamnă deloc că vrem a face să se uite ceea ce – imens – le datorește această carte a noastră.

Dar întrebuințarea exclusivă a materialului folcloric tipărit ridică o problemă. Majoritatea culegerilor de folclor pe care le avem datează dinainte de război. Se poate pune întrebarea legitimă dacă într-un sfert de veac și mai bine cît a trecut de atunci – dată fiind puternica invazie de forme orășenești la țară în ultimul timp – nu cumva multe din datele folclorice atunci culese, azi nu mai sînt valabile? Întrebarea își capătă răspunsul în înseși foarte multe din culegerile folosite de noi aici. Deși recente, unele de abia cîțiva ani, totuși nu dezmint în nici un amănunt lumea înfățișată de celelalte. Asta nu însemnă, însă, a nega că în ținuturile noastre de puternică influență urbană folclorul nu moare uneori bucată cu bucată. Într-un anume chip, cartea aceasta înfățișează mai mult ceea ce am uitat, ceea ce pierdem, decît ceea ce avem încă sigur. Și ceea ce pierdem e atît de mult, încît explică și secretul persistenței noastre miraculoase în istoria atît de vitregă. Cu asemenea armură sufletească, era imposibil să nu rezistăm. Dar totodată ne bat gînduri sumbre de viitor; fără ea, cum vom răzbi, cînd primejdii și ispite tot atît de mari ne pîndesc? Ce va deveni sufletește țărănimea noastră, cînd străvechea rigoare a disciplinei folclorice de gîndire se va fi fărîmat cu totul?

Să ne fie îngăduit aici să facem o paranteză asupra noțiunii de folclor, așa cum o întrebuințăm noi. Anume, pentru noi, folclor înseamnă – ca în timpurile dintîi, cînd a fost făurită la englezi noțiunea – *totalitatea formelor de viață spirituală anonimă și colectivă a unui popor*, văzută îndeosebi în stratul cel mai primar și deci cel mai conservator: țărănimea. Începută așa cum a fost, împlinită așa cum am arătat, cartea aceasta caută să evidențieze, precum o spune și titlul, *o viziune românească a lumii*, așa cum se mai păstrează ea încă în spiritul țărănimii noastre. Viziunea aceasta e românească întrucît la noi trăiește organic. Nu e *exclusiv a noastră*, fiindcă se aseamănă în unele din liniile ei cu ale unora, în altele cu ale altora, dintre popoarele care ne înconjoară. Întru cît aceste asemănări se datoresc substratului străvechi și universal de mituri, sau substratului folcloric comun *tracic*, sau influențelor de vecinătăți directe, – e greu de stabilit în actualul stadiu al cercetărilor noastre de folclor. Se poate afirma însă hotărît, că, în nici un caz, nu se datoresc mecanic înrîuririi asupra noastră a acestor popoare mai tinere decît noi, cărora noi le-am dat în chip

istoric dovedit atîta, începînd cu forme de viaţă socială şi pînă la forme şi oameni de cultură. Pentru cei care vor să adîncească ultimele documentări istorice în această privinţă, amintim grăitoarele comunicări ale lui N. Iorga despre „Cuceririle vitalităţii româneşti". Nu am încercat aici să diferenţiem folclorul românesc de cel sud-est-european. E necesar, dar e greu în situaţia de azi a ştiinţei noastre folclorice. Am arătat doar – şi aceasta credem că e esenţialul – că avem de-a face cu o viziune românească a lumii întrucît ea trăieşte organic şi firesc, în fiece clipă, cu multe îmbinări şi *nuanţe originale*, în gîndul ca şi în gestul fiecărui ţăran al nostru.

Multora li se va părea poate că tocmai aici stă pîrghia ce poate sprijini una din cele mai profunde obiecţii ce ar fi de adus acestei cărţi: că vorbeşte de o realitate *specific etnică*, într-un domeniu ca al folclorului, unde graniţele se pierd într-atîta, încît depăşesc uneori nu numai rasele, dar chiar şi continentele. Cînd unele materialuri de credinţă de aici le poţi regăsi la cine ştie ce trib din insulele Pacificului – cum se mai poate vorbi de o viziune românească? Aici ne simţim datori să menţionăm mai întîi de toate că în această carte nu se face folclor comparat. Nu se face, din foarte multe motive. Fiindcă noi credem că avem azi cu totul altă structură spirituală decît cea din care s-au născut atît folclorul comparat cît şi literatura comparată. Ambele sînt discipline specifice pozitivismului secolului al XIX-lea, în care ştiinţele naturale şi-au impus principiile lor mecanice întregii noastre lumi de gîndire. Potrivit lor, se urmăreau pretutindeni, chiar şi în viaţa spirituală, relaţii mecanice de la cauză la efect – influenţele – şi raporturi mecanice de simetrii între fărîmele de materiale, – consecinţele. Accentul era pus pe uniform, pe inert. Din fericire, zbuciumul sufletesc de la începutul veacului al XX-lea ne-a adus eliberarea ştiinţelor spiritului de această tiranie. Am ajuns să considerăm viaţa spirituală la fel ca pe cea biologică şi în opoziţie cu lumea mineral-mecanică. Ne dăm seama de unicitatea fiecărui espect al vieţii universale – şi pe ea punem accentul. Ne interesează deci, în folclor, ceea ce se individualizează în trăsături tipice, iar nu ceea ce se aseamănă prin coincidenţe de materiale. Pe noi nu ne mai pot deruta aceste coincidenţe, deoarece căutăm să privim orice trăsătură ca făcînd parte dintr-un tot organic. Organicism însă înseamnă nu numai viaţă, ci şi armonie a întregului. Nu mai putem fi, deci, robii amănuntelor, căutîndu-le asemănări mecanice peste

mări şi ţări; ci căutăm să fim înfăţişătorii înţelegători ai întregului. Astfel, înainte de a face folclor comparat, ne simţim datori să înfăţişăm folclorul aşa cum trăieşte el, în unităţi organice, care nu pot fi decît cele etnice. Cînd vorbim, astfel, de viziunea românească a lumii, căutăm să înfăţişăm una din aceste organice totalităţi folclorice. În ea nu e unică substanţa – ce poate fi universală – ci nuanţele ei şi mai ales echilibrul în care se îmbină aceste nuanţe, *aspectul sub care trăiesc toate organic*. Pe această cale de înţelegere mărturisim că n-am fi ajuns, dacă n-am fi avut înainte înaltele strădanii a două spirite care au să lase încă multă vreme urme adînci în viaţa culturii româneşti. Pe de o parte, Gîndirismul, animat de energia vulcanică a lui Nichifor Crainic, în rîvna de a ne lumina specificul etnic şi în mîndria de a crede în el. Pe de altă parte, rodnica singurătate a profesorului D. Caracostea, ale cărui cercetări deschizătoare de drumuri în domeniul artei cuvîntului şi al folclorului au evidenţiat la noi că unicitatea momentelor de viaţă spirituală e pretutindeni şi clar vizibilă, nu atît în substanţa ei, cît în formele în care creşte şi rodeşte. O literatură comparată a formelor în folclor, însă, nu se poate naşte – la fel cu cea a formelor din cultura modernă – decît după ce ele vor fi fost înfăţişate fenomenologic, adică pornind din însăşi inima lor către structura lor, ca totalităţi organice. E însăşi atitudinea noastră din această carte, faţă de folclorul românesc. Căci viziunea folclorică a lumii pe românește nu e numai o imagine grandioasă şi amănunţită în acelaşi timp, a întregii vieţi cosmice – ci totodată e şi o ordine desăvîrşită a vieţii pămînteşti. Cu alte cuvinte, nu e numai un fel de a gîndi al ţăranului nostru, ci şi un fel de a trăi. Ea nu se organizează în adevăruri abstracte, ci în chipuri din viaţă şi pentru viaţă. De aceea, e o ordine etică în adîncul ei şi estetică în expresiile sale. Poate fi astfel, fiindcă nu e numai o ordine etnică de viaţă, ci în acelaşi timp şi o ordine creştină, adică puternic orientată spre transcendent. Dar creştinismul său e ortodoxie, şi ortodoxia sa e românească. În consecinţă, nu va căuta deloc să-l despartă pe om de trupul lui, de viaţă, de pămînt. Perspectivele sale vor fi totdeauna cosmice şi totuşi necontenit umane. Omul va considera deopotrivă drept a lui Dumnezeu şi lumea pămîntului ca şi pe cea cerească. De aceea, nu le va vedea luptîndu-se, ci armonizîndu-se într-o adîncă întrepătrundere. Viaţa de după moarte va fi în chip firesc o prelungire a celei de pe pămînt, după cum cea de aici e o pregătire a celei de apoi. Cosmosul va fi o prelungire a sufletului său, după cum el, omul, nu-i decît o verigă din

lanțul de armonii materiale ale cosmosului. De aici rezultă nu numai o fuziune de nedespărțit, a perspectivelor umane cu cele cosmice, dar și ale spiritului cu pămîntescul. În folclor, astfel, adevărurile transcendente sînt în același timp și adevăruri de viață pămîntească, – tot așa după cum legile vieții satului sînt recunoscute valabile în lumea cerească. Bunăoară, omul respectă sfinții ca pe niște imagini ideale, a căror perfecțiune el tinde să o ajungă, – dar totodată îi închipuie arînd, cosind, mîncînd, la fel cu el aici pe pămînt. El mută, astfel, sociologia în cer și teologia pe pămînt, împăcîndu-le pe amîndouă în aceeași unitate de viață. El crede, tot așa, că fragi după Ziua crucii e păcat să mănînci, ele fiind de-atunci sortite morților. Sub o expresie magică, el prinește un imperativ de igienă, fragile nemaifiind bune de consumat către sfîrșitul verii. Concretizează astfel teologia, animînd amintirea morților, și spiritualizează medicina, dîndu-i prestigiul covîrșitor al transcendentului. Folclorul e, astfel, în același timp, o unitate organică, surprinzător de bogată, de rugoare și de viață. El e totodată teologie și sociologie, astronomie și medicină, filosofie și botanică, poezie și zoologie, mitologie și cosmografie, psihologie și meteorologie. Și din toate aceste cunoștințe, nici unele care să contrazică adînca lui logică interioară. Din toate, nici una care să nu fie tot atît de sever raportată și la imperativele transcendente și la viața de toate zilele.* El îl împacă firesc pe om și cu Dumnezeu și cu lumea, și cu visul și cu realitatea dură, – îngăduindu-i speculația metafizică, fără să-l îndepărteze cu nimic de pămînt. În el, adevărurile etice trăiesc tot atît de plastic ca și cele botanice, iar acestea sînt tot așa de spiritualizate ca și cele etice. Cînd țăranul vede în bălăriile de bozi locașul Necuratului, sau cînepa drept planta iubită a Maicii Domnului – el exprimă cu totul lapidar inutilitatea uneia și binefacerile pe care le dă cealaltă vieții materiale a satului și în același timp reamintește că ochiul Divinității se pleacă necontenit peste munca și păcatul omului. Toate categoriile folclorului sînt astfel deopotrivă, pentru țăranul nostru, realități sufletești nu numai intelectuale. Ceea ce n-a reușit știința pozitivistă a izbutit el. Cît de rece apare alături această știință modernă! Și cît de săracă, atît în expresia cît și în utilitățile ei, chiar în cele materiale!

Prin folclor, omul satului ajunge deopotrivă un adînc simțitor al transcendentului, un credincios și un desăvîrșit cunoscător al lumii sale reale. Prin știința modernă, orășanul ajunge un ateu în

* Ne simțim datori să amintim aici, cu prilejul reeditării, că noi considerăm folclorul, așa cum am arătat, ca un fenomen complex de cultură populară și nu ca un aspect limitat la cîntec, dans și muzică instrumentală – așa cum ne-a obișnuit comunismul.

neliniştile sale intelectuale, un chinuit în singurătăţile sale sufleteşti şi un incapabil în raporturile sale cu natura şi viaţa. E o situaţie de un tragic evident. Ştiinţa modernă i-a distrus omului liniştea sufletească, fărîmîndu-i credinţa, cu scopul de a-i oferi adevărul integral al vieţii. Încă din şcoala – în care i se infuzează această ştiinţă „pozitivistă", – omul iese cu o grămadă de superstiţii stupide, care îl chinuie: a microbilor care îl pîndesc pretutindeni, a miilor de boli ce-l minează mereu, a uzurii sistemului nervos, care îl ameninţă cu nebunia, a luptei de clasă, a nebuniei războiului... Iar în schimb, nu ştie să deosebească o ciupercă otrăvitoare de una bună, sau o plantă medicinală de simplele buruieni, cu toată botanica învăţată. Nu ştie stelele de pe cer cu numele lor poetic, cu toată astronomia învăţată, şi nici unul din semnele care anunţă schimbarea vremii, cu toată meteorologia dăscălită. Învaţă chimie şi nu ştie să facă un foc; învaţă geografie, şi nu poate să se orienteze într-o biată pădure. Satul, cu sociologia lui folclorică, e o imensă familie. Oraşul, cu sociologia lui pozitivistă, e un infern de duşmănii sau ignorări reciproce. În sat, cu economia lui patriarhală, nimeni nu moare de foame, fiindcă nu-l lasă solidaritatea organică a satului. În oraşul modern, cu economia lui savantă, exemplare umane din cele mai alese pier rătăcind pe străzi fără să le arunce nimeni o privire de milă, fără să caute nimeni de ce suferă, ca atîţia poeţi blestemaţi ce sfîrşesc uitaţi prin spitale.

Cercetarea folclorului devine, astfel, nu numai un mod – plin de mari satisfacţii şi rodnic în adînci învăţăminte – de a ne înfăţişa spiritul şi viaţa etnică, ci şi o confruntare dramatică şi împovărată de triste lecţii, între două tipuri de oameni, care reprezintă două civilizaţii. De o parte, omul vechilor patriarhalităţi, omul satului; de alta, omul modern, omul oraşului. Cel dintîi e integrat prin folclor în armonia firii; celălalt e izolat, înstrăinat de ea prin ştiinţa modernă, care a creat un univers mecanic, unde omul se simte îngrozitor de singur. Întîiul trăieşte, viu încă, toată poezia cosmosului; celălalt trăieşte drama atroce a condiţiei umane de azi. Celui dintîi – care vieţuieşte încă mai mult sau mai puţin latent, în sufletul mai tuturor cărturarilor noştri – îi datorăm poezia română, atît de fragedă şi de frumoasă. Celui de al doilea – care de-abia începe să existe arar pe la noi – îi datorăm, nu adîncile spaime şi nelinişti moderne, pe care încă nu le simţim, dar iritaţiile, nevrozele, dezechilibrele sufleteşti, care s-au arătat demult în gazetăria noastră, ca apoi să irumpă şi în epica noastră cultă. Cunoaşterea

omului vechi prin descifrarea folclorului nostru înseamnă astfel un plus de luciditate în judecarea etnicului românesc, dar şi un punct temeinic de orientare în înţelegerea şi măsurarea nu numai a culturii, ci şi a literaturii noastre moderne. Că ne e acum necesară această cunoaştere – că nu mai putem evita întîlnirea cu mesajele lumii noastre folclorice, în discuţia problemelor noastre esenţiale de astăzi, fie asupra destinului istoric, a spiritualităţii, culturii, literaturii, fie asupra problemelor mărunte, de organizare internă a ţinuturilor, a oraşelor, a satelor – stau dovadă încercările tot mai frecvente care se îndreaptă către o atare lămurire. Dacă n-am aminti decît că în acei doi ani în care căuta să se închege această modestă carte s-au întruchipat în acelaşi domeniu operele de îndrăzneaţă speculaţie ale d-lor L. Blaga (*Spaţiul mioritic*) şi Vasile Băncilă (*Lucian Blaga, energie românească*) ar fi de ajuns ca să ne dăm seama că problema pluteşte în aer. Ei caută să îi răspundă şi această carte de mărturisire a vechii noastre lumi spirituale, – aflîndu-şi astfel rostul cu destulă îndreptăţire, deşi tovărăşia amintită în care a venit e cu totul umbritoare prin statura ei înaltă.

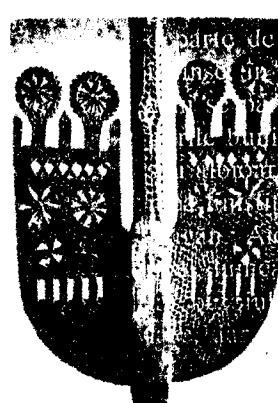

FOLCLORUL, – NEOBOSIT LABORATOR DE MIRACOLE

Să încerci închegarea unei viziuni clare şi organice din tumultuoasa lume de gînduri şi imagini a folclorului, înseamnă nu atît să aduni şi să alături materiale, ci mai mult să alegi, să scoţi la lumină amănuntul ce lămureşte liniile pe care le vezi limpezi, ale întregului. Operă tot atît de intuiţie cît şi de sistematizare şi desluşire a firului de gînd care petrece totul, ca şi de atentă catalogare a materialului; descifrare a unui mod de viaţă anumită a gîndului şi sufletului în lume, mai mult decît fişier de referinţe cît mai complet. Aceasta este concepţia noastră despre ceea ce am încercat aici să facem. Adică să desprindem din folclorul românesc cîteva coordonate care, pe măsură ce ni le lămurim mai bine, avem impresia că se încheagă tot mai armonic într–un tot organic. Organicitatea acestor valori, concrete sau abstracte, pe care le desprindem din gîndul şi sufletul poporului nostru, înseamnă că ele nu sînt acolo produsul unei întîmplări bătute de vînturi, ci că trăiesc şi cresc acolo dintr–o viaţă a lor, exuberantă şi azi, indiferent de unde au venit seminţele ce le–au împins rădăcina. Şi dacă trăiesc aşa, nu înseamnă numai triumful puterilor spirituale ale unui neam şi mărturia noblеţei sale intelectuale, în izbînda lui de a–şi închega o viziune proprie de viaţă, – ci facilitatea pentru noi de a înţelege aşa cum e şi cum trăieşte el în realitate, fără falsele entuziasme dar şi fără asprele critici neînţelegătoare, care reprezintă cele două atitudini obişnuite ale intelectualilor noştri, faţă de temelia noastră etnică ţărănească. Dar celui ce caută superficial i se pare că tocmai această organicitate i se refuză.

Cuiva care ar porni să–l catalogheze ştiinţific şi numai atît, folclorul îi apare adesea ca o masă informă de contradicţii, deci ceva cu totul contrariu viziunii lămurite de care vorbim. Admiţînd şi noi aceasta, faptul capătă o valoare de premisă, din care nu se poate în aparenţă trage decît o singură concluzie: folclorul fiind

aşa haotic cum e, – noi cei care din aceste fărîmituri căutăm să închegăm un tot răspicat şi organic facem o operă cu o mare doză de arbitrar, deci neştiinţifică în metoda ei, şi deci nevalabilă în cele mai multe din concluziile ei.

Da, aşa ar fi dacă folclorul ar fi o depărtată lume moartă, pe care noi azi căutăm să o reînviem în gînd din cîteva risipite vestigii. Cînd un savant reconstituie din cîteva măsele un animal dispărut în preistorie, fireşte că teama lui cea mare este ca nu cumva să găsească un alt învăţat o copită care să contrazică ceea ce i se pare lui că spun dinţii. Amănuntele trebuie deci să se împlinească şi să se verifice riguros între ele, fără excepţie. Dar folclorul e o imensă realitate vie – şi diversitatea lui de aparenţe haotice creşte tocmai din această viaţă care e, să nu uităm, o viaţă sufletească, deci de o fluiditate de forme pe care fiziologia nu o poate niciodată atinge.

Folclorul e la noi, încă, o continuă creaţie. Fiindcă n–a pornit din file de cărţi, ca alte mănunchiuri de adevăruri, nici n–a rămas doar între file de cărţi, ca la popoarele occidentale. La noi, încă, folclorul înseamnă un mod de a trăi şi de a gîndi. Lămurindu–l, nu reconstituim, prin urmare, specii vechi, ci descriem moduri de viaţă materială şi de activitate spirituală. Modul lui material sînt obiceiurile; modul său spiritual sînt credinţele. Însăşi această polaritate adîncă arată ce admirabilă şi întreagă unitate de viaţă constituie folclorul la noi, şi astăzi încă. Cercetîndu–l, intri nu într–o necropolă ca arheolog, ci într–un laborator, ca lucid surprinzător de mecanisme de investigaţie şi de creaţie. Vei fi deci nu un colecţionar migălos de pietre, dezolat adesea că–ţi lipseşte ceva, că n–ai găsit una care să–ţi împlinească şi să–ţi îndreptăţească sistemul de ordine în care le–ai numerotat, ispitit adesea să fabrici tu una care să umple golul, – ci descoperitorul încet al unor aceloraşi tipare de înţelegere, simple şi largi tocmai pentru ca să fie temeinice, sub nesfîrşita caleidoscopie de forme, pe care o poate viaţa impune unui imens suflet comunitar, cum este acela al unui neam.

Iată, bunăoară, despre originea licuriciului sînt multe legende deosebite. După cum cred cei din comuna Mădăraş, din Ardeal, el s–ar fi născut din fărămiturile unuia dintre îngerii păcătoşi care au vrut să răstoarne stăpînirea lui Dumnezeu. Căutînd să intre pe furiş în rai, el a fost surprins de Sfîntul Petre şi azvîrlit pe pămînt. În alt sat din Ardeal, se crede că el e o fărîmă a unui diavol răpus de altul. O credinţă relatată de Tudor Pamfile îl arată ca o fărîmă dintr–o altă stea, care nu era decît înger. Se îndrăgostise într–atîta

de o pămînteancă, într-unul din drumurile în care îl însoţise pe Dumnezeu în lumea noastră, încît Prea Sfîntul, care îl prefăcuse în stea, ca să poată vedea pămîntul, a trebuit să-l sfărîme, fiindcă patima lui ameninţa să aprindă cerul. Iar într-un sat din Muntenia, se spune că licuriciul ar fi fost făcut de Dumnezeu la ruga Sfîntului Petre, care-şi căuta noaptea prin pădure nişte cai furaţi şi n-avea lumină. Toată această lume de credinţe, atît de bogată şi de lucitoare, creşte însă armonic dintr-una singură, fundamentală: aceea că în cosmos cea mai măruntă făptură sau faptă nu e nici accident, nici apariţie facilă din neant, ci a izvorît din mîna lui Dumnezeu, atunci cînd a fost necesar. O întreagă, vastă, viziune de viaţă – aceeaşi – se desprinde din toate patru legendele. Aceea a unei lumi împlinindu-se necontenit din bunătatea divină, care nu sugrumă iniţial păcatul, fiindcă i-ar răpi omului libertatea morală, dar îl sublimează într-o infinitate de forme eterne, întipărite pe faţa nesfîrşită a naturii, ca să-i aducă omului mereu aminte şi să-l înveţe.

E apoi şi un mecanism unic de formare a legendei: pornind de la simbolica cea mai izbitoare aici – aceea de lumină. Ce importă astfel că, cercetînd imensele volume ale Elenei Voronca, vezi că în satul Bagiurea este crezut mai mare peste lupi Sfîntul Petre, pe cînd lîngă Botoşani e Sfîntul Gheorghe, iar în cele mai multe sate e Sfîntul Nicolae. Cînd, dedesubtul acestor valuri ale imaginaţiei folclorice, aceeaşi credinţă adîncă stă; în care, pînă şi lupii îşi au locul lor de datorie şi de ascultare. În judeţul Ialomiţa, striga sau fluturele-cap-de-mort e respectat, pentru că se crede că el duce apa morţilor. În alte locuri, dimpotrivă, e ucis, fiindcă se crede că suge sîngele din inima copiilor. În ambele credinţe, însă, aceeaşi apropiere suverană a morţii. Şi dacă cea dintîi e una din acele atît de multe şi deosebite credinţe ce reliefează convingerea sigură că, lumile toate, ale fiinţei şi ale nefiinţei, se întrepătrund, sînt în necontenit şi tainic schimb de mesaje, prin cine ştie ce făptură umilă, – cea de-a doua e reflexul unei convingeri complementare, aceea că – în logica aceluiaşi cosmos – alte făpturi au misiunea tragică de a face răul, aflîndu-se într-o orînduire mai presus de ele, şi datoria de a-şi primi pedeapsa tocmai ca să se împlinească în totul această orînduire.

Pămîntul stă, după folclorul nostru, pe stîlpi aşezaţi pe spatele unui balaur, pentru unii, al unor peşti, al unor bivoli, al unui urs chiar, pentru alţii. Întrevezi aici uşor aceeaşi realitate – a cutre-

murelor – cum își caută explicația prin același mecanism, diferind doar formele pe care i le dă experiența de viață a celui ce gîndește. Stîlpii aceștia sînt roși mereu de luda, după unii, de diavol, de zgripțuroaice, după alții, – cu același scop: ca să prăbușească pămîntul, deci creația lui Dumnezeu. Apoi, fără să o știe, acești dușmani mitici ai creației, supuși acelei neostenit de înțelepte rînduieli divine, dau prilej femeii harnice să facă o faptă bună. Ea îi sperie pe dușmani cu bubuitul sitei cînd o bate tare la cernut, făcîndu-i să-și întrerupă opera distructivă, în care timp stîlpii aceștia mîncați se refac și se întăresc. O sumă întreagă de imense linii de gîndire și de prevedere se întîlnesc astfel în bobul minuscul al unui eres, stupid în aparență: viziunea plastică a unui univers în care toate amănunțimile își răspund de la depărtări infinite și în care organicul se amestecă firesc cu anorganicul, conștiința tragică a păcatului ce pîndește lumea în însești temeliilie ei și conștiința liniștitoare că ochiul lui Dumnezeu veghează mereu. Și mai presus de toate, minunata asociere a destinului uman – nu numai în mărunta lui statură, dar și în cele mai minuscule amănunțimi ale vieții pe care o îndreaptă – ca fapta femeii care cerne cu hărnicie, fără să-și cruțe palmele – participînd la uriașul destin al universului, pe care îl ajută hotărîtor în voința lui veșnică de înălțare spre perfecția divină, prin eliberarea din păcat.

Folclorul se vădește astfel ca o continuă și diversă frămîntare a cîtorva credințe și înțelepciuni fundamentale, închegate în adînc sub acest tumult de viață – într-un tot de o rară armonie.

Dar nu numai viața își trimite astfel mereu materialele în acest laborator, ca să fie toate străluminate din adînc și topite în blocul fierbinte. Cu alte cuvinte, nu numai viața oferă viziunii folclorice substanță de cristalizat în expresie, adică nu numai ea invadează în gînd. De multe ori, gîndul folcloric invadează viața reală. E atît de puternic, încît o disimulează după structurile sale. Cei care cunosc bine satul – d-l Lucian Blaga, de pildă, a creionat în *elogiul satului românesc* acest fenomen, cu forța d-sale cunoscută de a face clare misterele vieții noastre etnice – știu de cîte ori se întîmplă ca legenda să evadeze din adîncuri și să copleșească viața reală. Nu este evidența unei stări apropiate de cea a copilăriei, prin imposibilitatea distingerii între planul real și cel fictiv – cum ești ispitit foarte ușor să crezi și cum poate că și d-l Blaga e ispitit – ci consecința firească a obișnuinței de a considera cosmosul ca o imensă armonie de rînduieli, în care materia și spiritul, văzutul

şi nevăzutul, omenescul şi supranaturalul nu sînt decît două aspecte ale aceleiaşi realităţi. Cel care stă de vorbă cu ţăranii după ce a izbutit să înlăture foarte masivul strat de neîncredere al lor faţă de orăşeni, îşi dă seama de această obişnuinţă şi de consecinţa ei: invazia mitului în viaţă. Ca să rămînem pe o temelie ştiinţifică, nu vom da amintiri personale. Există în privinţa aceasta o carte de documente utilizabilă în sobrietatea ei şi în lipsa ei de intenţii demonstrative. E cartea *Graiul nostru*, a filologului Ovid Densuşianu, in care sînt însemnate convorbiri foarte libere cu ţăranii. Iată una: „Cînd o da cinevaşilea cenuşă cu cărbuni în noaptea dă Filipi, atunci vine lupu şi mănîncă cevaşilea de pă lîngă casă; de n-are ce mînca, atunci îl mănîncă pe el. Aşa s-a întîmplat cu sora lui Dinu Băilă din Merii Petelui. Dînsa s-a sumeţit şi-a dat cenuşă cu cărbuni afară-n noaptea dă Filipi; şi cînd a ieşit afară, a sărit lupu la ea şi a omorît-o". Dacă lumea aceasta ni se pare prea veche, – iată un document recent: „Ş-aici în sat, în Tămîrzana, a fost un om, Surpan Toader, ş-o venit din Gorovete, un deal, pă la Fîntîna Roşie, ş-acolea o sărit Fata Pădurii în spate la el. Ş-o ghinit pînă către sat cu ea în spate. Da' ei tot o amăhăit cu baltagul, şi dincoace şi dincolo, ca să o taie. Nu o putut tăia. Şi ea, dac-o văzut c-o duce-n sat, o sărit gios şi s-o dus". Repetăm, această invazie a viziunilor de taină din folclor o poate constata oricine în viaţa reală a satului. Şi ea indică folclorul drept un laborator de înţelegeri pentru viaţă, şi nu o colecţie de reminiscenţe barbare. Un fapt ca păstrarea ruinelor istorice prin măsuri poliţieneşti, de pildă, nu îşi găseste locul în viziunea folclorică. Nu şi-l găseşte, în primul rînd fiindcă – după cum spaţiul în folclor are limite foarte precise la marginile satului, dar infinit prelungite în cosmos – tot aşa şi timpul se prelungeşte într-un ocean de coexistenţe, care fac pur şi simplu să nu existe istoria. Şi astfel, a păstra istorie, înseamnă un imperativ doar pentru noi, cei care privim evolutiv, dar nu şi pentru ţărani. Găsim in privinţa aceasta, în Voronca, o credinţă despre cetatea Ţetinului, foarte semnificativă. Sătenii din apropierea ei au trecut-o din istorie în folclor, unde nu există decît lupte între bine şi rău, adică între puterile divine şi diavol, sau între creştini şi păgîni, sau între nedrepţii ciocoi şi făcătorii de dreptate, haiducii. Şi fiindcă cetatea era prea uriaşă încă, pentru ca s-o atribuie haiducilor, şi prea uitată ca să fie în legătură cu turcii – au făcut din ea locaş al diavolilor. Ei – se ştie – sînt într-un continuu şi cosmic echilibru în dorinţa lor de a sfărîma lumea lui Dumnezeu, cu veghea divină care o apără. Şi atunci, ce e mai firesc pentru ţăranul de acolo ca domnii care interzic să se scoată piatra

din cetatea dăruită Diavolului, să se integreze efortului acesta veşnic, de a circumscrie puterile de a face rău ale diavolilor, respectîndu-le ceea ce le-a fost lor rînduit: „Dacă ar scoate cineva piatră cîtă este acolo şi le-ar strica culcuşul, ei ar sfărîma tîrgul; de aceea se tem domnii şi nu lasă să se mai scoată piatră din Ţeţin". De altfel, pentru modul cum se scufundă şi dispare brusc istoria în lumea eternă şi universală a marilor principii de bine şi de rău ale folclorului, sînt exemple şi mai caracteristice în cartea citată a lui Ovid Densusianu. Ele se pot aduna mai ales în jurul personalităţii atît de repede intrată în legendă – fiindcă a intrat în sufletul ţărănimii – a lui Alexandru Ioan Cuza. Într-unele, el devine erou de baladă a domnii vechi; într-altele, un fel de haiduc. Iată-l în cele dintîi: „A făcut multe istorii ăla, – Cuza. A dat şi călugării afară din mînăstiri. S-a făcut că-i cioban, s-a dus la călugări să vadă ce'fac. Călugării mînca şi bea ghine, ş-apoi să lua la luptă. Cînd a văzut aşa le-a zis Cuza: Aşa faceţi voi? Stai... Şi i-a scos afară!" Aşa credea un moş din judeţul Constanţa. În Neamţ, se povestea altfel: că, venind ca soldat, călugării l-au culcat în bucătărie pe un ţol rupt. Însă aceeaşi realitate şi aici: imaginea atemporală a lui Cuza, ca un vechi voievod pedepsitor al păcatelor. La fel, un fapt de politică externă se converteşte în aceleaşi linii eterne de baladă, atît de senine şi abstracte în geometria lor, fiindcă e o geometrie etică. Iată cum povesteşte un ţăran din judeţul Tulcea cum „a scăpat ghietul Cuza ţara di ghir". «A luat vreo 20 de voinici dintre boierii lui, şi pe un vaporaş iute a plecat la Constantinopol. Acolo, a intrat la sultan. Acesta n-avea habar, sta pe tron şi bea cafea. Cuza i-a pus „cartea" pe masă şi i-a zis: „Iscăleşte colea să nu mai plătească ţara ghir; iscăleşte ori te tai!" Ş-a scos sabia, dar sultanul „di frică să nu-l taie", a iscălit. Ş-a luat cartea şi nişcă băiete. S-a suit în vapor şi drumu nainte la Bucureşti. Ci-că să se hi luat după iel, da' nu l-au putut ajunge.» În pitoreasca povestire naivă întîlnim aceeaşi intimă fuziune între viziunea folclorică şi viaţa satului. Unirea Principatelor, independenţa externă sînt noţiuni care nu există nici în una, nici în alta. Cuza e acceptat întrucît a trecut din istorie în viaţa satului, prin scutirile de bir, prin pămîntul luat de la călugări şi dat satului. Nu e o mărginire a inteligenţei; nici o încremenire a ei, în incapacitatea de a sesiza primenirile vremii, în toate acestea. Silueta demonică şi modernă a vaporului nu îl încurcă deloc pe povestitor cu noua ei realitate mecanică. Se transfigurează uşor în acelaşi străvechi rol de cal năzdrăvan, adică de etern auxiliar al omului, în lupta lui pentru dreptate. Dar să-l exalte pe Cuza pentru că a făcut unirea între români, cînd el, martorul lui de la ţară, se simte

frate – şi le primeşte secretele mesaje de solidaritate – pînă şi cu copacii din codru, cu melcii din pămînt, cu morţii de dincolo, asta i se pare, desigur, în adîncul intuitiv al înţelegerii sale folclorice, ceva cu totul nesemnificativ şi de prisos. Înţelegerea aceasta se arată astfel, din toate cîte am văzut, ca o instituţie spirituală, cu legile ei adînci şi simple în armonia lor, cu puterea ei nesecată de viaţă şi reînnoire pe aceleaşi străvechi dimensiuni, cu aderenţele ei intime la sufletul şi gîndul ţăranului nostru. Desprinzîndu-i liniile esenţiale de structură, din diversitatea complexă în care ea îmbracă haina veşnic înnoită a vieţii, putem nădăjdui astfel nu numai revelarea unei armonii vizionare bănuită, dar şi un spor al putinţelor noastre de înţelegere a sufletului românesc. Dar aderenţe nu înseamnă identificări absolute. Ţăranul nostru poate judeca folcloric, poate privi lumea folcloric, după cum poate şi evada din ea. Folclorul aduce, de pildă, o viziune de severe ierarhii a lumii, al cărei corolar logic este supunerea faţă de ele în mod firesc. De aceea, ţăranul nostru admite cu minime proteste toate strâşniciile stăpînirii. Dar poate şi evada din această înţelegere, arătîndu-se revoltat nu faţă de nedreptăţile stăpînirii – ceea ce ar fi în perfect acord cu viziunea etică a folclorului –, ci chiar faţă de dreptăţile ei. În ancheta de care am mai vorbit, Ovid Densusianu a constatat cu surprindere destul de multe elogii ale stăpînirii turceşti, fiindcă atunci nu se plătea bir, adică turcul nu exercita decît o stăpînire nominală. Folclorul închide o tradiţie de adîncă şi aproape totală creştinătate. Acest ţăran totuşi elogia şi regreta stăpînirea unui păgîn. Această tradiţie este profund eroică. Atîtea balade înfăţişează luptători – femei, fete, copii, învingători sau învinşi în înfruntarea păgînului – dar niciodată plecîndu-i-se, ci preferînd moartea. Şi totuşi, ţăranul care îi vorbea profesorului Densusianu povestea, fără nici o tresărire de ruşine sau de ură, cum, cînd trecea turcul pe cîmp, nu trebuia să faci nimic altceva decît să descalici de pe cal sau să cobori din car şi să stai în genunchi, în drum, cu căciula în mîini; iar cînd intra în casa ta, trebuia să-i ţii calul de frîu, plimbîndu-l prin curte, ca să-şi poată face turcul, nestînjenit, toate gusturile. E, în adevăr, de multe ori, o distanţă cutremurătoare între realitatea folclorică şi realitatea cotidiană a gîndirii cîte unuia, care se desprinde din vechea disciplină colectivă. O distanţă care îl făcea pe Ovid Densusianu să suspecteze folclorul ca pe un interpret prea idealizat al ţăranului nostru; să recomande foarte multă neîncredere faţă de folclor şi să-i opună o metodă care să surprindă liberă gîndirea ţărănească de azi. Mă gîndesc însă ce s-ar întîmpla dacă, în încercările de definire a culturii unui popor occidental, am aplica această metodă. Adică, în

loc să căutăm cultura şi spiritualitatea franceză la un Descartes, la un Racine, la un Victor Hugo, – am dibui-o notînd conştiincios propoziţiile mediocre ale cine ştie cărui funcţionăraş sau apaş de suburbie pariziană. Folclorul, ca şi cultura modernă, nu sînt expresii directe ale realităţii, ci prelungiri ale acestei realităţi în ideal, după cum sînt şi aluaturi în care transcendentul coboară şi creşte noua viaţă. Departe de a înfăţişa idealizări de stupidă cromolitografie, folclorul ne defineşte sufletul rural prin ceea ce are el mai bun, e adevărat, însă prin ceea ce are el real oriunde şi oricînd de preţ, şi nu prin accidentalul meschin şi degradat, chiar cînd e frecvent. E o uriaşă realitate care – cu puterea pe care o au toate marile realităţi spirituale – obligă însăşi realitatea vieţii să i se conformeze. E o realitate colectivă – şi asta ne interesează pe noi aici, nu cea individuală, fiindcă noi căutăm aici sufletul din care a trăit neamul acesta între atîtea îndărătnicite vitregii, prin care mai trăieşte încă, şi prin care credem tare că va mai trăi, dacă îi e dat să mai trăiasca pe lume.

STILUL PRIMAR AL VIZIUNII NOASTRE FOLCLORICE

Vrem să vorbim, în cartea aceasta de răbdătoare itinerarii folclorice, întîi de toate despre felul cum vede românul lumea. Adică, felul cum şi-o închipuie mulţimea noastră de plugari, – acel strat etnic spre care simţim nevoia să coborîm, ori de cîte ori vrem să ne aflăm pe noi înşine. Vom căuta, deci, să cercetăm întru cît se poate lămuri din credinţele noastre folclorice o viziune organică a lumii. Nu s-ar putea afirma hotărît că această viziune e specific românească. Sau mai bine zis, nu se poate lămuri încă ce e specific al nostru şi ce nu este, în această viziune, pentru că în folclorul nostru nu ne-am descurcat încă prin păienjenişul de străvechi legături subterane între credinţele neamurilor, pe care le întrevăd azi lămurit cercetările de folclor comparat. Dar pe deasupra acestor urzeli adînci şi neluminate încă, un adevăr se poate închega lămurit, şi acesta e de astă dată al nostru: felul în care poporul vede lumea la noi este organic creştin. Lumea aceasta e întru totul faptul sfînt al mîinilor lui Dumnezeu. Veghea milostivă a Celui de Sus este, fără odihnă, înclinată peste zbuciumul de fiecare clipă ai firii. Binele ca şi răul coboară peste rînduielile universului după semnul mîinii sfinte a lui Dumnezeu. Şi efortul cel mare pe care îl atestă cosmogonia noastră folclorică nu este acela de a arăta cum izvorăşte binele din gîndul înalt al Dumnezeirii – fiindcă aceasta e o consecinţă firească a perfecţiunii divine – ci de a lămuri creştineşte că răul porneşte întreg tot din voinţa lui Dumnezeu. Fie pedeapsă dumnezeiască, fie încercare a tăriei sufletului omenesc, fie întregire organică a luminilor frumoase ale lumii, – răul este văzut ca un dat necesar al existenţei. Pentru un neam ca acesta al nostru – aşezat la răscrucile atîtor destine istorice, bătut de năvăliri şi necazuri ca nimeni altul – justificarea creştină a răului, a suferinţei, era o necesitate de viaţă. Faţă de puţina lumină, faţă de imensul întuneric de durere al soartei sale, neamul acesta trebuia să-şi cimenteze credinţa în necesitatea acestui echilibru

între rău şi bine, ca să şi-l poată păstra pe Dumnezeu. Altfel, îl pîndea, inevitabilă, disperarea. De aici, rolul de fiece clipă acordat diavolului în creaţie, ca şi în rînduirea de azi a firii. S-a văzut aici – de către cercetători – ca şi la aproape toate popoarele sud-est-europene, influenţa sectei bogomililor, moştenitoarea spirituală a dualismului iranic. Cărţile religioase aprocrife, atît de larg răspîndite şi la noi sub privirea îngăduitoare a slavonismului creştin, ar fi înrădăcinat acest dualism. Dar noi credem că nu e necesar să mergem atît de departe, pînă în apropierile vechi ale Iranului. Conştiinţa mai mult sau mai puţin tragică a coexistenţei binelui şi răului caracterizează toate momentele cînd creştinismul, coborînd din lumea pură a gîndului, tinde să devină viaţă pămîntească în sensul plin al cuvîntului. Epocile de mari străluciri ale creştinismului, în care el era unica formă de viaţă posibilă pe pămînt, se caracterizează prin conştiinţa tragică a răului şi prin efortul de a-l integra concepţiei creştine. Lupta necurmată a anahoreţilor retraşi în pustiurile Tebaidei, în primele veacuri creştine, lupta călugărilor medievali, cu ispitele de fiece clipă ale diavolului şi bucuriile lor atît de înalte cînd învingeau prin cruce, adică prin înţelegere creştină, răul, arată lămurit toată această sforţare de a privi lumea noastră printr-o singură perspectivă, – cea creştină.

Viziunea românească a lumii atestă efortul unui neam fără prea exagerate înclinaţii spre speculaţia metafizică, de a reduce cosmosul la această singură perspectivă. Pentru a o realiza, diavolul se ridică din adîncimile sale păcătoase pînă aproape de treapta de colaborator al creaţiei divine. Iar Dumnezeu e coborît din purele sale înălţimi transcendente, e apropiat de gîndul simplu al ţăranului, e umanizat. Lumea nu e proiecţia magnifică a unui gest, scăpărat ca un fulger, al Dumnezeirii. Ci e operă durată îndelung, alcătuită pe îndelete, ca o lucrare de dulgher. Şi Cel de Sus, în săvîrşirea ei, nu a crezut de prisos nu numai lucrul diavolului, ci chiar sfatul şi ajutoarele celor mai umile dobitoace: al ariciului, al albinei. Lumea e rezultatul voinţei divine a Divinităţii, dar această voinţă de bine s-a infiltrat în sufletul tuturor făpturilor sale, şi ele vin apoi să participe la creaţie. Lumea e, astfel, o imensă simfonie, în care fiecare făptură de carne sau de piatră îşi spune glasul său la semnalul magic al degetului Celui Preaputeric.

La început, cosmosul era un nesfîrşit noian de apă. Dumnezeu şi diavolul umblau peste ele, pentru ca să vadă pe ce se pot pune

temeliile creaţiei. Raportul dintre Dumnezeu şi diavol e aşezat de la început, simplu, prin felul cum se chemau unul pe altul. Diavolul, cu acel orgoliu de a-i fi egal Celui de Sus – orgoliu din care l-a crescut şi păcatul – îi spunea fîrtate. Iar Dumnezeu îi răspundea blînd, amintindu-i adevărata lui stare: „Ce vrei, nefîrtate?" Diavolul se voia colaborator al trudei divine. Dar nu era decît simplu şi păcătos executor al gîndului dumnezeiesc: „Scoboară-te, nefîrtate, în fundul mării şi ia de acolo pămînt în numele meu, ca să avem din ce face lumea peste apă." Diavolul se scoborî în adînc şi luă pămînt, însă în numele său, nu al Domnului. Şi pînă să ajungă sus i-l furară apele tot. Iar acum era scufundat în apă pînă în genunchi. „Vezi, nefîrtate? Asta ţi s-a întîmplat pentru că n-ai luat pămînt aşa cum te-am învăţat eu"... l-a mustrat Domnul. E cum nu se poate mai răspicat exprimată credinţa că nici o fărîmă din această lume nu s-a întruchipat fără semnul lui Dumnezeu... Dar diavolul, pace să asculte! Voia ca lumea să fie creată şi în numele său şi în numele lui Dumnezeu. Valurile îi luară iarăşi tot ceea ce nu era sfinţit. Şi Cel Preaputernic abia putu întruchipa, după multă trudă, din puţinul lut adus, o turtiţă pe care începeau tocmai bine şi o aşeză peste ape. Obosit ca orice plugar după trudă, Prea Sfîntul adoarme. Dar sfredelul cugetului păcătos în inima diavolului nu odihneşte. Vrea să îl cufunde pe Dumnezeu în apă, ca să rămînă singur continuator al creaţiei. Şi aici e un moment al povestirii, care închide un accent de tragică măreţie. Cu făptura adormită a Prea Sfîntului în braţe, diavolul se îndreaptă spre marginea peteculuí de pămînt. Dar marginea aceasta se depărtează din ce în ce dinaintea lui; pămîntul se măreşte sub paşii săi. Fuge înnebunit, în noapte, spre cele patru colţuri ale lumii, închipuind o cruce. Dar pămîntul se alungeşte la nesfîrşit sub ochii lui, pînă dincolo de marginile bolţii cereşti. Prin crucea asta, făcută de diavol fără voie, pămîntul a putut să crească.

E caracteristic acest fel de a privi creaţia. Dumnezeu e închipuit muncind, trudind ca şi oricare lucrător al gliei şi al meşteşugului. Există însă o putere absolut transcendentă – chiar pentru imaginaţia populară, – puterea Sfintei Cruci. Chiar faptul mîinilor lui Dumnezeu e limitat: turtiţa de pămînt. Numai după binecuvîntarea prin cruce pămîntul creşte, aşa cum e azi. Într-o variantă din Basarabia nu se aminteşte întîmplarea cu diavolul, în noapte. Dumnezeu blagosloveşte însuşi cu Sfînta Cruce pămîntul, a doua zi. Însă fapta diavolului era totuşi necesară. Fără de ea nu se mai

putea explica întinderea nemăsurată a pământului, la început, pentru reducerea căreia au trebuit să se facă munţi şi văi – accidente adică. Precum am mai spus, diavolul are menirea să explice în cosmogonia noastră tocmai accidentalul, spărtura în cristalul perfect al creaţiei divine.

Pe acest pământ a aşezat apoi Dumnezeu ierburi şi vieţuitoare şi pe om. Conştiinţa impurităţii firii omeneşti însă nu îi îngăduia, iarăşi, poporului, rămînerea în lumina bună a povestirii biblice. Omul, aşa cum e, nu poate fi numai făptura mîinilor dumnezeieşti. Imitînd gestul creaţiei divine, diavolul este acel care l-a făcut pe om din lut, ca să aibă şi el ajutor în singurătatea lui pe lume, faţă de puterea lui Dumnezeu, slăvit şi înconjurat de legiunile pure ale îngerilor, ei singuri adevăratele creaturi divine. Diavolul l-a făcut pe om din lut şi i-a insuflat duh din duhul său păcătos. Dar omul a rămas păpuşă inertă. Diavolul nu poate crea viaţă. Dumnezeu îl vede şi îi vine aproape. Şi îl învaţă pe diavol ce să facă. E în ajutorul acesta, pe care îl dă Dumnezeu diavolului, totdeauna ceva din rostul acestui întunecat chip al mitologiei noastre. Diavolul reprezintă ceva din voinţa primară, brută, a firii, de a se alege din haos. Dumnezeu îi lămureşte eşecurile, le purifică, coborînd peste ele lumina duhului divin. Astfel, şi acum, Dumnezeu îl obligă pe diavol să resoarbă de pe buzele omului duhul său impur şi-i insuflă – scînteie – sufletul. Dar în încheieturile de lut ale făpturii omeneşti a mai rămas ascuns, nesorbit, ceva din duhul diavolului şi această rămăşiţă, pînă astăzi, îl cheamă şi-l apleacă spre păcat. Tragicul uman porneşte, deci, din destinul omului, de a fi fost creat de diavol din lut, şi nostalgia luminilor cereşti, pe care i-a insuflat-o de la început duhul Domnului. E aceeaşi soartă ca şi a pământului. Cu vietăţile sale, pământul stă între două lumi. Sus, e lumea cerului, statornică pe bolta cerească, aşa cum stăm noi pe rotundul pămîntesc. Şi tot aşa, ca şi pe pămînt, în cer se ară şi se munceşte mereu. Poporul acesta, acuzat ca leneş, e conştient totuşi de sfinţenia muncii. Ea nu e deloc nefericire; de aceea, îşi are locul şi în rai. Un colind de la românii din Serbia arată cum l-a aflat Sfîntul Soare pe Adam, în cer:

„Tot arînd la plug,
De coarne ţinînd,
Boabe semănînd
Şi la boi zbierînd."

Iar prin judeţul Tecuci, tunetul prelung şi înfundat, de toamnă, e lămurit de oameni ca zgomotul carului Sfîntului Petru, chelarul raiului, care îl aduce încărcat vîrf cu cucuruzul de pe ogoarele cereşti. Dedesubt, undeva dincolo de ape, este lumea cealaltă, lumea celor morţi. Tărîmul acesta e ocolit de o apă mare, curgînd repede şi tulbure, printre maluri scorburoase şi întunecate, din care sălcii bătrîne îşi ivesc rădăcinile negre şi îşi întind crengile, ca nişte disperări. Un bocet din Moldova aduce o viziune a acestor locuri, o viziune sumbră, aproape de cruzimea în trăsătură a infernului dantesc. În lumea lor răspunde, din lumea noastră, Apa Sîmbetei. Ea poartă – de Paştele Blajinilor – vestea Învierii, prin cojile de ouă roşii, pe care le aruncăm noi pe ape, ca un mesaj al bucuriei noastre.

Lumile acestea sînt, deci, în necontenită legătură cu cea a noastră. Voinţa dumnezeiască le deschide şi le întrepătrunde. Cerul se desface o dată pe an, în toată lumina lui, în noaptea Sfîntului Andrei. Şi atunci firea se înalţă spre cer într–atît, încît dobitoacele capătă har şi grai omenesc, ca să–şi spună necazurile. Graiul uman este înţeles astfel ca supremul mod de a te înălţa spre dumnezeire.

Din cer, trimite Dumnezeu ploaia, ca o binefacere. Şi cînd apele adunate în cămările lor din cer se isprăvesc, trimite curcubeul, ca să soarbă apă de pe pămînt. Cînd Domnul vede că trebuie ploaie multă, porunceşte să se facă încă un curcubeu; şi acesta, mai slab, se poate vedea deasupra celui dintîi, – spun oamenii din comuna Ţepu. Acest loc anumit, de unde bea curcubeul, e statornicit undeva pe pămînt; dar foarte rar şi cu primejdie s–a întîmplat să ajungă om pînă la dînsul. Tot undeva – într–un loc unde nu luminează niciodată soarele – se adună diavolii ca să facă piatra, grindina. Şi suflă de îngheaţă apa şi apoi o bucăţesc mărunt. Piatra o trimite Dumnezeu, ca pedeapsă, peste locuri unde a fost ucis un om, sau şi–a făcut singur seama. Ţăranul priveşte sinuciderea aşa cum îl învaţă Biserica: ca un mare păcat. Tot pedeapsă, cînd oamenii au părăsit calea adevărului, e şi seceta. Acelaşi efort, deci, mereu, de a înţelege răul, suferinţa, ca semne şi voinţe ale lui Dumnezeu; deci, ca realităţi necesare ale existenţei.

În dăruirea aceasta a cerului către pămînt, Dumnezeu e ajutat de sfinţii săi. Natura, în sens creştin, e o minunată armonie, în care toate puterile se supun transcendentului. Aşa bunăoară, cînd vine iarna, Dumnezeu trimite pe Sfîntul Procoavă să înveselească verdeaţa pămîntului cu zăpadă. Da, lumea asta are o ordine divină

şi ordinea aceasta o priveghează necontenit Dumnezeu şi sfinţii. De aceea, omul vechi se simţea atît de liniştit şi de împăcat în lumea lui, fără atîtea binefaceri tehnice. Şi de aceea, omul de azi e atît de tragic înspăimîntat, atît de singur în universul lui pustiit şi încremenit în legi mecanice. Omul dinainte – creştinul aşa cum mai trăieşte el încă azi, în ţărănime – se lăsa încrezător în voia firii; primea viaţa cu toate ale ei ca pe o binefacere; trecea liniştit din zi în noapte şi din viaţă în moarte, fiindcă era convins că toate în lume au o finalitate divină, că toate se petrec într-o ordine prestabilită, necontenit vegheată de ochiul lui Dumnezeu.

Toate vietăţile pămîntului, de pildă, sînt în mîna Sfîntului Mihai. Toamna, cînd e ziua lui, atunci se desparte vara, şi el dă vietăţile în mîna Sfîntului Nicolae, de le poartă şi le hrăneşte pînă la Iordan; şi atunci cînd se sfinţeşte cu agheasmă şi bate preotul cu piciorul în piatră, piatra crapă şi toate vietăţile se împrăştie, merg iarăşi în mîna Arhanghelului. Ţăranul nu-şi poate închipui viaţa ca un tumultuos joc de forţe şi întîmplări oarbe, cum ar vrea-o pozitiviştii, sau cum au căutat să-l înfăţişeze în însăşi viaţa lui, pe acest ţăran, acei discipoli literari ai materialismului veacului XIX, naturaliştii, şi mai apoi la noi, unii sămănătorişti.

Şi aici e marele rost al sărbătorilor. Ele nu-s numai pomeniri creştine, ci adevărate hotare ale timpului. Pobrejeniile sînt hotar pentru vară. În această zi, apele se răcesc şi nimănui nu-i mai e îngăduit să se scalde. Berzele pleacă undeva, în împărăţia păsărilor, care există şi ea. Ca la o poruncă, şerpii, şopîrlele, guşterii, atunci intră în pămînt şi care jiganie dintre acestea nu ascultă rînduiala, omul trebuie să o ucidă, mai ales pe şerpi. În Bucovina se crede că pămîntul „se închide" în Ziua Crucii, nu numai pentru vietăţi, ci şi pentru ierburi. În această zi, vorbesc florile între ele şi îşi spun părerile de rău că trebuie să moară. Cele care mai rămîn după această zi în viaţă, nu mai sînt spre folosul oamenilor, ci sînt necurate, sau au alte meniri. Bunăoară, fragi după Ziua Crucii să nu mai mănînci; de acum, ei sînt sorociţi morţilor. Ce imensă greşeală au făcut acei care au văzut în această rînduială minuţioasă a firii, de către înţelepciunea dumnezeiască, doar fărîme haotice de superstiţii barbare, – se poate lesne înţelege.

Dar vorbeam la început că umilele vieţuitoarele nu păzesc numai poruncile lui Dumnezeu, dar că-l şi ajută la creaţie. Să ne amintim că fuga nebună a diavolului în noapte prelungise pămîn-

tul dincolo de marginile cerului. Pe acele tărîmuri fără copermînt n-aveau cum să coboare binefacerile cerului; iar în mijlocul pămîntului ploaia cădea, dar nu putea rămîne, căci pe locul drept apele nu aveau cum să se adune. Atunci Dumnezeu a trimis-o pe albină, să ceară sfat ariciului. Ariciul, moşneag bătrîn şi ţepos, ştiindu-şi umilă făptura, n-a îndrăznit să-i dea un sfat lui Dumnezeu. Doar mai apoi, crezîndu-se singur, a mormăit în ţepii lui: „Şi-a găsit şi Dumnezeu să întrebe pe un ghemotoc ca mine! Ce să facă? Să facă munţi, dealuri şi movile, aşa să facă." Şi albina, desteaptă, i-a prins vorbele. Şi Dumnezeu a făcut întocmai. Altă legendă, din judeţul Tecuci, spune că Dumnezeu, ca să despartă bine apele de lut, a chemat să-l ajute toate lighioanele pămîntului, să rîcîie văi, să scurme loc pentru mări şi să grămădească ţărîna în munţi. Numai gaia n-a ascultat, ca să nu-şi întineze penele albe; şi Domnul a ursit-o să nu bea apă de pe pămînt, ci numai din roua şi ploile cerului. Aici, aflăm aceeaşi integrare în concepţia creştină, pe care o are poporul nostru despre lume. Firea omenească a fost transfigurată, sfinţită, prin blagoslovenia crucii, care i-a fost dată de la început. Firea poate participa, deci, prin cele mai umile făpturi ale ei la desăvîrşirea Creaţiei. Şi nu se poate o expresie mai frumoasă, a purităţii pe care a menit-o Dumnezeu unora din făpturile sale, ca această legendă a gaiei, pasăre care suferă cumplit pe vreme de secetă, fiindcă Domnul a oprit-o să bea apă de pe pămînt, ci numai din văzduh.

Undeva în cer, se află visteriile vîntului. Ele stau în paza Sfîntului Simeon Stîlpnicul. O poveste din Moldova spune că, odată, Sfîntul – îndurerat grozav de moartea unui copil – s-a mîniat pe Dumnezeu şi n-a mai îngăduit vînturilor să aline pămîntul. Căci ăsta e rostul lor, să mîne ploaia şi să ducă sufletele oamenilor morţi la cer. Vîntul e purificator. De aceea, se umpluse pămîntul de necurăţenii şi boli. Şi Domnul n-a venit cu pedeapsă; a trimis la Sfînt, cu rîndul, toate vietăţile pămîntului, să-l mîngîie şi să-l roage. Iar dintre toate, cocoşul a izbutit să-l îmbuneze, arătîndu-i cîţi pui, cîţi copii ai lui, îi ia Dumnezeu, fără să-l îndurereze. Duhul lui Dumnezeu se vede pretutindeni, în cele mai mărunte făpturi ale sale.

Sus de tot, soarele şi luna îşi fac şi ele datoria lăsată de Dumnezeu. Soarele iese dimineaţa din grădinile raiului. Şi contrastul dintre puritatea de acolo şi răutăţile şi păcatele omeneşti, pe care le vede, îl îndurerează grozav. Numai de două ori pe an soarele e

senin la față – la Paşti şi la Buna Vestire. Privelişte amară a răutăţilor omeneşti îi dă cîteodată dorinţa de a nu se mai întoarce pe calea lui. De aceea, Dumnezeu a lăsat ca să-l întîmpine totdeauna Sîn Nicoară la apus şi Sîn Toader la răsărit. Ei îl îmbunează, îl îndeamnă şi îi păzesc mereu calea cerească.

Ordinea universului, departe, deci, de a fi mecanică, e spiritualizată.

De asemenea, luna – pe a cărei faţă a lăsat Dumnezeu să se întipărească pentru totdeauna grozavul păcat al uciderii lui Abel de către Cain – e vegheată şi ea mereu de sfintele Varvara, Mădălina şi Maria, sub chip de trei stele cuminţi.

Dar cele mai multe stele sînt îngeri. Sînt îngeri cu care a stat Dumnezeu odată mai mult pe pămînt, ca să cerceteze oamenii, şi acei îngeri care au îndrăgit atîta tărîmurile pămînteşti, încît Prea Sfîntul n-a mai îndrăznit să-i readucă în curatele întinderi ale lumii de sus, ci i-a fixat ca stele pe cer, între rai şi pămînt. De aceea sclipesc stelele atît de voios. Le pare bine că văd şi lumea senină a lui Dumnezeu, şi pămîntul care le e drag. Numai o stea – un înger care a îndrăgit prea mult o fiinţă din lumea lutului – scînteia atîta, că era să aprindă cerul. Şi Dumnezeu a sfărîmat-o şi l-a pogorît pe înger jos, în scîntei mărunte, – licuriciul. Astfel de făpturi mărunte, care indică permanent oamenilor voinţa lui Dumnezeu, sînt nesfîrşit de multe. Racul îi aminteşte creştinului, mergînd de-a-ndărătelea, momentul cînd a furat piroanele mari ale crucii, ca să-i ajute lui Christos. Insecta numită călugăriţa evocă un păcat greu în această tagmă. Legendele aproape ale tuturor insectelor atestă grija ce o are Dumnezeu de a da semne pămîntenilor.

Între stele şi pămînt sînt vămile văzduhului. Ele sînt cutreierate şi de diavoli. În orice loc din văzduh şi de pe pămînt sînt diavoli. Fiindcă atunci cînd Dumnezeu i-a blestemat pe îngerii răzvrătiţi din cer şi a început căderea lor, au prins a cădea atîţia, încît părea că rămîne cerul pustiu. Atunci a strigat Sfîntul Arhanghel: Staţi! şi fiecare a încremenit, diavol, unde l-a prins porunca. Pe aceşti diavoli îi urmăresc stelele cu ochii şi Sfîntul Ilie cu trăsnetul. Ei se ascund în orice, în pietre, în oameni. A întrebat odată Sfîntul Ilie pe Dumnezeu: „Dar, Doamne, dacă se ascunde diavolul în om, îl trăsnesc?" „Da, a răspuns Domnul, şi eu îi voi duce îndată sufletul în rai. Numai în făptură sfinţită de cruce nu se poate ascunde diavolul."

Lupii sînt, de asemenea, ajutoare bune ale Sfîntului Ilie. Pentru fuga lor după diavol, Sfîntul le hotărăşte tain dintre vietăţile sălbatice şi chiar dintre cele supuse omului. Odată, Sfîntul Ilie i-a rînduit unui lup calul pintenog al unui român. Iar acesta, ştiind, i-a vopsit picioarele, ca să nu-l cunoască. Lupul, flămînd, s-a plîns Sfîntului. „Mănîncă-l atunci pe om", i-a răspuns Sfîntul Ilie. Şi lupul a ascultat, ca să nu se strice rînduiala firii. În această rînduială, chiar făpturi odioase ca lupii trebuie să-şi găsească o justificare a existenţei lor. Căci altfel, simplitatea cugetului mitic nu poate să împace răul cu bunătatea lui Dumnezeu.

Căci aşa cred că vede poporul această lume: Ca o rudimentară dar frumoasă armonie, de rînduieli, în bine ca şi în rău – sub aparenta lor încîlcire barbară, – privegheată necontenit de ochiul înţelept şi bun al lui Dumnezeu.

Departe de a fi un conglomerat de superstiţii, credinţele acestea – văzute astfel prin spiritul care le străbate – încheagă, precum am spus, o viziune organică, în sens creştin, a lumii noastre.

Orice amănunt – fie al binelui, fie al răului – îşi găseşte nesilit locul în această viziune. Fiindcă făpturile toate – fie de duh, fie de carne, fie de piatră – sînt rezultate ale voinţei divine şi se poartă numai după orînduirile ei.

Nu e panteism – naufragiu al spiritului în clocotul fascinant de puteri al naturii. Firea ascultă de Dumnezeu – dar nu îl cuprinde.

Nu e fatalism – abandonare inertă în valul vieţii. Omul are o unică dar imensă putinţă de salvare: ajutorul transcendent al Sfintei Cruci.

Da, e adevărat, Domnul a îngăduit Sfîntului Ilie să-l trăsnească chiar pe bunul creştin, dacă în el şi-a căutat ascunzătoarea diavolul. Dar bunul creştin se poate salva uşor de această orînduială prin semnul crucii, care alungă duhul rău.

E un creştinism – dacă vreţi, rudimentar, fără prea multe putinţe de zboruri în transcendent – dar organic şi adînc.

Văzute astfel, toate acele mii de date ale folclorului nostru – în care atîţia cercetători s-au trudit în zadar să vadă rămăşiţe ale mitologiei păgîne, greco-latine – capătă alt înţeles, îmbinîndu-se neaşteptat de armonic. O viaţă spirituală se întrevede în cele mai depărtate adîncuri ale etnicului nostru.

NEVOIA DE CONCRET

Ca să-l poţi înţelege deplin şi drept, trebuie să nu cauţi în folclor nici mai mult nici mai puţin decît ceea ce este. E o precauţie banal de cuminte şi de la îndemîna oricui. Şi totuşi atîţia de la noi, care s-au apropiat de folclor, au uitat-o, poate tocmai fiindcă era prea la îndemînă. Unii au văzut în el prea puţin, doar un conglomerat de universale eresuri primitive. Alţii, prea mult, o lume de rafinamente estetice, care demonstrează aristocraţia noastră etnică. Că folclorul e o primitivă ordine de viaţă, cu o mult mai largă sferă decît a etnicului, e adevărat. Dar e o ordine care şi-a dus – printr-o experienţă cine ştie cît de veche, – pînă aproape de perfecţiune, simplităţile alcătuirilor ei. Cine cercetează acele minunate ingeniozităţi subtile, care au făcut pînă azi din folclor un mecanism atît de suplu, nu poate să aibă decît aceeaşi atitudine ca şi atunci cînd – călătorind atent prin acelea dintre satele noastre care au mai rămas în străvechea lor viaţă, cum sînt cele din uitatele văi ale Maramureşului – observă cîtă ingeniozitate şi migală s-a pus în construirea lăcătelor cu totul din lemn, care se întrebuinţează pe acolo. Sînt încă sate ale noastre, uitate în faza de civilizaţie a lemnului. Cercetîndu-le bisericile, casele, icoanele, uneltele, lucrurile lor, toate din lemn, – îţi dai seama la cît rafinament poate ajunge o civilizaţie primitivă, cînd se apropie de termenul ei ultim. Şi îţi dai seama cît din acest rafinament poartă pecetea de nedezminţit a trăsăturilor sufleteşti specifice etnicului nostru, modelînd aparte materialul acelaşi pretutindeni, al lemnului. Chiar şi cei care n-au fost pe acolo, care au văzut numai în fotografii vestitele biserici maramureşene din lemn, îşi pot da seama oarecum de aceasta, contemplînd formele aparte, pe care le-a luat goticul apusean în ele. Folclorul nostru e şi el termenul ultim al unei realităţi tot aşa de veche şi simplă în originile ei, tot aşa de armonică şi subtilă în perfecţiunea de azi a simplităţilor ei, tot aşa de specific românească în frămîntarea materialului ei universal, ca

şi accastă atît de plastică şi de elocventă civilizaţie a lemnului. Din acest aliaj aparte, de primitivitate şi rafinament, îţi apare mai degrabă şi mai izbitoare cea dintîi. Fiindcă o reliefează, mai multă decît e, acel concretism specific folclorului. Plastica viziunii folclorice mărturiseşte o necesitate aproape absolută, de concret. Abstracţia, ideea pură, nu îşi găsesc locul în ea. Ele trebuie să prindă carne, chipul omului sau al alteia dintre făpturile firii, ca să poată intra şi rămîne în cosmosul nostru folcloric. Abstracţia trebuie să se materializeze, după cum şi materia tinde în folclorul nostru să se ridice mereu către luminile astrale ale transcendenţei. E în acest concretism folcloric, întîi de toate, una din poruncile de totdeauna şi de pretutindeni ale structurii sufleteşti a omului care trăieşte în mijlocul naturii, din darul ei mai mult decît din siluirea ei. Viejuind în mijlocul realităţilor pipăibile, el caută, instinctiv, în rarele sale întîlniri cu abstracţia, să o asimileze lumii simţurilor sale. În spiritul său, nevăzutul devine vizibil, astralul devine terestru, iar realitatea închipuită devine o realitate magică, dar pipăibilă în anumite clipe solemne ale firii. Acest mecanism primitiv de înţelegere îl vezi funcţionînd adesea în gîndul săteanului nostru şi nu e de mirare că îşi prelungeşte mult reflexele în folclor. Să încercăm a-l descifra în unul din cazurile cele mai interesante, credinţa despre iarba fiarelor, sau „iarba tîlharilor". Hoţii vestiţi au încrestat în palmă un fir din ea şi acest fir are proprietea de a deschide orice lacăt, orice încuietoare. Iarba fiarelor însă nu e un nume de plantă reală. Ea există doar în imaginaţia folclorică. Pentru a păstra distanţa necesară de taină faţă de realitatea a cărei apropiere ar putea fărîma mitul, – folclorul îi interzice omului cunoaşterea acestei ierbi.

Se crede că numai ariciul o ştie deosebi şi dacă vrei să o capeţi trebuie să-i îngrădeşti ariciului ascunzătoarea într-un anumit fel, în timp ce el e dus. Cînd se întoarce şi vede că nu poate intra, pleacă să caute „iarba". Tu nu trebuie să te iei după el. Îl aştepţi pînă revine şi deschide îngrăditura cu ea. Atunci cată să-l prinzi şi să i-o iei din gură.

Pe mulţi însă această înfăţişare nu-i mulţumeşte. E prea vagă şi prea terestră totodată. În gîndul acestora, iarba fiarelor capătă înfăţişări magice, aşa cum căpăta mătrăguna în vrăjitoria evului mediu. Şi e interesant cum tot straniul şi nefirescul viziunii capătă totuşi în folclorul nostru atribute materiale extrem de minuţioase, ca şi cum o lungă observaţie le-ar fi statornicit. Viziunea folclorică

însă e aici abstractă, cu tot concretismul ei. Ea construieşte pornind de la forme imaginare; nu adună date, ca viziunea ştiinţifică, de la amănuntul realităţii. De aceea, viziunile sînt minuţioase şi totuşi intenţionat fluide: „Iarba tîlharilor creşte pe piatră şi între peliniţă. Ea are cap ca şi omul şi e vie, umblă; frunză n-are, numai nişte aripi din umere, coadă şi picioare. E de culoare gălbie. Rădăcină n-are. Pe piatră îşi lasă o ţîră de rădăcină şi merge mai departe. Cînd e nour, atunci o poţi căpăta, atunci o cunoşti pe piatră şi atunci e mai groasă, dar' cînd e soare se subţie de tot." Spiritul primitiv îşi încrustează aici toată înclinarea lui către concret, dar, în acelaşi timp, toată extraordinara lui aptitudine de a simţi şi de a crea taine fluide în lume. E destul o rază de lumină mai tare, ca acestă stranie plăsmuire folclorică să ajungă interzisă vederii omului.

O consecinţă a acestei înclinări e în folclorul nostru tendinţa de a localiza pe pămînt abstracţiunile, după ce li s-au dat înfăţişări concrete. Bunăoară, Diavolului – care e înfăţişat aşa cum ştim cu toţii, din caldele şi curatele fresce ale mănăstirilor noastre – i se dă şi un domiciliu cu totul identificabil. E bozul, planta aceea seacă, ce nu-i bună la nimic. Dacă sînt însă mai mulţi Necuraţi, în aceste bălării se ridică adevărate construcţii, „curţile Necuratului". Există povestiri care le descriu minuţios. Ele însă nu pot fi văzute decît în întunericul pur de la miezul nopţii şi de către oamenii pe care i-a zăpăcit diavolul. Despre un ţăran se povesteşte, astfel, că a ajuns la nişte asemenea curţi, într-o noapte cînd se rătăcise. A fost ospătat şi culcat împărăteşte, dar a doua zi s-a trezit ameţit în nişte bălării. Tot aşa trebuie să existe şi „curţile Dorului", unde stau dragostele scrise, de aceea nu se pot uita:

„L-am căutat şi l-am aflat
La mijlocul codrului,
La mijlocul Dorului,
Unde stau porţile-nchise,
Mîndrele pe table scrise.
Prinde Doru-a mă-ntreba
Doară cat pe cineva..."

După cum, la fel, trebuie să existe, undeva, concret, tărîmul unde poţi trimite prin descîntec duhurile necurate, ca să nu se mai întoarcă, simţindu-se acolo bine, adică fără ameninţările omului şi ale credinţei sale.

Unde

„Fata cosiţe nu împleteşte,
Voinic nu chiteşte,
Secure nu pocneşte,
Popă nu citeşte..."

Pînă şi îngerului păzitor trebuie să i se găsească nu numai o înfăţişare potrivită cu rolul lui, dar şi un loc anume: „Îngeru e cît o păpuşică; stă la om pe umărul drept".

Este, însă, în această obişnuinţă de înţelegere şi mult din duhul etnic românesc. Spiritul nostru nu iubeşte rătăcirile în neguri, fie ele ale gîndului, fie ale sentimentului. Nedezminţindu-şi unele rădăcini mediteraneene, preferă lumina ce dă lumii conture nete şi clare. Îi place penumbra în momentele lui de melancolie; niciodată însă umbra. Iubeşte intens viaţa pămîntească cu toate ale ei, chiar în clipele sale de nostalgie metafizică. Îi place ca viaţa pămîntească să-l înconjoare ca decor, apreciind-o pe cea transcendentă ca perspectivă către departe. Nu îl tentează plecările cu gîndul, în spaţiu, ca într-o aventură în necunoscut ci aduce cosmosul alături de sufletul său, organizîndu-l după chipul său. E obişnuit să se mişte astfel, chiar către cele mai mari depărtări, numai după puncte concrete de orientare. Iubitor şi căutător pretutindeni de echilibre senine, are aceeaşi neîncredere faţă de pura abstracţie, ca şi faţă de instinctul eliberat din frîne. O istorie plină de mari şi dureroase surprize n-a putut face decît să întărească această structură organică. Pentru ca să ne dăm seama în ce măsură cît ne-am născut cu ea, ar trebui să facem confruntările necesare cu ereditatea noastră traco-latină. Nu le încercăm. Ar fi ceva care ar depăşi nu numai capitolul, dar întreagă cartea aceasta. Totuşi, cîteva verificări fugare putem sugera. Pentru cosmosul umanizat, noi românii am renunţat la recele nume latin *mundus* şi i-am zis *lume*, lumină, ca şi slavii. Tot aşa, pentru noţiunile de „dreptate" şi „strîmbătate", n-am preluat abstracta moştenire latină a lui *justus* şi *injustus*, ci am păstrat adjectivele vii, concrete: *derectus* şi *strambus*.

Orientarea inteligenţei spre concret se poate urmări uneori şi în evoluţia artei noastre populare. Dl. Barbu Slătineanu – în studiul d-sale despre ceramica românească, pe care l-am mai folosit – observă cum un motiv pictural străin se încorporează în estetica noastră printr-un proces de adaptare foarte nostim, în tendinţa lui naivă de concretizare: „Astfel Melusina cu două cozi, fiindcă

subiectul nu avea nici o legătură cu sufletul românesc, se transformă într-un om trunchiat, care ţine în fiecare mină cîte un peşte. Transformarea este vizibilă şi încetă. Dintîi legătura dintre trupul Melusinei şi cozile sale se subţiază. Mai tîrziu legătura se desface cu totul şi apare omul trunchiat, făcut mai primitv, ţinînd doi peşti; trupul lor este foarte vizibil, cu aripioarele de înot, iar cu gura muşcă din trupul omului".

Despre săgeţile preistorice, de fier sau de bronz, pe care le găsesc îngropate în ogoare, ţăranii noştri cred, bunăoară, că sînt întruchiparea materială a trăsnetului; el se îngroapă în pămînt nouă stînjeni cînd cade, şi la fiecare an se ridică de un stînjen, aşa că după nouă ani iese la suprafaţă, sub forma acestor săgeţi. Credinţa e atestată în Vîlcea de G. Ceuşianu.

Nu credem că mai e nevoie să cercetăm alte exemple. În mai fiecare din paginile acestei cărţi a noastre, se poate verifica tendinţa rurală specifică de a înţelege şi a înfăţişa lumea în forme concrete. Chiar şi pe cea a revelaţiilor transcendentale, fără a o nega, prin această convertire a liniilor ei imateriale, ci doar umanizînd-o într-atîta încît să apară mai aproape.

Dar în alcătuirea atît de minuţioasă a concretei lumi folclorice se întrevede adesea un factor mult mai lucid decît obişnuinţele derivînd din structura noastră etnică, analizate pînă acum. Să încercăm să lămurim, pornind, ca de obicei, de la documentul folcloric. „Pe ceea lume, la Dumnezeu, toate sfintele îşi au căsuţa lor. Sfînta Luni îşi are căsuţa ei, Sfînta Marţi a ei, ş. a. m. d. Şi fiecare îşi are în casă lucrurile cu care orînduieşte. Aşa, la Sfînta Duminică în casă se află o măsuţă şi un scaun şi pe masă o oglindă, iar dinaintea oglinzii stă un sfeşnic cu lumînare. Sfîntul Ilie, cînd are să trăsnească undeva, vine aicea şi se sfătuieşte cu Sfînta Duminică. Prin oglinda ceea se uită în lume, de vede tot ce fac oamenii. Şi dacă au hotărît să trăsnească pe cineva, ia sfeşnicul cu luminarea în mînă şi ameninţă asupra oglinzii; în acel loc şi în acelaşi moment a şi trăsnit. Dar pînă ce nu se sfătuieşte cu Sfînta Duminică nu face nimic. La Sfînta Marţi se află un săculeţ cu piatră şi, cînd trebuie, Sfînta Marţi dezleagă săculeţul şi toarnă pietre peste lume". Nu-ţi trebuie nici un exerciţiu logic, ca să-ţi dai seama că aici nu e decît o naivă imagine, rezultată din efortul cuiva de a-şi explica – în chip concret şi în spiritul lumii sale folclorice – pricina şi rînduiala unor fenomene naturale, care îl

interesează în cel mai înalt grad pe plugar, cum sînt trăsnetul şi grindina. Am văzut – în capitolul închinat acestui aspect al său – că folclorul nostru e încă un laborator activ, în care individualităţi cu putere creatoare făuresc încă – în spiritul şi în disciplina întregii viziuni folclorice, bineînţeles – imagini şi mituri, adică înfăţişări şi explicaţii. Avem aici de-a face cu o producţie tipică a acestui laborator: o credinţă ce vrea să explice, concretizînd, în cel mai perfect spirit popular. Să cercetăm însă alta. „La şase săptămîni, cînd pleacă sufletul de aice, ajunge la un deal de sticlă şi acela trebuie să-l treacă. Tare-i e greu, se înghimpă şi alunecă, nu se poate ţinea; dar dacă în viaţă a dus pe cineva în căruţă, trece îndată, nici nu ştie cînd, îl ridică pe sus". E una din cele atît de multe credinţe, în legătură cu drumul sufletului după moarte, către lumea cealaltă. În mai toate însă, întrevezi mai mult decît simpla sforţare a cuiva de a-şi închipui concret lumea de dincolo. Pentru aşa ceva, imaginaţia n-ar fi căutat atît de departe, pînă la dealul de sticlă. Şi nici n-ar fi ajuns aşa de uşor, numai prin asociaţia mecanică la ideea milosteniei cu căruţa. Tocmai ingeniozitatea construcţiei îţi spune că ea are surse mult mai lucide, decît simpla nevoie de concret. Mai bine zis, intuieşti că ea nu porneşte din nevoia de concret a spiritului ţărănesc, ci că o exploatează şi, la fel cu ea întregul ciclu de credinţe cu privire la lumea cealaltă, care se pot vedea în capitolul despre *Rai şi Iad*. El nu explică atît, cît sugerează. Nu lămureşte atît o acţiune, cît caută să o impună. Şi noţiunea aceasta nu e una de imaginară geografie a lumii celeilalte, ci aceea de pămîntească etică a milosteniei.

Toate aceste legende sînt cosmologie doar în mod secundar, şi etică în modul principal. O etică deghizată într-un chip extrem de amănunţit şi de ingenios. Construcţie lucidă, deci, dar o construcţie întemeiată pe o profundă cunoaştere a spiritului folcloric, a mentalităţii populare, şi luîndu-şi materialul din folclor şi din gîndirea populară. Ea răspunde curiozităţii manifeste a poporului faţă de tainele lumii celeilalte, respectă felul concret în care obişnuieşte el să-şi închipuie realităţile transcendente, şi speculează credinţa de temelie, că viaţa de apoi nu e decît prelungirea celei de aici. Scopul acestei arhitecturi savante în simplitatea ei primitivă este impunerea milosteniei ca principiu esenţial de viaţă pămîntească. Reuşita? Întreaga desfăşurare a îngropăciunii şi întreaga viaţă zilnică a satului – cu şiragul de ceremonii, cu pomeni pentru cei vii şi pentru morţi – stă dovada.

Alt exemplu. „Încins să nu te culci, că vine îngerul şi nu te cunoaşte şi se duce, zice că eşti snop." Nu e vorba aici, iarăşi, numai de închipuirea concretă a îngerului, ca o fiinţă umanizată şi de posibilitatea iluziei şi a greşelii. Dar e şi un sfat de igienă medicală veche ce intră pe porţile folclorice mult mai uşor în viaţa cotidiană ţărănească, decît s-ar impune prin formularea lui abstractă şi doctorală. Ca acesta, deghizate, sînt sumedenie. „Blidele numaidecît seara să le speli, căci peste noapte lincheşte dracul în ele." „De-ţi cade bucăţica, cer morţii; s-o laşi, să nu mănînci." Desigur, e mult mai convingător – dată fiind structura spirituală a ţăranului nostru – să îl îndrumezi astfel, decît să-i spui rece: „Nu face aşa... Nu-i igienic..." Dacă toţi medicii, agronomii, conferenţiarii care descind uneori cu cele mai bune intenţii la ţară, ca să „culturalizeze" sătenii prin cuvîntări, sfaturi spuse pe un ton superior, recomandaţii practice, formulate în limbajul abstract al ştiinţei, – ar ţine seama de tendinţa aceasta fundamentală spre concret, a spiritului nostru ţărănesc, cu totul altele ar fi rezultatele, faţă de cele atît de puţine, înregistrate azi. Ar trebui să fie ei educaţi în primul rînd, ca să ia învăţăminte de la vechea pedagogie folclorică. Nu prin tărăgănarea vorbei, prin introducerea unor „apăi", „fraţilor", „de bună seamă" şi nici printr-un infantilism simulat al judecăţii – cum cred, iarăşi greşit, unii – poate fi convins ţăranul. Ci ori prin exemplul concret al faptei, ori prin învăţături dăruite în forme concrete, aşa cum i le dă folclorul.

Folclorul, astfel, nu e numai un univers de frămîntări ale sufletului şi ale gîndului etnic. Ci şi o ordine spirituală moştenită şi necontenit confirmată şi îmbogăţită printr-o lucidă conştiinţă. Întrevezi în el, adesea, funcţiunile cu o precisă finalitate, ale unei lucidităţi superioare, care depăşeşte nivelul comunitar al vieţii sufleteşti a satului. Nu e atît contribuţia cîte unei individualităţi mai răsărite, mai înzestrate, dintre membrii fiinţei colective a satului, ci aportul unor conştiinţe orientate mai precis prin cărturărie. Unul din factorii aceştia cărturăreşti, care au contribuit decisiv la formarea sufletului nostru popular, îl ştim, mai ales din cercetările atît de minuţioase ale profesorului N. Cartojan: sînt cărţile populare, literatura populară scrisă – vieţi de sfinţi, legende apocrife, fiziologe, zodiace, romane populare. Dacă toată această literatură scrisă – de o pronunţată structură şi culoare etică – nu era uşor accesibilă datorită neştiinţei de carte a populaţiei rurale, ea a fost [illegible], mai aproape de spiritul ei, şi transmisă firesc de cele

două mari forţe educatoare ale satului nostru în istorie: curtea boierească şi biserica. Pînă la mijlocul veacului XIX, lectura de predilecţie – şi de cele mai multe ori singură – a boierimii noastre a fost această literatură populară. Grigore Alexadrescu ştia pe de rost, din copilărie, „Alicsăndria" şi „Istoria lui Arghir". Heliade Rădulescu mărturiseşte că a învăţat să citească din aceeaşi „Alicsăndrie" şi apoi – goniţi cu toată familia de ciumă, din Bucureşti la curtea părintească din satul Gîrboveni, din Ialomiţa – nu s–a lăsat pînă nu a devorat toate cărţile de felul acesta, pe care le–a găsit în sat, sau la curte. Kogălniceanu îi scria din străinătate surorii sale să–i trimită unele din aceste cărţi populare, de care îi era dor. Şi pasiunea de colecţionar de manuscrise de ale noastre vechi, a lui Eminescu, nu se poate explica fără de biblioteca de acest fel, a căminarului Eminovici, tatăl său, pe care o citise pe nerăsuflate, în copilărie. Boierimea de pînă către 1840 a fost o boierime care a trăit împreună cu satul, aproape aceeaşi viaţă. Pînă în 1870–80, mai existau mulţi boieri care nu ieşeau din sat decît de cîteva ori pe an, cînd aveau treburi la isprăvnicie. Dar factorul cel mai activ în formarea sufletului nostru etnic – şi deci şi a folclorului – a fost biserica. Atît cea înaltă, prin cărţile ei, cît mai ales cea măruntă, prin preoţii umili din fiecare sat. Prezenţa gîndului acestora din urmă – străduinţa lor de a–şi convinge şi influenţa poporenii spre bine, pentru a le converti firesc mentalitatea veche, către lumile mai blînde ale creştinismului – se întrevede clară în tot folclorul nostru.

Folclorul e, astfel, nu numai expresie ci şi ordine de viaţă. Nu numai că ne lămureşte poporul, ci îl disciplinează şi astăzi încă. Am văzut pînă acum folclorul prea mult ca literatură. E timpul să îl vedem şi ca şcoală, deşi e poate prea tîrziu acuma, cînd influenţa oraşului îl trece din ce în ce mai mult din viaţa satului în muzeul lui. O şcoală ideală, căci se identifică de la început cu omul, cu conştiinţa lui, vorbindu–i din lăuntrul lui. Fiindcă nu îi dă omului simple învăţături, ci o întreagă structură morală sprijinită de un mod de a gîndi, de a vedea lumea, structură care niciodată nu o contrazice, ci o împlineşte totdeauna. O şcoală de al cărei spirit şi de ale cărei metode – întemeiate pe o profundă cunoaştere a mentalităţii noastre populare – repet, ar trebui să se ţină seama necontenit, în opera de ridicare a ţărănimii, ce se încearcă acum.

LOGIC ŞI ABSURD ÎN FOLCLOR

Folclorul a fost privit multă vreme – şi e privit încă şi astăzi cu superioritate de „omul de pe stradă" din oraş – ca un prăfuit depozit de superstiţii, de reziduri de primitivitate. Şi nu o dată se aude nostima propunere imperativă, de... a i se aplica sancţiuni poliţieneşti; căreia îi urmează, evident, şi mai nostima mirare că aplicarea lor nu a avut efect.

Coborîsem în vara anului 1938 din Munţii Retezatului, răzbind spre Sarmisegetuza, sat fruntaş, durat chiar pe ruinele vechii cetăţi. Era duminică. O fierbere ciudată adunase satul pe uliţi, în grupuri mari de sfat agitat şi tainic. De noi se fereau. Doar omul la care am dormit şi căruia îi cîştigasem încrederea, a vrut să ne lămurească. Mureau vitele oamenilor întruna – epidemie de antrax – desigur ucise de strigoi, aşa cum se mai întîmplase acum cîţiva ani. Şi tot ca atunci, treizeci de oameni, cu învoirea întregului sat, au identificat doi strigoi. I-au dezgropat şi le-au ars inimile. În acelaşi timp, veterinarul trimis revaccinase vitele, ceea ce era cel mai bun lucru de făcut. Autorităţile însă au vrut mai mult. I-au identificat pe cei treizeci de „profanatori" şi i-au pornit în anchetă la Haţeg. Tot satul s-a urcat în tren cu ei. Cercetaţi, ei au declarat toţi că, dacă nu înceta moartea vitelor, ar fi dezgropat şi alţi morţi, indiferent ce pedeapsă i-ar fi aşteptat. Fiindcă în gîndul lor pedeapsa aceasta nu era dreaptă; vitele trebuiau scăpate de la moarte. Li s-a spus foarte ironic, că vitele au scăpat fiindcă au fost revaccinate. Şi mirarea celor ce surîdeau ironic a fost foarte mare, cînd au văzut că li se răspunde din partea ţăranilor cu un surîs de şi mai ironică superioritate. Iar ziariştii veniţi acolo au cerut indignaţi la gazetă aspre sancţiuni...

Desigur, credinţele despre strigoi închid multe cruzimi, care le indică persistenţa din cine ştie ce neguri de vremi pînă astăzi. Dar ele sînt astăzi integrate într-un întreg sistem de închipuiri şi

convingeri, care tind să explice răul din lume. Le vom urmări cu atenţie în această carte, într-un capitol anume. Din acest rău care trebuie lămurit – fiindcă altfel omul nu s-ar mai putea împăca cu lumea – făcea parte şi moartea vitelor nevinovate. Lămurirea s-a găsit atunci în eresurile despre strigoi şi salvarea s-a căutat tot în ele. Ţăranilor li s-a părut că au găsit-o. Noi ştim că această convingere e ridicolă. Şi aplicăm sancţiuni corporale. Noi, cei care ardem păgîneşte morţii la crematoriu, sau îi ducem grăbiţi cu automobile şi discursuri nesincere la groapă, ca să-i uităm acolo, condamnăm nu pe cine ştie ce jefuitor degenerat, ci un sat de foarte frumoase şi vechi tradiţii, ca să-l învăţăm... să-şi respecte morţii. Cînd respectul acesta al ţăranului nostru faţă de morţii lui e atît de adînc, încît constituie o prezenţă cotidiană în sufletul lui şi un motor al vieţii de fiecare sărbătoare a satului! Nu e mai simplu şi mai potrivit să tăiem răul din rădăcină, adică vaccinînd din vreme vitele? Nu e oare mai bine – găsind în credinţele ţăranului despre strigoi o poartă închisă pentru noi, spre sufletul lui – să căutăm să pătrundem în el prin alta, care ne e larg accesibilă, şi anume dragostea lui adîncă pentru vitele sale? Să-l învăţăm din timp cum să le îngrijească şi să ne ceară ajutorul în această îngrijire. Din fericire, în folclorul nostru, puţine eresuri sînt atît de spinoase, ca aceste credinţe despre strigoi.

Sînt, desigur, şi multe altele care, mai inofensive, ni se par tot atît de absurde totuşi. Să nu uităm însă că viziunea folclorică are o logică a ei, aparte, mult mai complexă decît logica noastră critică. Bunăoară, cînd tîlharii, noaptea, înconjură casa pe care vor s-o jefuiască, purtînd o lumînare pe care a ţinut-o în mînă cineva care a murit, pentru noi asta e o simplă superstiţie. Dar ea se integrează în folclor, foarte logic, pe una din axele lui fundamentale de convingeri, aceea că universul e un imens echilibru de solidarităţi văzute şi nevăzute, care îşi răspund una alteia la fiecare gest. Pentru tîlhari, luminarea aceasta nu aducea numai ideea de moarte – cu care n-aveau ce face – ci însăşi prezenţa morţii, ca un somn greu, asemănător, pentru cei din casă, trecerii în nefiinţă. Cînd, pentru ca să uiţi mortul care ţi-e drag şi te chinuie cu amintirea lui, prescripţiile folclorice te sfătuiesc să priveşti prin sită noaptea, către cimitir, – nu e numai apelul la o analogie magică la fel cu cea dintii, ci şi un gest care, prin repetiţie, capătă valori de sugestie.

De altfel, sugestia e cunoscută în folclor şi folosită în felul lui

de a utiliza totul, ca să fie sigură acceptera de către mentalitatea ţărănească. „Acel ce e rău, e al Necuratului; el se lipeşte de dînsul şi îl îndeamnă la rău, îi vin fel de fel de gînduri în cap şi – dacă nu-şi aduce aminte şi nu-şi face cruce ca să piară – atîta se ţine de dînsul pînă îl prăpădeşte, ori face vreun rău. De aceea nu e bine să zici din gură cum au unii obiceiul: Am să mă înec! Am să mă spînzur!, ori altceva de rău, că diavolul vorba aceea a lui şi-o scrie şi dacă zice el de trei ori că are să-şi facă seama, atunci trebuie să şi-o facă."

O mulţime nenumărată de prescripţii practice de mare folos sînt răspîndite astfel pe cale folclorică, în viaţa de toate zilele, prin această deghizare convingătoare sub chipul unor analogii magice, care nouă, modernilor, ne apar pe nedrept absurde: „Furca nu se lasă goală, că nu rodeşte cînepa". Un mod foarte dibaci şi eficace de a îndemna gospodina casei la hărnicie. Iată altă analogie, cu acelaşi scop: „Cînd se face o bortă într-o oală, să n-o ţii, că se risipeşte familia." Multe obligaţii la curăţenie, la igienă, extrem de bine venite: „Să nu muşti de unde a muşcat altul, că te muşti cu acela şi ţi-e duşman. Lingurile să nu le laşi în strachină, că nu poţi să dormi. Cînd te piepteni, să nu mănînci, că îţi mănînci viaţa. Să nu mături cu mătura pe pat, că-i huit..." Nu sînt doar ameninţări băbeşti de folos, însă absurde în formularea lor. Ele îşi au o rădăcină adîncă în lumea folclorică. Această lume – am mai afirmat-o şi o vom lămuri la vreme cu de-amănuntul – e o infinită armonie de solidarităţi, la care participă omul împreună cu absolut toate făpturile firii: animale, plante, lucruri, astre, stihii, pietre. O imensă fraternitate spirituală leagă într-un singur suflet toate făpturile firii. Unui gest al omului îi răspunde cine ştie unde, foarte aproape sau foarte departe, un gest al altei făpturi, însufleţite sau inerte. Şi de asemenea, un gest al unui lucru poate avea magice ecouri în destinul omului. Astfel, lingurile rămase murdare în oală se ceartă şi tulbură somnul oamenilor; muşcătura după care mănînci îţi poate învenina soarta în lume; şi zgomotul măturii pe pat trezeşte dorinţe de ceartă şi gălăgie, în cine ştie ce vecini.

Alteori, constrîngerile acestea practice speculează o altă dimensiune caracteristică, a sufletului omului vechi: respectul faţă de fire, de tot ce e al ei, şi mai ales faţă de puterile ei elementare: apa, vîntul, focul. „La fîntînă să nu mergi cu oala de foc, că fuge izvorul; trebuie să ai ceva anume, curat. Femeia e păcat să umble

pe afară cu părul despletit, că se încîlceşte vîntul în părul ei. Cînd torni apa ce ţi-a rămas, în fîntînă, seacă izvorul!". Trebuie să păzeşti curăţenia fîntînii, fiindcă izvorul e pur, ca întreaga fire, şi nu rabdă impuritatea. Destul suferă vîntul – ca să-şi împlinească datoria, sîngerîndu-se printre parii şi ghimpii gardurilor – ca să-l mai încurce şi omul, în părul său neîngrijit.

N-am vrea deloc să se creadă însă, că intenţionăm aici apologia folclorului nostru, cu entuziasme oarbe, care nu admit nici o ştirbire. Prin rămăşiţele sale vechi pe care le păstrează încorporate, prin fărîmarea arhitecturii sale în decursul timpului şi mai ales în urma loviturilor decisive, pe care i le dă civilizaţia modernă, prin caracterul său de moştenire orală, adică la care oricine poate adăuga sau din care poate ştirbi, – folclorul nostru închide azi şi multe absurdităţi. Sînt în el fragmente în care, cu oricîtă perspicacitate, nu mai poţi identifica întregul din care au făcut odată parte.

Sînt altele în care se păstrează o realitate cu totul deformată. Bunăoară, pe 6 septembrie e o sărbătoare căreia i se spune prin Bucovina „Ciuda lui Arhanghel". În legătură cu ea există o credinţă destul de încîlcită. Să nu lucrezi atunci, că poate să te găsească o ciudă, că de mînie poţi să mori. În realitate, şi numele straniu al sărbătorii şi credinţa pornesc de la uitarea înţelesului pe care îl are numele de origine slavă al sărbătorii – ciuda = minunea – Sfîntului Arhanghel Mihail.

Dar nu aceste şovăieli sînt cele ce definesc folclorul nostru, ci o infinit de complexă ordine spirituală, pe care el o aduce, într-o viziune nespus de fragedă şi plastică a lumii. Ordinea aceasta – am văzut în capitolul pe care-l încheiem acuma – se poate descifra chiar sub întortocheri şi superstiţii care ne apar absurde, dacă le privim superficial, sau pur şi simplu orăşeneşte. Cu atît mai frumos o vom putea reconstitui din datele sale clare, pe care le vom reliefa în paginile următoare ale acestei cărţi închinate ei.

COSMOSUL FOLCLORIC

Viziunea cosmică pe care o statorniceşte folclorul e unul din marile puncte de sprijin ale funcţiunii sale metafizice. Ca întreg folclorul, ea nu are misiunea de a-i înfăţişa omului realitatea nudă, oricare ar fi urmările acestui fapt în spiritul uman, aşa cum face ştiinţa modernă. Ci de a-l face să vadă realitatea în aşa fel, încît ea să fie de acord cu sufletul lui, construindu-i o lume asemenea şi prietenă, în loc de îngrozitoarea singurătate materială, înfăţişată de ştiinţă. De aceea, atributul esenţial al viziunii folclorice e tocmai necontenita ei perspectivă cosmică. Cel mai mic amănunt al vieţii umane capătă în ea neaşteptate semnificaţii, îi răspund ecouri adînci în univers şi îi stau în ajutor, sau împotrivă, solidarităţi şi corespondenţe magice. Cosmosul folcloric nu e o certitudine geografică, ci una metafizică. În consecinţă, nici spaţiul său nu va fi cel geografic, uitîndu-i dimensiunile lui de lungime şi de lărgime. Îl vor preocupa mai mult pe om adîncul şi înaltul, viziune mai mult a cerului şi a subpămîntului decît a terrei. Pe ţăran nu îl interesează folcloric vecinătăţile sale pămîntene. Le ştie împlinite de oameni ca şi el, şi asta îi e destul. Dacă viaţa sa materială nu îl obligă să umble într-acolo, curiozitatea şi cunoştinţele sale geografice sînt cu totul nule. Întîmplarea cea mai izbitoare şi destul de frecventă – pentru un orăşan care străbate munţi mai puţin bătuţi de turişti – este aceea cînd i se răspunde cu totul senin, la întrebarea despre numele unui pisc majestuos, care se vede ceva mai departe: „Nu ştiu, că pînă acolo n-am umblat"... Sau: „Acela e cutare; pe-acolo mergem noi cînd coborîm cu oile la vale." Geografic, cunoaşterea lumii îi e necesară ţăranului într-atîta cît i-o cer condiţiile sale de viaţă, mai simple sau mai complexe. Exact ca şi obişnuinţa sa de a munci atîta cît să-şi asigure existenţa. Restul imens al întrebărilor şi curiozităţilor sale se îndreaptă spre cele două verticale ale cosmosului, care îl leagă cu transcendentul, făcîndu-l să suporte uşor conştiinţa efemerităţii

sale pămînteşti: adîncul subpămîntului, lumea morţilor, şi înălţimile cerului, lumea sfinţilor. Nu vom intra aici în descrierea amănunţită a acestui cosmos folcloric Lumii „celeilalte" – atît de semnificativă în pitorescul viziunii sale – rezervîndu-i un capitol aparte, ar rămîne să înfăţişăm aici imaginea lumii pămînteşti, mijlocitoare între cele două. În cele mai multe trăsături ale sale, ea s-a conturat încă din capitolul al doilea al acestei cărţi, în însemnările noastre cu privire la tradiţiile despre crearea lumii. Cum stă azi pămîntul creat astfel, e o întrebare căreia i se răspunde la fel ca în toate cosmologiile populare. Pămîntul ar fi statornicit pe stîlpii aşezaţi, la rîndu-le, pe spinarea unui animal fabulos, un balaur, un peşte, un bivol, un urs chiar, după experienţa de viaţă a celui ce socoteşte. Aşa trebuie să fie, pentru că altfel nu s-ar lămuri cutremurele. Dar aceste temelii uriaşe înseşi, depind în durata lor de mărunta faptă a omului. Stîlpii sînt, după unele credinţe, roşi necontenit de Iuda, care vrea să prăbuşească astfel în nefiinţă lumea lui Dumnezeu. Ar izbuti curînd, dacă în această lume nu s-ar întîmpla mereu un fapt minuscul, dar plin de consecinţe magice, despre care am amintit: femeile cern, bătînd voiniceşte sita în palme. Zgomotul bătăii se prelungeşte pînă la Iuda, cu intensităţi de tunet ce prevesteşte trăsnetul. Speriat, Iuda se opreşte şi ascultă. Atîta e destul ca stîlpii să se împlinească la loc şi lumea să fie salvată. Pe om însă nu îl mulţumeşte numai conştiinţa acestei solidarităţi între destinul său şi al pămîntului. Dacă s-ar şti singur pe el, ar avea un penibil sentiment de izolare. Lui îi trebuie un întreg cosmos asemenea. Cerul, pămîntul, marea, sînt solidare în cele mai mici gesturi ale soartei lor, fiindcă sînt omeneşte asemenea. O credinţă relatată de Artur Gorovei o spune clar: „Cînd pămîntul se cutremură – şi atunci să se ştie că se cutremură marea, pămîntul şi cerul strîns legate între dînsele – dacă ar pune cineva urechea la pămînt ar auzi oamenii de pe ceea lume vorbind, vitele răgînd şi clopotele trăgînd." Peste vecinătăţile sale omeneşti certe, geografice, omul pămîntului îşi caută o lume asemenea dincolo de stele şi dincolo de adîncurile ţărînei. E o intuiţie adîncă, o presimţire aproape uimitoare, a dezastrului pe care îl va aduce în sufletul omului modern conştiinţa tragică a singurătăţii sale în univers, pe care i-o dă ştiinţa. Şi dovada că însăşi această ştiinţă e îngrozită adesea de adevărul pe care l-a adus, că ar vrea şi nu poate să se întoarcă la liniştita viziune cosmică de odinioară, sînt acele continui eforturi ale ei, de a găsi şi altundeva condiţii

de viaţă omenească. Să nu amintim decît problema rămăşiţelor de aer din lună şi mai ales acea atît de disputată şi de fantastică chestiune a canalelor de pe Marte. Omul vechi al folclorului a ştiut să evite conştiinţa împovărătoare a acestei singurătăţi cosmice. El are certitudinea că, dincolo de adîncurile ogorului său, e o altă lume asemenea. Ea îi trimite mesajele ei concrete, în împrejurări extraordinare, ca acele ale unui cutremur, aşa cum am văzut. Mesajele acestea sînt astfel măsurate în înţelepciunea rînduielii ce le-a îngăduit, încît să dea doar această certitudine. Semnele celelalte ale realităţii ei, omul de aici e liber să le împlinească după sufletul său, după imaginaţia sa. Şi în chipul cum le împlineşte, se întrevede aceeaşi luptă caracteristică, în spiritul ţăranului nostru, între nevoia sa organică de concret, de a pipăi lumea, şi nostalgiile sale metafizice. Unii văd astfel lumea din afunduri ca un ecou al celei a noastre, cu oi, cu vite, cu biserici. Alţii, care au mai puternic simţul acela cosmic al tainei înfrăţitoare ce impregnează tot folclorul nostru, văd în adîncuri o stranie lume selenară. „Cînd e lună să nu zici: Ce bine se vede! căci blastemă Rohmanii. Ei zic: Să ţi se vadă ţie aşa cum ni se vede nouă şi nouă aşa cum ţi se vede ţie! Căci lor numai de la lună li se vede." Dintr-un ecou al unui capitol din mult răspîndita *Alexandrie* – acela al întîlnirii lui Machedon cu Brahmanii – folclorul nostru şi-a împlinit viziunea cosmică cu un mit de toată frumuseţea şi înţelepciunea, acela al Rohmanilor sau al Blajinilor. Undeva în adînc, într-o lume selenară, trăieşte o omenire pură, mult mai aproape de Dumnezeu tocmai prin această puritate, încît să poată împlini astfel, printr-o nouă treaptă, armonia ascendînd către spiritualitate, a universului folcloric. „Rohmanii, unde sunt ei, postesc tot anul pentru noi, ei ţin lumea cu postul, ca să nu ne prăpădim. Numai o dată pe an se înfruptă, cu aceea ce rămîne din găoacele de la noi, cînd coacem de Paşti; de aceea e păcat tare să scurgi atunci ouăle." Rareori se poate întrevedea, ca în această frumoasă imagine atît de scurtă, acel aliaj, atît de limpede şi caracteristic, de materialitate şi spiritualitate, din gîndul poporului nostru. Dintr-o singură trăsătură, extrem de concretă – aceea a sobrietăţii miraculoase a acestor fiinţe care se mulţumesc cu firişoarele de albuş ce rămîn într-un an lipite de coaja ouălelor de Paşti – îţi evocă un întreg peisaj uman, de ascetică spiritualitate. Conştiinţa sprijinului necontenit pe care îl găseşte omul în cosmos nu putea lipsi nici de aici, cu atît mai mult. Şi ea există în adevăr. „Rohmanii sunt aşa de buni la Dumnezeu, că Dumnezeu pentru dînşii ne ţine." Această conştiinţă se împleteşte astfel cu aceea – iarăşi, extrem de adîncă şi

specifică în folclorul nostru – a fluidului echilibru cosmic. Lumea aceasta e o continuă frămîntare către extreme, nu fiindcă e fără logică şi fără ordine, ci tocmai fiindcă are această ordine extrem de adîncă, pînă la ascundere, şi extrem de suplă, ca să poată îngădui toate exuberanţele vieţii. Atîtea păcate nepedepsite sînt astfel cu putinţă aici pe pămînt fiindcă dincolo există – solidară cu ele în armoniile prestabilite ale aceluiaşi destin – puritatea îngerească a Blajinilor, care le răscumpără înaintea lui Dumnezeu. Acest echilibru se concretizează în simetrii clare. Dacă există astfel o lume care ne e aproape, sub noi, tot astfel trebuie să fie şi una deasupra. Şi dacă ea va fi deosebită de a noastră, în esenţa ei superioară, înfăţişările ei trebuie să fie aceleaşi. Imaginaţia folclorică nu cunoaşte fantasticul propriu-zis. Ea prelungeşte doar către spiritual – către demoni şi către îngeri – pămîntenia noastră. Aşa şi de astă dată. O credinţă bucovineană spune că, după ce a desăvîrşit creaţia, Dumnezeu s-a suit la ceruri cu sfinţii săi şi a făcut acolo o altă lume. „Dumnezeu are în cer de toate, ca şi aice. Parcă dacă n-am avea noi pîne, nu ne-ar da Dumnezeu?! De ce dimineaţa găseşti pe frunzele copacilor ceva dulce ca mierea? Aceea e mana lui Dumnezeu"... Dar mana aceasta nu e singurul semn pe care ni-l trimite lumea de acolo. În noaptea Sfintului Andrei, cerurile se deschid şi cei curaţi la suflet văd. De altfel, nici nu e nevoie de asemenea miracole mărunte, pentru ca omul de aici să aibă con-ştiinţa solidarităţii sale în destin cu lumea de dincolo. De ea nu-l izolează un imens spaţiu nepopulat, ci-l apropie cerul, care e, în-treg, o vastă anticameră a Divinităţii, plină de fiinţe prietene şi cunoscute omului. Văzduhul e necontenit cutreierat de mii şi mii de duhuri – îngeri şi diavoli, iele şi sfinţi, spiriduşi şi noroace. Apoi îl cutreieră vîntul, care e om, soarele şi luna, care sînt şi ele fiinţe omeneşti; stelele, de asemenea. Universul acesta întreg duce o viaţă după chipul şi asemănarea omului:

„Puternicul soare
Cîte stelişoare
La nuntă-aduna
Spre-a se ospăta.
Luceafărul mare
Era cumătrul mare;
Luceafărul cel mic
Îl făcea voinic.
Carul, ca ceauş,
Iar Purcariul
Era stegariul

Şi cîte stele-n ceri
Veneau ca vătăşei."

Văzîndu-l astfel, omeneşte, e foarte firesc ca ţăranul nostru să considere cosmosul întreg ca părtaş, nu numai la viaţa lui socială, ci şi la viaţa lui interioară. De aici, atît de mult comentata noastră identificare cu firea, acea evidentă frăţie cu toate elementele ei. Refugiul în cosmic, din marile frămîntări sentimentale, sau invocarea sprijinului său, nu sînt astfel numai simple rituale ancestrale, de alinare, ci atitudini impuse de conştiinţa că acest cosmos vibrează alături de om, nu dintr-o simplă solidaritate magică, ci din identităţi de structură, care îl supun nu numai legilor materiale, ci şi celor etice. De aceea natura îl va ajuta pe haiduc, iar cerul va sprijini setea de dreptate a fetei mînţite:

„Bată-te, bădiţă, bată
Steluţa de lîngă baltă
Şi dreptatea mea deodată.
Să te bată, bade, bată
Steluţa de lîngă soare
Şi dreptatea mea cea mare."

În întregul cosmos, astfel, sub înfăţişări atît de diferite, trăiesc aievea fărîme din acelaşi suflet, supus aceloraşi legi spirituale eterne, din însăşi clipa cînd mîna dumnezeiască i-a dat viaţă. În el, omul se recunoaşte pe sine şi e sigur că, la rîndu-i, cosmosul, cu toate minunile sale grandioase, se recunoaşte în făptura omenească minusculă, dar mai apropiată ca oricare, de chipul şi asemănarea Domnului.

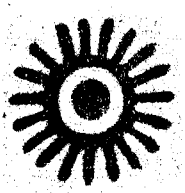

RAI ŞI IAD, SAU ALTE CHIPURI ALE LUMII NOASTRE

Imaginea românească a raiului şi iadului corespunde întru totul spiritului profund creştin, dar în acelaşi timp, atît de liniştit, atît de echilibrat în firea sa, ca şi în realismul concepţiei sale de viaţă – spiritului acestui popor. Rai şi iad înseamnă, creştineşte, răsplată şi pedeapsă, pentru fapte bune şi pentru păcate. Pentru români înseamnă, însă, mai întîi de toate, lumea cealaltă, adică o lume concretă, o lume ce poate fi văzută şi chiar pipăită, deşi e pe alt tărîm, pe unde omul numai cu gîndul poate ajunge. De aceea, multe din obişnuinţele din viaţa sa de pe pămînt le consideră prelungindu-se după moarte, în viaţa de apoi. De aceea, pentru el, lumea cealaltă nu e o lume eterică, pierdută în înălţimi spirituale depărtate, ci e un tărîm aproape de pămîntul nostru, un tărîm de care s-ar părea că sîntem despărţiţi nu atît prin distanţe – cu atît mai puţin prin deosebiri de alcătuire, de fire –, cît prin piedici fizice din ce în ce mai mari. Dar descifrînd atent imaginile lor, întîlneşti şi aici acelaşi aliaj de materialitate şi spiritualitate, specific spiritului nostru. Aceeaşi nesilită înălţare spre transcendent a ultimei fărîme de lut din lumea asta, atît de sus, încît să o strălumineze cu totul flăcările pure şi reci ale spiritului etern. Piedicile acestea fizice nu pot fi învinse prin puterile trupului. El, bietul, rămîne jos, nu inert, dar abandonat cu totul – fără nici un orgoliu al forţei lui de altădată – în braţele calde şi prietenoase ale firii. El a ajuns la limanul ultimei certitudini. Cei ce au iubit omul care a fost în el odată au doar datoria de a-i înlesni ajungerea aici, aceea de a-i încredinţa cum se cuvine grijii de taină a pămîntului. Aici el va muri încetul cu încetul, adică se va reintegra din ce în ce mai adînc, mai nevăzut, în viaţa firii. Moartea trupului va fi un somn din ce în ce mai greu, pînă cînd conştiinţa vieţii îşi va stinge, tîrziu, pîlpîirile cu totul. Atunci abia, va fi iarăşi cu totul

în pămînt şi în viaţa pămîntului, aşa cum a fost înainte de a prinde fiinţă. Căci folclorul nostru face o foarte interesantă diferenţiere între *suflet* şi *conştiinţă*. Sufletul e un dar dumnezeiesc dat numai omului, aşa cum dogmatizează şi Biserica. Însă firea întreagă are în toate fărîmele ei, am văzut, un dinamism spiritual, pe care ai fi ispitit să-l numeşti tot suflet, dacă nu ţi-ai da seama că e mai mult un reflex puternic al sufletului omenesc, în oglinda luminoasă a conştiinţei aproape umane, cu care a fost dăruită firea, în viziunea noastră folclorică. Firea nu are iniţiative; ea însă răspunde magnific iniţiativelor, poruncilor, rugăminţilor lui Dumnezeu şi ale omului. Firea, adică natura, nu are sentimentele ei, dar în ea sentimentele omului găsesc ecouri, cînd tiranice, cînd maternele. Fiindcă firea în folclor nu are suflet, ci numai conştiinţă. În puritatea ei, e o oglindă în care se reflectă tot mirajul de flăcări şi întunecimi al sufletului uman. Sufletul acesta omenesc înseamnă *dramă*. Adică, o neîncetată cumpănire între bine şi rău, între sfinţenie şi păcat. O dramă care e însăşi raţiunea de a fi a sufletului omenesc. Firea nu închide în ea această dramă. Ea participă doar la cea a omului. Prin puritatea ei desăvîrşită, firea este aproape de o altă sfinţenie decît a omului. Sfinţenia omului e înfrîngere, e înălţare şi salvare din păcat; e a asceţilor şi a martirilor. Sfinţenia naturii e puritate de zăpadă necălcată, e a îngerilor. După cum îngerii reflectă perfecţia, bunătatea sau mîniile lui Dumnezeu, tot aşa firea răsfrînge în conştiinţa ei sfinţeniile şi păcatele omului. Astfel, ea îl poate privi pe om, îl poate înţelege şi îl poate ajuta, răsfrîngîndu-l din inima ei pură. Trupul părăsit de suflet se integrează treptat în această conştiinţă a firii. Pînă cînd intră preotul în casă, spre a începe rugăciunile, trupul înţelege totul ce se petrece în jur, omeneşte. De atunci însă, după credinţele folclorice, el devine surd. Despărţit de uman, el începe să-şi desăvîrşească integrarea totală în natură. Va trăi viaţa ei elementară, va şti atît cît poate şti şi ea. În groapă, astfel, bulgării azvîrliţi îi vor da de ştire cine a fost la înmormîntare. Iar apoi, vîntul îi va anima fluierele de la căpătîi, precum ciobanului din *Miorița*; va face să vorbească frunzele celor cinci ulmi deasupra gropii lui Toma Alimoş. Din ce în ce mai stins vor răzbate, din ce în ce mai adînc trupul va adormi, pînă cînd pămîntul îl va primi cu totul, ştergîndu-se orice urmă a omenescului său.

Eminescu a trăit adînc în poezia sa acest somn larvar al morţii, prin care omul satului ştie că va trece nesimţit, din măsurata

viaţă umană în viaţa imensă a firii. A trăit–o cu o dulce şi dureroasă anticipare în idilele lui, care au tocmai de aici farmecul lor ciudat:

„Adormi–vom, troieni–va
Codrul frunza peste noi
Şi prin somn auzi–vom bucium
De la stînele de oi."

Şi a trăit–o ca o realitate – mai adinc, mai vrăjitor dureroasă – în versurile lui umbrite de aripa tăcută şi blîndă a sfîrşitului:

„Cînd voi muri, iubito, la creştet să nu–mi plîngi;
Din teiul sfînt şi dulce o ramură să frîngi.
La capul meu cu grijă tu ramura s–o–ngropi.
Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi.
Simţi–o–voi odată umbrind mormîntul meu...
Mereu va creşte umbra–i, eu voi dormi mereu."

Lăsînd trupul să–şi urmeze calea lui neîntoarsă, către liniştile eterne ale firii, – omul din satul nostru îşi îndreaptă grijile toate către drumul sufletului. Drumul acesta, am spus, e presărat cu multe şi mari piedici fizice. Dar ca să le treacă, el nu va fi silit să apeleze la materie. Nu va intra în rai încărcat de arme, înfricoşînd paznicii cereşti cu pasul său greu şi strălucirea oţelelor, ca războinicii germani, care porneau către Walhalla. Nu se va îngropa cu calul cel mai bun şi cu suliţele cele mai ascuţite, ca voinicii sciţi, care s–au perindat pe locurile noastre odinioară... Nu! Viziunea noastră mitică reprezintă şi aici o necontenită înălţare a materiei în spirit. Omul va învinge toate aceste piedici fizice prin trecutul său moral. În ajutorul lui vor veni faptele lui bune din viaţă, rugăciunile pe care le–au înălţat către cer, el şi ai lui, vietăţile şi uneltele pe care le–a dat odinioară de pomană. Cu un astfel de sprijin al puterilor duhului numai, va izbuti sufletul să treacă toate aceste obstacole naturale, pentru ca să poată ajunge la lumea cealaltă. Colindele populare şi mai ales bocetele ne descriu minunat de amănunţit şi de plastic acest drum întunecos şi greu, pe care trebuie să–l străbată sufletul, eliberat de povara corpului, dar nespus de trist că a trebuit să părăsească lumea frumoasă a pămîntului. La jalea sa, cheamă toată firea să ia parte:

„Plîngeţi şi, voi, codrilor,
Mîndrelor pădurilor,
Plîngeţi şi, voi, apelor,
Dimpotrivă pietrilor,
Plîngeţi, dobitoacelor,
Dimpreună, lemnelor,
Plîngeţi şi, voi, munţilor,
Şi, voi, mîndre văilor..."

Sigur de solidaritatea lui în destin cu întreaga fire, sigur de dragostea ei nesfîrşită, care se vădeşte atît de elocvent în toată viziunea noastră folclorică, – omul are certitudinea că porneşte pe drumul suprem al soartei sale însoţit de durerea duioasă a cosmosului. Îngrozitoarea singurătate a morţii sufletului e astfel tot atît de calm şi de firesc anihilată – ca şi cea a morţii trupului – prin conştiinţa aceasta neclintită a frăţietăţii de totdeauna a omului cu firea şi prin certitudinea calmă că moartea nu e decît un simplu prag din drumul unei vieţi, care e nesfîrşit mai lungă decît cea pămîntească. De toate aceste întăriri are nevoie atunci bietul suflet, căci misterul morţii – şi mai ales al judeţului care-l aşteaptă – îi sînt atunci poveri nespus de apăsătoare. Plin de teama judecăţii lui Dumnezeu, înspăimîntat de piedicile ce îi apar în cale, sufletul n-are alt ajutor decît îngerul său – ce îl priveghează – şi pomenile şi rugăciunile pe care i le fac urmaşii pe pămînt. Mai ales drumul spre rai e nespus de greu. Iadul, deşi în vecinătatea raiului, e fireşte mult mai uşor accesibil. Realitatea aceasta o exprimă – cu o nuanţă de umor proprie spiritului popular – o zicătoare de prin Bucovina:

„Hai, hai, hai,
Că pîn' la rai,
Că pînă la iad
E numai un gard,
Şi acela-i spart..."

Parcă-l vezi pe român cum îşi închipuie iadul ca o ogradă vraişte, gospodărită rău de nişte stăpîni păcătoşi. Un colind spune că prin preajma iadului sînt tot cîmpii pustiite, arse de secetă şi de neîngrijire, pline cu spini, buruieni şi mărăcini. Corespondenţele adînci între realitatea spirituală şi cea materială nu se dezmint nici de data aceasta. Împrejurimea iadului e caracterizată prin pus-

tietăţi dezolante. Dar pustietăţile acestea nu sînt un chip urît al naturii, cit un chip hîd al omului. Hidoşenia lor nu e o realitate demonică primordială, ci consecinţa faptului simplu că nu au fost înnobilate prin muncă, n-au rodit firesc prin mîna omului. Pe cînd raiul nu te întîmpină prin încîntări nebănuite ale ochiului, nu prin peisaje de o feerie pe care numai imaginaţia poate s-o cuprindă, sau măcar s-o anticipe, ci prin familiare imagini rustice autohtone. De departe, cum te apropii pe drum de rai, vezi mereu

„Arături arate
Cu flori semănate.
Flori de toate flori,
Flori de jelătate,
Să le iei în spate,
Să le duci departe."

Ţăranul romîn vede lumea asta gospodăreşte. Şi lumea cealaltă o închipuie tot aşa. Cele trei mari idei pe care se aşează viziunea românească a lumii: conştiinţa armoniei perfecte, în care Dumnezeu a îmbinat toate aşezările firii; conştiinţa muncii nu ca efort de schimbare a pămîntului, cum e tehnica modernă, ci ca împlinire a legilor naturii; şi ideea de milostenie, pentru a reda lumii ceea ce prisoseşte omului. E ceva, deci, iarăşi cu totul opus îndîrjitei adunări de avuţii, ce caracterizează vremea de astăzi.

Iadul şi raiul te aşteaptă şi te primesc aşa după cum te-ai conformat în viaţă legii acesteia creştine universale, a milosteniei. Astăzi, cînd, în America, oameni mor de foame, cantităţi uriaşe de pîine putrezesc acolo în magazii, ca nu cumva belşugul să le scadă preţul cu ceva. Vă puteţi închipui cu ce povară tragică pleacă un biet suflet din cele care au dat în viaţă astfel de barbare porunci, pe căile grele spre lumea cealaltă.

Mai întîi, către marginea tărimului nostru e o nesfîrşită încîlcitură de ape, – izvoare, pîraie şi rîuri se împletesc pe pămînt ca şerpii. Pe acest drum greu trebuie să treacă sufletul ca un gospodar cuminte, ce şi-a luat de acasă tot ce-i trebuie. De aceea, în calea spre groapă, neamurile îi fac rugăciuni anume, la fiecare apă întîlnită. Se dau de pomană ştergare şi fel de fel de bucăţi de pînză, care se vor aşterne peste ape, în chip de punţi şi va trece sufletul peste ele. E acelaşi amestec ciudat de spiritualitate şi materialitate, de spirit gospodăresc dar şi de înţelegere a lucrurilor de peste fire, viziunea aceasta a sufletului care, deşi duh, nu poate călca singur

peste ape, dar făptura ireală a pînzei subţiri dăruite îl poate ţine în chip de pod.

Acea minunată solidaritate a românului cu natura, acea credinţă a sa în prietenia şi ajutorul tuturor făpturilor lui Dumnezeu – dacă bineînţeles merită acest ajutor – se vădeşte şi aici. De sufletul gospodarului se dau de pomană felurite dobitoace domestice, mai mari sau mai mici, după starea lui. Ele îl vor însoţi spre lumea cealaltă, cu făptura lor de duh şi îi vor fi de mare sprijin. Nu lipseşte dintre toate cocoşul, – acel duşman neîmpăcat al spiritelor necurate, după credinţa poporului. Cocoşul îi va vesti ceasurile ce se vor scurge lungi pe drumul cel lung, va ţine în cioc cumpenele pe la vămile văzduhului şi îi va goni pe diavoli – care roiesc şi pe această cale, ca în toată lumea, şi care caută să ispitească sufletul, să–l înşele şi să–l îndrume spre ei. Pe această cale, iată, înfricoşetoare, o pînză de foc. Spaimă adîncă pe bietul suflet! Dar el are subsuoară un rînd de haine noi, date ca milostenie. Se îmbracă în ele şi trece. Hainele ard, el rămîne nevătămat. Are cu el o oaie dată de pomană, după ce i–a fost stropită bine lîna cu apă. Buna oiţă se scutură vîrtos, stropii sar, răsfirîndu–se, din lîna bogată; sufletul e răcorit şi apărat. Oaia, pentru român, e animalul cel mai curat la suflet. Ea poate pătrunde şi în iad, să–şi aline stăpînul; diavolul nu o poate opri. Cocoşul zboară voinic pe deasupra şi aripa lui îi face, prin foc, vînt alinător sufletului. La capăt, aşteaptă Maica Domnului şi îndrumă sufletul mai departe.

Vin apoi vămile văzduhului. Mare şi grea încercare pentru suflet, dacă e apăsat de multe păcate. La fiecare vamă, stau diavolii cu cumpene în mînă şi cu cărţi negre la subsuoară. Banii daţi pe pămînt în milă îl ajută să treacă. Dar ce te faci cu cumpăna asta, pe care cocoşul o ţine în cioc şi pe care dracii azvîrl într–un taler, cu nemiluita, păcate de ale omului, scoase din cartea neagră. Stă sufletul, se frămîntă, – trebuie să–şi arate faptele bune, dar nu–i vin în minte. Noroc cu îngereul cel bun al lui, că are şi el o carte la subsoară. Şi cartea e albă şi cuprinde cît bine a făcut românul. O ia îngerul şi citeşte; îşi aduce aminte bietul suflet, se aşează faptele bune pe celălalt taler şi cumpăna începe să fie mai dreaptă. A scăpat. De jos îi vine ajutător murmurul rugăciunilor din popasurile convoiului spre groapă. Cocoşul cîntă victorios şi diavolii privesc cu părere de rău cum trebuie să piardă un suflet.

Dar calea nu e nici jumătate. Ajungem la marginile lumii noastre. Aici e o groapă grozavă: sorbul pămîntului:

„Sufletul despărţit
De multe mîhnit
Pleacă şi se duce
Marea o ajunge.
Vine marea mare
Vine–n turburare
Greu urlînd şi urducînd
Toată lumea spăimîntînd.
Unda c aduce
Lumea s–o înece.
Tot mălini, ciulini,
Brazi din rădăcini."

Pe această mare fioroasă – a cărei viziune aminteşte grandoarea infernului lui Dante – nu e decît un singur vad. Acolo e un pom pe care îl întîlnim des în mitologia noastră:

„Iar în groapa mărilor,
Unde–i bradul zînelor,
Trecătoarea apelor,
Sufletul stătea
Şi mi se ruga:
– Brade, brade,
Să–mi fii frate!
Întinde–ţi, întinde,
Ca să te pot prinde,
Vîrfurile tele
Să trec peste ele
Marea–n ceea parte
Ce lumea desparte."

Stă mult sufletul şi se roagă bradului, pînă ce acesta se îndură şi îl trece, mai ales după ce a fost ameninţat că va fi tăiat cu topoarele, ca să fie punte adevărată.

Mai grea e cea din urmă vamă. E o punte lungă, lungă şi subţire, ca o muche de cuţit. Dedesubt, e un iaz fără fund, în legătură cu iadul, plin cu gîngănii, care de care mai fioroase: şerpi, sălămîsdre, broaşte. Mai departe, se văd sclipirile de jar mocnit ale flăcărilor iadului. Şi un întuneric, un întuneric de nici măcar nu ştii cum să ajungi puntea. Noroc de luminiţa de ceară – ce i–a fost dată pe pămînt – şi de găina dată ca pomană. Merge găina pe

drum, rîciie şi cloncăneşte, cum e obiceiul ei de cloşcă, şi sufletul o urmează, ca un pui mic înfricoşat, ca şi cum ea l-ar chema. Puntea o simte, în sfîrşit, sub picior şi o străvede sclipind ca o dungă de oţel. Puntea raiului. Dacă sufletul e curat de păcate, trece, dacă nu, zadarnic i-a fost drumul pîn-aici cade, greu, în iazul ce duce spre iad. Dar a trecut. A fost bun la Dumnezeu. Acum e aproape. Zările se mai luminează: se văd, la stînga şi la dreapta, cîmpiile din preajma raiului şi iadului, de care vorbeam la început. Ai lui, de jos, prin bocet, îl îndeamnă şi-l îndrumează:

„Pas, suflete, pas,
Drum fără necaz...
Ţine, dragă suflete,
Drumul înainte
Pînă vei ajunge
Unde se înfrînge
Drumul jumătate
Ce locuri desparte.
Acolo să stai
Şi sama să iai.
Spre stînga să nu-mi dai,
Căci în partea stingă
E cale cea strîmbă,
Strîmbă şi-astupată
Cu lacrimi udată.
Tot în acea parte
Sunt cîmpuri urît arate
Şi cu spini răi sămănate..."

Pe cînd, la dreapta, se întind minunate, în zări, cîmpuri frumoase, cu flori alese. Sufletul ascultă şi pasă mai departe:

„Du-te, Ioane, du-te.
Şi cînd vei ajunge
Aproape de rai,
Acolo-i un măr
A lui Sfîntu Petru,
De vîrf vărvărat,
De poale-mpolat;
Cu vîrfu-i la cer;
Poale-s peste mări.
Pe vîrf a înflorit,

Pe poale-a rodit.
Mare, minunat,
Cu vîrfu-i la cer,
Poale-s peste mări.
Pe vîrf a înflorit,
Pe poale-a rodit.
Sub el ce era?
Multe mese-ntinse
Şi făclii aprinse;
Scaun gălbenel
Mic şi aurel.
Pe el cin' şedea?
Maica Precista...
Precista scria
Pe vii la cei vii
Pe morţi la cei morţi..."

Aici e, deci, de fapt, ultimul hotar al tărîmurilor pămînteşti. De aici încolo începe lumea îngerească, lumea duhului. De aceea, şi sufletul are încă în el ceva al pămîntului; ar vrea să mai rămînă în lumea noastră:

„Ion se ruga
Să-l scrie la vii.
Precista grăia:
– Rugă nu ruga
Dacă n-ai rugat
Cînd porunc-am dat."

Legea divină s-a împlinit. Acum sufletul e pentru vecie al lumii celeilalte.

Ca şi moartea trupului, drumul sufletului e o lungă serie de gingaşe desprinderi de condiţia umană. Mitologia românească nu cunoaşte, precum cea antică, un Lethe, fluviu al uitării, din care sorbind, sufletele să intre deodată în uitare. Drumul sufletului spre lumea cealaltă e, în mitologia românească, un foarte lung proces de dematerializare, de ascensiune în spiritualitate, la fel ca viaţa sfinţilor creştini pe pămînt. Felurimile de obstacole fizice, pe care trebuie să le răzbată în acest drum din urmă, îi rod mereu – ca nişte colţi grunzuroşi de cremene – orice biată urmă de materie a putut rămîne în firavul suflet, după ce a trecut prin laminorul grozav al morţii. Şi aici, ca şi pretutindeni, spiritul românesc se

refuză trecerilor bruşte de la o extremă la alta, – ci vede orice împlinire într-o delicată succesiune de nuanţe fireşti. Marile şi eternele transformări au astfel cursul molcom şi firesc al fenomenelor naturii. Dar lumea gîndului, la noi, nu e o lume materialistă, nici în substanţa ei, nici în ordinile sale. Tot acest proces al devenirii – atît de nuanţat urmărit în bocet – n-ar duce totuşi la nimic dacă nu i-ar veni de sus, din transcendent, confirmarea abstractă, ai putea zice chiar juridică: sufletul nu e dezlipit definitiv de pămîntesc decît atunci cînd îl scrie Maica Domnului în cartea celor morţi...

Dincolo, în zare, strălucesc orbitor porţile raiului. În porţi priveghează Floarea soarelui. Deodată cu sufletele oamenilor vin, nesfîrşit şirag, duhurile florilor moarte pe pămînt. Şi ele îşi au judecata lor, după cum şi-au făcut în lume datoria:

„Iar la poarta Raiului
Şade floarea soarelui
De judecă florile
Ce-au făcut miroasele..."

Imaginea aceasta atît de frumoasă ridică o interesantă problemă folclorică. Firea întreagă neavînd pentru român – după dogma bisericească – suflet şi deci, nici posibilitatea de a alege în faptă între bine şi păcat prin propria sa voinţă, pentru ea nu pot exista nici rai, nici iad, ca răsplată şi pedeapsă. Pentru ţăranul nostru, însă, raiul ar fi fără frumuseţe şi fără înţeles, dacă nu şi-ar găsi în el vitele prietene, pomii dragi, florile plăcute. Nu e egoism: el va trebui acolo să trudească, îngrijindu-le ca şi pe pămînt. E o consecinţă a imensei lui iubiri faţă de natură, a neclintitei sale solidarităţi cu ea. Vitele, pomii, cerealele, a găsit cum să le aducă „dincolo", înfrîngînd cu o dulce înţelepciune canoanele bisericii. Ele vor ajunge în rai date „de pomană" prin milostenie. Dar bietele flori, în frumoasa lor inutilitate, cum să le aducă? Şi atunci – prin una din acele gingăşii îndrăzneţe, care sînt specifrice sufletului românesc – acesta aruncă asupra lor o umbră cu totul uşoară de păcat, ca să le poată aduce, printr-o judecată absolvitoare, acolo, sus.

Raiul e, astfel, o nesfîrşită şi luminoasă livadă înflorită. Un colind de Crăciun aduce o minunată viziune:

„Domn din somn se pomenea
Şi din gură-aşa grăia:

– Culcă–te, ca să dormim,
Că n–a nins
N–a viforît.
Vînt' de seară c–a bătut
Prin pometul raiului,
Flori de măr s–au scuturat
Peste noi s–au revărsat..."

Livada asta feerică e îngrijită, e muncită, ca şi cîmpiile roditoare din preajmă. Cînd s–a urcat Sfîntul Soare la rai, l–a găsit pe Moş Adam la lucru plugăresc:

„Tot arînd la plug,
De coarne ţinînd,
Boabe semănînd
Şi la boi zbierînd."

Spre deosebire categorică de *Biblie*, astfel – care vede în muncă un blestem al lui Dumnezeu pe capul omului – folclorul nostru caută să–i dea muncii o supremă justificare, făcînd din ea unul din marile atribute ale raiului. Şi nu e aici o încercare singulară. În capitolul pe care–l vom închina muncii în viziunea noastră folclorică, vom vedea că ea e în armonie cu tot ansamblul larg de credinţe ale noastre, în legătură cu acest hotărîtor dat al vieţii omeneşti. Dacă trudeşte omul în rai, trebuie să şi mănînce. De aceea, se dau de pomană un blid şi o lingură. Iar pentru ca să doarmă românul trudit de munca binefăcătoare – acolo sub unul din pomii înfloriţi minunat ai raiului, – se dau săracilor în dar o pernă şi un lăicer frumos. E un rai românesc şi ţi–e mai mare dragul să vezi în el flăcăi voinici, în portul de acasă, – că i se dau sufletului şi un rînd de straie noi, frumoase, ca să aibă ce îmbrăca pe acolo. Lumea propriu–zisă a raiului nostru – ca şi cea a iadului – e astfel un amestec straniu şi totuşi firesc de făpturi şi de simboluri. Alături de imagini cu totul pămînteşti şi carnale, – altele, de o rafinată simbolică bizantină, sau de sumbră spiritualitate dantescă. În iad, astfel, alături de un om care tremură din tot trupul sub 99 de ţoale, fiindcă n–a dat de pomană, vei găsi păsări mari, ţipînd de foame, în mijlocul unor lanuri de grîu; păsări care nu–s altceva decît zgîrciţi pedepsiţi. Alături de un om cufundat într–un lac pînă la gît şi pîndit de un berbec care, de cîte ori izbuteşte să ajungă, pe pămînt, îl răstoarnă în apă, reprezentînd pedeapsa înşelătorului

întîlnim imagini simbolice: doi cîini care se latră necontenit, despărţiţi printr-un gard; sînt fraţi ce s-au certat mult în viaţă; sau două flori ce se pleacă necontenit una spre alta şi nu se pot ajunge; surori ce au murit fără să se împace.

La fel şi în rai. Alături de oameni care se răsfaţă de cald, într-o cămaşă subţire, alături de boi ce abia mai pot umbla de graşi ce sînt, deşi pasc pe nisipuri – fiind aşa deoarece au fost daţi de pomană cu dragă inimă, – găseşti păsările ciripind voioase în copaci, deşi se hrănesc numai cu o alună, păsările ce nu-s altceva decît muncitorii săraci şi harnici de pe pămînt. Sînt şi flori care se leagănă fericite în bătaia vîntului, copii care au fost botezaţi la timp de părinţi şi li s-au făcut toate pomenile.

La mijloc de rai – într-o lumină mai presus de fire – stau Dumnezeu şi sfinţii, în jilţuri de aur scrise. O întreagă ierarhie spirituală se întrevede în aşezarea lor şi ea e respectată de închipuirea cuviincioasă a românului, în orice împrejurări. Iată un minunat tablou idilic, dintr-un colind care arată cum se pregătesc şi sfinţii pentru sărbătoarea Crăciunului:

„Sus în nori,
În dalbe flori,
Arde-mi două lumînări;
Şi din două lumînări
Pică-mi trei din picături;
Dară din trei picături
Ruptu-mi-s-au, faptu-mi-s-au
Rîu de vin şi rîu de mir,
Rîu de apă
Limpede.
'N rîu de vin cin'mi se scaldă?
Icea Bunul Dumnezeu
Scaldă-se,
Băiază-se,
În apă se limpezeşte
'N veştmînt alb se primeneşte,
Cu mir că se miruieşte.
Mai în jos de vadul lui
Stă Ion,
Sfîntul Ion
Şi bătrînul de Crăciun.
Scaldă-se,
Băiază-se,

'N apă limpezească-se,
'N veştmînt primenească-se,
Cu mir miruiască-se...
Mai în jos de vadul lor
Scaldă-se sfinţii de rînd.
Scaldă-se, băiază-se,
În apă se limpezesc,
În veştmînt alb se primenesc."

O lume reală şi în acelaşi timp înaltă, cuviincioasă şi feerică, mărginită de ameninţarea grozavă a iadului, dar luminată de gîndul că Dumnezeu, în toate, priveghează şi-l ajută pe om, – iată lumea cealaltă, aşa cum o vede românul.

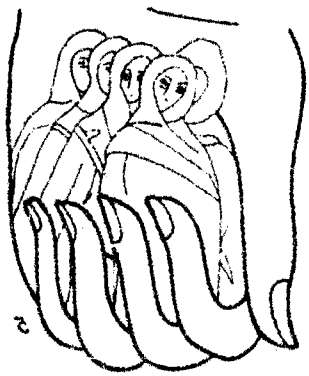

RÎNDUIALA, – ORDINE CREŞTINĂ A LUMILOR

Puţine cuvinte sînt care să aibă o mai largă întrebuinţare – şi în gîndul şi în viaţa poporului nostru – ca acelea de *rînd* şi *rînduială*. A fi om în rîndul oamenilor, este pentru român îndreptăţirea cea mai adîncă a unei vieţi pe pămînt. A găsi totul în *bună rînduială* e constatarea cea mai fericită pe care o poate face. A-şi da seama că toate urmează *rînduiala lor* – în sat, în ţară, pe pămînt şi în largul nesfîrşit al universului – este pentru român asigurarea de fiecare clipă, că străvechile temelii de înţelepciune pe care a fost aşezată lumea nu s-au clintit încă. Noţiunea de *rînd* n-are pentru noi nimic din înţelesul de înşiruire într-o ordine matematică; după cum cea de rînduială are foarte puţin din înţelesul apusean modern, al ordinei, acela de disciplină constrîngătoare, într-un anume loc. Şi are în schimb multe alte înţelesuri, mai domoale, dar nespus mai largi. Pentru noi, rînduiala nu e o ordine aşezată şi păzită de oameni. Ea este o lege a firii, o ordine a ei, nesilită. Rînduiala are, deci, pentru noi, un înţeles cosmic. Omul, prin urmare, nici n-o creează, nici n-o păzeşte, ci i se integrează firesc. El se simte inclus de la sine în această ordine universală, fiindcă simte că ia parte, în fiecare clipă, la viaţa întregii firi. El participă la viaţa naturii întregi, prin ascultarea aceloraşi legi. Şi tocmai în legile acestea – care leagă toate făpturile firii într-o nesfîrşită solidaritate şi armonie – stă rînduiala. Rînduiala e, deci, viaţă şi nicidecum încremenire. E temelia de armonie, de echilibru, de înţelepciune, deci, a vieţii universale. Temelia aceasta n-o putea pune decît Acel care a pus în fire sămînţa şi formele vieţii. Rînduiala lumi izvorăşte, deci, din înţelepciunea lui Dumnezeu. E voinţa şi dragostea lui, organizînd lumea în aşa fel, ca să se apropie cît mai mult de chipul şi asemănarea lui. Dar în lumea asta – dintre toate făpturile cerului, ale pămîntului, ale apelor – cea mai aproape, pînă la identitate, de acest chip şi de această asemănare

sfîntă, e omul. Rînduiala cosmică va fi, deci, în închipuirea folclorică, o rînduială după chipul şi asemănarea celei care se vede între oameni. În lumea asta – atît de infinit bogată în întinderi şi în chipuri – omul e astfel punctul minuscul de viaţă, în care se întîlnesc, se armonizează, spiritul dumnezeiesc şi lutul materiei. Prin chipul său pămîntesc, omul îndeamnă spre desăvîrşire lumea necuvîntătoare şi neanimată; prin sfinţii săi, omul înalţă ceea ce e mai curat pe pămînt spre treptele Dumnezeirii, ca să o ajute în truda ei de împlinire a lumii.

Cum vede ţăranul nostru rînduiala asta imensă a tuturor făpturilor lumii, după chipul şi asemănarea vieţii omului, se poate desluşi din oricare latură a folclorului nostru. Nu ne va fi nici nouă, deci, greu să ne documentăm. Iată, să facem două excursii la îndemîna tuturor; una în domeniul de legende ale păsărilor şi alta în ţara întunecată a descîntecelor. Păsările toate au un împărat al lor, pus să le poarte treburile şi grijile, să răspundă pentru ele toate în faţa lui Dumnezeu. Împăratul acesta e grangurele; odinioară era ciuhurezul. Uşuratic şi nepriceput, şi-a pierdut însă repede cinstea în faţa lui Dumnezeul şi, odată cu ea, şi slujba. De atunci, ciuhurezul, toată ziua, cît o fi lumea, stă pitit şi întruna îl tot gîrîie păsările, rîzînd de el cum e mai rău. Ciorile chiar, cît sînt ele de fără ruşine, ascultă de anumite rînduieli de muncă şi supunere. După o credinţă populară din Bucovina, ele, în tot anul, au *boieresc*, adică se adună în clacă pentru stăpînire. Ele merg anume într-o ţară departe, la împăratul lor; cară în cioc paie şi spice; pun spicele de pîine în clăi, apoi se întorc la noi. Stancele, de asemenea, se duc la o mînăstire, tocmai la marginea pămîntului, la nişte călugăriţe sfinte, de le cară spice în cioc şi le fac girezi. Din spicele acestea, fac acele călugăriţe prescuri pentru biserica lor. Locul acela e atît de sfînt, încît pe el îl alege Dumnezeu, cînd sloboade din cer scrisori pentru oameni. Despre vrăbii, se ştie şi ziua cînd îşi fac boierescul. E ziua Sfîntului Simeon Stîlpnicul. Unii zic că ele merg atunci la măsură. Undeva într-o viroagă de munte, în codru des ca peria, se adună toate păsările la clacă, pentru împărăteasa lor, o sfîntă uitată de vreme.

Două noţiuni vedem că sînt cuprinse în aceea de rînduială, aceea de *ierarhie* şi aceea de *muncă*. În gîndirea populară nu se poate rînduială fără ierarhie, adică fără supunere. Pînă şi cele mai umile, cele mai inerte făpturi ale lumii au împăratul, adică stăpînul lor. Dar ierarhia nu e întemeiată atît pe supunere cît pe *încre-*

dinţare. Stăpînul nu e pedepsitor, cît aducător de dragoste şi purtător de grijă. El coboară părţii lui de lume o parte din bunătatea şi grija infinită a Creatorului. De aceea, însuşirea de seamă a stăpînului este apropierea de sfinţenie. Toate soiurile de făpturi ale lumii sînt date în veghe cîte unui sfînt. Peste păsări este Simeon Stîlpnicul. Peste gîngănii, Arhanghelul Mihail. Peste lupi, Sfîntul Nicolae. Dar sfinţenia e o stare nespus de înaltă a omului. Prin sfinţenie, astfel, omul nu numai că se înalţă curat către Dumnezeire, dar capătă harul nespus de a o ajuta în veghea şi îndrumarea de fiecare clipă a lumii. Omul îşi îndeplineşte astfel, în modul cel mai frumos misiunea de mijlocitor între lume şi creatorul ei şi nu dezminte bunătatea Celui care l-a făcut după chipul şi asemănarea Sa. De aceea, nici omului nu i se pare deloc ciudat, ca şi firea întreagă să aibă ochii ei aţintiţi asupra lui, omul, ca să-şi aşeze şi să-şi mişte alcătuirile, orînduielile, în aşa fel încît să-l ajute, să-l mulţumească şi ea pe om cu ce poate. În toate aşezările şi orînduielile astea prielnice, firea răspunde astfel voinţei lui Dumnezeu, care l-a aşezat de la început pe om în centrul atenţiei divine. Iată, de exemplu, cum vede iarna un ţăran din Bucovina: „Iarna e sănătoasă, curăţă pămîntul de toate boalele. Toate celea degeră, pier, şi se curăţă pămîntul. Noaptea de aceea e iarna mai mare, că altfel ar trebui să mănînce omul tot ce are. N-ar mai putea pune nimic pe el. Dar aşa, Dumnezeu dă iarna cu noaptea mare şi omul se culcă; că dacă doarme, noaptea nu mănîncă; dar vara, e ziua mare, ca să lucreze. Vara e ca să lucrăm şi iarna e ca să ne odihnim"... Nu e nici egoism, nici înfumurare naivă, în această credinţă. Nu e nici primitivitate. Ci e conştiinţa că omului – care sfinţeşte prin zbuciumul lui, mai ales prin munca lui, toată firea – i se cuvine din partea ei aceeaşi grijă, recunoscătoare şi ocrotitoare pentru el. Cînd vom vorbi, tot aici, mai departe, despre muncă, vom arăta că în concepţia folclorică omul lucrează pentru întreaga fire, că toate făpturile folosesc după urma lui. Poruncii acesteia dumnezeieşti a muncii – căreia omul i se supune cu sfinţenie de atîtea veacuri – cerul, pămîntul, anotimpurile şi astrele trebuie să-i fie ocrotitoare, urmînd şi ele rînduielile lor de milenii. Munca e, în adevăr, a doua noţiune, pe care o găseşti totdeauna în înţelesul atît de larg al cuvîntului *rînduială*. Orice rînduială – a gîngăniilor, a stelelor – creşte din muncă sau se reazimă pe muncă. Munca de fiecare an a păsărilor care adună recolta sfîntă e o muncă plăcută în rosturile ei. Dar în rînduielile lumii sînt datorii şi mai aspre. Omul trebuie să creeze nu numai viaţa materială, ci şi

viaţă spirituală. Dar viaţa asta n-o poate crea decît prin suferinţă, prin chin chiar. Vechiul înţeles al cuvîntului *muncă* – influenţat de cel slav – era mai larg, ca să cuprindă amîndouă căile creatoare ale vieţii omului. Munca înseamnă trudă, dar înseamnă şi chin, ca în expresia „creştinii au fost puşi la munci de către păgîni". În rînduiala lumii, astfel, o parte imensă este rezervată *răului*, ca fecund pricinuitor de suferinţă. Pentru omul modern, răul este un accident absurd, cu atît mai absurd cu cît te loveşte mai des. Pentru omul vechi – pe care îl lămureşte folclorul – răul este una din adîncile înţelepciuni necesare, ale rînduielii dumnezeieşti. El împlineşte şi întăreşte răul; ca încercare, sau ca pedeapsă. Răul are astfel în lume rînduiala sa şi mesagerii săi, care ascultă de această rînduială. Iarăşi, fireşte, cu aşezare după chipul şi asemănarea omului. Ca să ne dăm seama cît de cît de acestea, să intrăm, după cum am promis, în tărîmul vrăjilor şi al descîntecelor. Pe tărîmul acesta, găsim o întreagă lume de fiinţe, fiecare cu obiceiurile ei deosebite: bolile. Sînt cinci neamuri de boli: boli de la Dumnezeu, de la Maica Precista, de la Sfintele Zile greşite, de la Ele Sfinte şi de la oameni duşmani. Pentru cele trei de la Dumnezeu nu se descîntă, fiindcă Dumnezeu ştie ce face. La celelalte trebuie să le ştii firea, ca să le poţi alunga prin descîntec. Frigurile, de pildă, sînt şaptezeci şi şapte la număr şi au făptură de femei. Peste dînsele stăpîneşte una mai mare, care le trimite la slujbă în lume. Nu se prea duc de bunăvoie – fiindcă oamenii le ameninţă, le sperie, le alungă, în fel şi chip, prin descîntece, – dar trebuie să se supună orînduielii. E o muncă a lor, pe care trebuie s-o îndeplinească.

În aceeaşi perspectivă, a supunerii şi a muncii, e privită în folclor nu numai lumea pămîntului, ci şi cea de sus, a duhului. E şi firesc. În concepţia populară, cele trei lumi: cea omenească, cea inferioară omului, adică a materiei, şi cea de deasupra omului, a duhului, sînt acelaşi trup, acelaşi suflet, îşi răspund necontenit una alteia, chiar dacă omul nu-şi poate da seama totdeauna de aceasta. Pămîntul e în folclor o fiinţă vie şi sînt zile şi împrejurări în care îl poţi auzi gemînd. Cerurile se deschid o dată pe an, şi atunci prind glas omenesc şi dobitoacele. Lucrurile neînsufleţite chiar, dau semne omului şi îl ajută. Prin misiunea lor de paznici ai rînduielii lumii, sfinţii îşi amestecă astfel, şi ei, intim, viaţa lor cu aceea a omului. Viaţa aceasta a lor nu e deloc o fericită trîndăveală, cum s-ar crede. O legendă moldoveană spune că Iisus Christos, cînd s-a suit la cer după Înviere, le-a rînduit tuturor sfinţilor lucrul lor. Pe Ilie l-a pus să rînduiască sufletele şi să ajute cînd tună; Sfîntul Petru, să taie cu coasa, cînd fulgeră; Sfîntul Nicolae, să

scrie păcatele oamenilor, iar Sfîntul Dumitru să le cîntărească. Sfîntul Gheorghe e peste vaci; tot el ia sufletele la cei ce mor şi le paşte pe ceea lume. Maica Domnului dă de lucru la fete: să plivească, să semene flori şi să ţie slujba la biserică, în rai, cu Adam şi Eva. Rînduiala lumii, deci, nu e o poruncă încremenită în osiile universului, de la începuturile lui. Ci s-a desăvîrşit treptat şi se desăvîrşeşte încă cu trudă, ca şi creaţiunea. Ea nu are nici o rigiditate; e toată numai o nespus de mlădioasă şi de înţeleaptă voinţă către perfecţiune. Voinţa asta a ajuns astăzi aproape de ţintă. Imaginaţia poporului i-a urmărit aşezările în truda îndelungată a Facerii Lumii, în petrecerea minunată a lui Iisus pe pămînt, în faptele dintîi ale sfinţilor. Acum, românul e încredinţat că ea e aproape desăvîrşită. Respiră această credinţă mai ales din cel de al treilea înţeles al rînduielii, acela de echilibru. Lumea întreagă e acum o îmbinare de armonii. Sub necontenitele ei schimbări, acestea rămîn. În universul de azi, pentru gîndirea populară, totul s-ar putea preface, dar nimic nu s-ar putea distruge cu totul. Orice fir de nisip, orice bob de faptă îşi au rostul şi locul lor. În orice faci, trebuie să ţii seamă de aceste rosturi, să le ceri voie. La înmormîntare, de exemplu, se aruncă în groapă un ban. E preţul de răscumpărare dat altuia, care cine ştie cînd va fi fost îngropat acolo. Conştiinţa acestui echilibru statornicit de rînduieli e atît de puternică la poporul nostru, încît el are convingerea că sfinţii care n-au suferit martiriul pe pămînt, ca Sfîntul Mihail, vor fi chinuiţi în ziua de cea mai mare putere a diavolului, aceea dinaintea judecăţii de apoi, numai ca să împlinească legea de suferinţă a sfinţeniei. Din această înţelegere – prin ierarhie, prin muncă şi prin echilibru – a rînduielii, din felul cum o vede el aşezată în întreg universul, se pot lămuri multe din înfăţişările neînţelese ale mentalităţii ţăranului nostru. Supunerea lui faţă de ierarhiile pămînteşti, bunăoară, în care unii sînt înclinaţi să vadă, atît de greşit, o lipsă de personalitate. Înfăţişarea atît de profund omenească, pentru el, a universului întreg – în care alţii sînt porniţi, iarăşi greşit, să vadă doar animism şi primitivitate – e o trăsătură a aceleiaşi mentalităţi. Ca şi neîncrederea lui faţă de nerăbdătoarele şi fugarele reforme omeneşti, în care vedem atîţia, cu neînţelegere, doar fatalism oriental şi scepticism indolent.

Toate se sprijină – fie în bine, fie în rău – pe chipul cum înţelege poporul nostru rînduiala.

CORESPONDENŢE MAGICE

Sentimentul unei totale, desăvîrşite solidarităţi cosmice – de care e astfel impregnată viziunea folclorică – dă fiecărui gest omenesc rezonanţe uluitor de vaste şi neaşteptate. Omul se simte centrul atenţiei universale, nu fiindcă el e privilegiat astfel, ci fiindcă întreg cosmosul trăieşte într-atîta din aceeaşi viaţă, încît fiecare din făpturile lui se află permanent în inima veghei sale. Astrele, fiinţele, pietrele şi duhurile îşi răspund permanent unele altora în gesturi, fiindcă toate se îndreaptă neîncetat – împinse de nesfîrşita dragoste divină – către aceeaşi finalitate supremă care e izbăvirea din păcat şi desăvîrşirea. Bunăoară, dacă se dă cuiva un ac, apoi e bine să i-l dai cu aţă, fiindcă se zice că dacă va fi sufletul aceluia în iad, aţa aceasta va însemna ultima legătură cu cerul. Prins de acest fir, într-o încordare supremă, bietul suflet ar putea să se salveze, ridicîndu-se către rai. În Petrivoli, în Macedonia, copiii cărora nu le creşte părul obişnuiesc să aştepte pînă apare curcubeul, ca să-i şoptească tainic: „Curcubeule, beule, tu mănînci nu bei, ţie îţi creşte coada, mie îmi creşte părul." „De la Ovidenie pînă la Sfîntul Gheorghe nu se bat cu maiul cămeşile, pentru cei înecaţi, că Maica Domnului nu-i poate scoate cu volocul ce-l face cu fuiorul de la Boboteză. Cînd bat femeile, mai în fund cad." Să nu amăgeşti pe nimeni, cînd dai ceva de facere de bine, că plîng morţii că-i amăgeşti pe ei.

Omul ştie astfel nu numai să se ferească în gesturile sale, care pot împiedica sforţările imense spre mai bine ale cosmosului, dar ştie că poate contribui şi el cu fapta lui măruntă la izbăvire. Nu voi da decît un exemplu, din relatările Elenei Voronca: „Duminica Tomii e pentru cei înecaţi. Spre Duminica Tomii se aprinde o lumînărică şi se pune pe pămînt, şi toate sufletele se strîng împrejur, care s-au înecat fără voie."

De aceea, viaţa satului surprinde prin atîta gravitate, atîta atenţie solemnă, pînă aproape de ritual, nu numai în ceremonialul

ei religios, dar şi în mai toate faptele ei sociale. Omul e obişnuit să-şi vadă prelungit mai fiecare gest „dincolo", în infinit şi în taină. Iar dacă sufletele şi fiinţele îşi răspund astfel peste hotare de lumi neatinse, de ce nu şi-ar răspunde şi formele şi culorile? În credinţele populare sînt multe asemenea presupuse corespondenţe, care nu-s doar mecanisme psihologice elementare, ci întemeieri pe convingerea unei armonii universale, prestabilite. Am mai spus-o şi altădată, cosmosul folcloric este estetic în mod firesc, fiindcă e închipuit în mod etic. Eticul şi esteticul popular nu sînt statornicite – ca de multe ori cele moderne pe ceea ce e original, pe ceea ce, nou, izbeşte, – ci pe simetrii calme, ca şi cele clasice. De pildă, „de Ziua Crucii nu se mănîncă nimic ce are cruce: usturoi, nucă, perje, peşte, că are cruce în cap". Iar dacă ţii să găseşti şarpe alb, ceea ce este o raritate, trebuie să-l cauţi în alun alb. De multe ori, însă, se stabilesc legături ce renunţă la orice semnificaţie, rămînînd în plină şi totală magie. Dacă ar fi să-i crezi pe cei din Vîlcea, – despre care relatează G. Ceuşianu – dacă pui de trei ori sare pe foc se potoleşte furtuna. Conştiinţa solidarităţii cosmice a ajuns aici la termenul ei ultim. Îşi ajunge ea însăşi sieşi. Nu mai are nevoie de dovezi, nici de înţeles, nici de formule. Omul apelează doar la ea, şi e sigur că îl va asculta.

MILA – ORDINE ANACRONICĂ

Iată un cuvînt care astăzi ne sună nouă, modernilor, departe de suflet şi străin în haina lui slavonească: *milostenia*, o vorbă care parcă evocă alte vremi, altă mentalitate. În lumina ei palidă, oamenii de odinioară ţi se par mai buni, mai curaţi sufleteşte. Ca şi ţăranii care se mai supun astăzi poruncii creştine pe care ea o închide. Şi totuşi voievozii creştini şi boierii ctitori de biserici se tăiau cumplit între ei odinioară, la vremuri de mînie. Şi cît clocot nemăsurat de patimă izbucneşte cîteodată, printr–un gest din viaţa măruntă a ţăranului nostru te îngrozeşte uneori şi astăzi. Noi, modernii şi orăşenii, sîntem mai mici în izbucniri, mai măsuraţi în viaţă. Avem groază de privelişte a morţii, avem groază de roşul sîngelui care curge. Ne ţinem atît de disperaţi de lutul acesta pămîntesc, încît ne înspăimîntă gîndul despărţirii de tină. Trăind în cetăţi apărate, în case de piatră şi fier, am ieşit din cursul adevărat al firii, care e în veşnică reînnoire prin moarte. Însă acela care nu s–a depărtat de viaţa aspră şi fecundă a naturii – omul de odinioară şi ţăranul de astăzi încă – e mult deasupra fricii acesteia de suferinţă. Pentru el, suferinţa e un dat necesar al firii. De aceea, amestecă uneori răul cu binele, cu o linişte care te înfioară. Boierii noştri vechi ştiau, fără îndoială, că îşi vor pierde capul de vor fi descoperiţi; şi totuşi unelteau împotriva domnului duşmănit, atît de nepăsători, de parcă ar fi încercat combinaţii abstracte de şah. Dar atunci nu murea nimeni de foame nicăieri. Şi nici astăzi, la sate, nu se prăpădeşte nimeni de nemîncare, în mijlocul belşugului. În lumea modernă a oraşului, mii de oameni fără lucru pot umbla înnebuniţi de foame pe străzi, în timp ce in port se varsă vagoane întregi de portocale, cafea şi grîu în mare pentru ca să mai crească preţurile. Omul modern e corect sufleteşte doar fiindcă e constrîns de teama lui teribilă de suferinţă, de privelişte a sîngeroasă a morţii. Dar din sufletul lui rece nu ţîşneşte nici o flacără bună. El respectă şi vrea să fie respectat. Nu dăruieşte şi

nici nu vrea să fie iubit... Fiindcă a ieşit din ordinea creştină a vieţii. Cît de minunată era această ordine, se poate vedea din faptul arătat, că astăzi – cu toată dorinţa noastră disperată de a ne feri viaţa de privelişte a neagră a chinului – totuşi trecem nepăsători, cruzi, pe lîngă tragedii ascunse decent, ca să se salveze aparenţele, tragedii pe care însă lumea celor mult mai simpli – de odinioară şi de acum încă – nu le îngăduie să păteze lumea bună a lui Dumnezeu.

Ordinea creştină a vieţii e întemeiată pe milostenie. Popor profund creştin, noi românii am păstrat această ordine de viaţă pînă astăzi, acolo unde sîntem mai curaţi ca fire, în lumea noastră ţărănească. Ar părea ciudată, de la început, această împerechere de termeni: ordine şi milostenie. Ordinea presupune respectare de norme rigide. Milostenia înseamnă tocmai revărsare de prea plin sufletesc, spontaneitate. Tocmai acesta e miracolul creştin pe care l-a realizat – mai întreg decît multe alte popoare – neamul nostru; a făcut din milostenie principiul de temelie al vieţii sale, şi sufletesc şi material. A făcut din puterea imensă a milei elementul de închegare armonică a existenţei sale sociale. Ca să ajungă aici, a lărgit noţiunea de milostenie de la înţelesul de fantezie sufletească la acela de datorie faţă de sine însuşi, ca şi faţă de Dumnezeu. Dar şi aceasta era prea puţin. Şi atunci a coborît legea morală pe pămînt şi a făcut-o obişnuinţă de viaţă. Ţăranul arhaic dăruieşte celor ce au mai puţin decît el, nu fiindcă vrea să urmeze din cînd în cînd unei porunci morale abstracte, scrise ori spuse, ci pentru că îl aduce la faptul milosteniei întreaga alcătuire a vieţii sale sociale, cu tot ceremonialul ei hieratic. Viaţa lui închide în cele trei mari momente ale ei – naştere, nuntă şi moarte – o succesiune nesfîrşită de ceremonii, cu un cadru social nespus de larg; tot satul aproape ia parte la ele. Prin acest aspect sărbătoresc al ei, viaţa lui de aici se leagă cu viaţa lui din lumea cealaltă, lumea cerească. Legătura traiului pămîntesc cu viaţa viitoare o face numai şi numai milostenia. Şi cum dăinuirea pe pămînt e privită creştineşte, în folclorul nostru, numai ca o pregătire pentru viaţa veşnică de după moarte, se poate lesne înţelege atunci însemnătatea milosteniei ca o punte de trecere între două lumi. Căci dacă viaţa de aici e doar o pregătire pentru cea de dincolo de hotarele grozave ale morţii, în schimb, pentru spiritul atît de cumpănit realist al poporului nostru, viaţa cerească – fie în rai, fie în iad – nu poate fi decît o prelungire firească a celei pămînteşti. În rai, de pildă, se vede românul nostru – căci în iad nu-i place să se vadă

– îmbrăcat în haine de ale lui, ţărăneşti, cu lăicerul lui, cu perina lui, ca să poată dormi bine, cu pomul lui, care să-i ţină umbră răcoroasă şi din care să-i cînte păsările dragi, cu vitele lui – căci în rai se munceşte şi nici chiar bătrînul tată al oamenilor, Adam, am văzut că nu fuge de muncă, am văzut cum un colind ni-l arată arînd cu plugul ogorul lui în rai, – cu blidul lui şi lingura lui, din care să mănînce, flămînzit de truda binefăcătoare. Toate aceste comori elementare, dar nepreţuite pentru el, nu pot fi adunate în rai decît prin milostenie. El sau rudele lui le-au dat de pomană săracilor.

E foarte interesant acest aspect de realism şi spiritualitate, în concepţia ţăranului asupra vieţii şi a morţii. Moartea, pentru acest om, este doar o strămutare în altă lume, omul părăsindu-şi numai lutul pentru un alt trup, mult mai desăvîrşit în uşurătatea şi puritatea lui aeriană. Dar nu numai omul îşi poartă imaginea lui aidoma în cealaltă lume, ci şi dobitoacele fără grai şi lucrurile neînsufleţite chiar pot fi trimise de om dincolo, în făptura lui ideală, numai prin simplul har al milosteniei. Tot ce e dat de pomană trăieşte aievea în lumea cealaltă. Bunătatea creştină a omului umple lumea cealaltă cu tot felul de dobitoace şi lucruri care altfel nu ar putea răzbi pe acele înfricoşate tărîmuri. Căci, după concepţia creştină, animalele n-au suflet. Pentru poporul nostru îi să, aceasta era o lege la care nu putea rămîne. El sfinţeşte toată firea prin bunătate. Gestul acesta al dăruirii, al milosteniei, e pentru el atît de sfînt, încît înfrînge, cu voia lui Dumnezeu, multe din legile grozave ale hotarului dintre cele două lumi.

Prin miracolul universal al milosteniei, omul e întărit şi sprijinit în toată viaţa sa – de la naştere pînă la judecata cerească – pînă la intrarea lui în rîndul oamenilor. Pînă la căsătorie, adică pînă atunci cînd poate produce şi el de sine stătător, omul e ajutat de ceilalţi, prin mecanismul acesta al milosteniei. La naştere încă, în întreg şiragul de ceremonii care o preced şi care o urmează, este una care se intitulează *rodini*, sau mai bine zis „aducerea rodinilor", a „pocloanelor", cum i se mai zice în Ardeal. În tot timpul de la naştere pînă la botez, nu e zi în care să nu vină unele dintre neamuri ca să vadă copilul. Şi nimeni nu e iertat să vină cu mîna goală. I se aduc mamei şi copilului de toate, de la pînzeturi şi hăinuţe, pînă la lapte şi mîncăruri gustoase. Dar nu numai neamurile vin cu darul lor curat, ci chiar şi străinele şi îndeosebi femeile avute ţin să ajute cu acest prilej pe cele sărace. Ceva mai tîrziu se face „pomana ursitoarelor".

A prins apoi piciul să se ridice în picioare şi să alerge pe uliţe. Toată viaţa de sărbătoare – fie de bucurie, fie de jale – a satului, îl găseşte de cele mai dese ori pe copil drept cel mai curat interpret al său pe lîngă lumea de sus. La Crăciun, la Paşti, la nunţi, la înmormîntări, copiii îşi au partea lor, cea mai mare, de dar şi de milostenie. Satul n-a făcut orfelinate, ziduri sărace şi reci, dar în viaţa lui – organizată odinioară atît de armonic, prin sărbători şi datini – cei oropsiţi aveau parte de multă grijă. Şi ca să se vadă cît de des este căutat acest prilej de milă, să cercetăm numai sărbătoarea *Moşilor*, prilej de amintire a celor morţi, de dăinuire a lor pe lumea cealaltă prin pomană. Ei bine, Moşii nu sînt o sărbătoare, aşa cum o ştim noi astăzi. Moşii sînt o necontenită legătură cu cei de dincolo, aproape ori de cîte ori avem o sărbătoare mai mare. Sînt astfel vreo 20 de *Moşi* într-un an: Moşii de Crăciun, Moşii de iarnă (în Cîşlegi), Moşii de Păresimi, de Florii, de Joi-Mari, de Paşti, de Sîngeorge, de Ispas. Românii din Banat au chiar Moşii de *Curastră*. Totdeauna, cînd fată vaca, laptele primelor zile, numit *curastră*, e dăruit, de sufletul morţilor, copiilor sărmani, care trebuie să stea roată în jurul strachinii, cu lingurile în mînă, iar stăpîna casei îi stropeşte cu puţină apă.

A dat Dumnezeu şi iată-l pe puştiul colindător de altădată acuma flăcău şi vrednic să intre în rîndul oamenilor. Nunta lui e cel din urmă prilej în care satul îşi mai aduce aminte cu grijă de el; bineînţeles, afară de cazul cînd e sărac lipit pămîntului şi va mai avea nevoie astfel de ajutorul comunităţii satului. În mulţimea de ceremonii, atît de fastuos înlănţuite, ale nunţii, sînt dese cele însoţite de aduceri de daruri pentru miri. Este mai întîi ceremonia aducerii darurilor, a *Cinstei* sau a *Vedrelor*, cum i se zice în Moldova. Mirele şi mireasa stau gătiţi la masă. Afară, tocmai se îngînă ziua cu noaptea. Tineretul intră şi se închină cu daruri:

„Bună vremea, bună vremea,
Înălţată împărăteasă!
Şedeţi în coate după masă
Ca şi o garoafă frumoasă.
De aceea toate femeile
Din toate părţile
Năzuiesc ca albinele
La Domnia Voastră
Şi s-arată cu colăcei
Mîndri şi frumuşei

Să aveţi parte de ei!
Colaci mîndri şi frumoşi
Ca şi faţa lui Christos."

După nuntă, înainte de *Masa Mare*, vin acum cei însuraţi cu daruri. De astă dată, sînt lucruri ce trebuie mai mult casei: sfeşnice, pînzeturi, grîu. Iar către sfîrşitul mesei mari, după al doilea fel, *colăcierul* se ridică şi începe *Paharul de dar*:

„Aşa dară pornim un pahar de dar
Şi cine-şi va băga nasul în pahar
Să-şi bage şi mîna în buzunar..."

Acum, mirele e om întreg. Trebuie să aibă el însuşi grijă de sufletul lui. Dar nu numai de suflet, adică de viaţa viitoare, ci chiar şi de viaţa lui pe pămînt. Căci dacă nu respectă legea universală a milosteniei, nu poate trăi fericit nici în lumea asta. Spune povestea că un om sărac s-a fost dus odată la Dumnezeu, ca să-l întrebe de ce l-a lăsat atît de sărman. A mers cale multă de tot. Şi a întîlnit fel de fel de chinuiţi, care îl împovărau şi ei cu întrebările lor către Dumnezeu. A întîlnit şi un om bogat, care mînca cîte 12 cuptoare de pîine şi 12 boi, şi tot nu se putea sătura; *n-avea saţ*. L-a găsit nevoiaşul pe Dumnezeu şi l-a lămurit Preasfîntul; i-a dat şi bogatului sfat, să dea de pomană. A făcut bogatul un ceaun de mămăligă şi l-a împărţit la vreo doi săraci. Iar cînd au mai rămas abia cîteva firimituri de mămăligă, i-a venit şi lui pofta să mănînce din ele. Şi, minune, s-a săturat îndată. I-a dat Dumnezeu *saţ*, zice povestea.

Dar milostenia aceasta nu trebuie să devină pentru om obligaţie executată mecanic, cu făţărnicie. Colindul arată cum Sfîntul Soare a văzut în rai

„O văcuţă slabă,
Uscată şi slabă,
Păştea livezi verzi
Şi bea ape reci
Şi cădea de slabă"

Pe cînd mai departe:

„Tot pă-l nisipiş
Fără fir de iarbă,

Fără pic de apă
Vedea vacă grasă,
Grasă şi frumoasă."

Şi Adam îl lămureşte: vaca slabă a fost dată de pomană fără inimă bună. De aceea, oricît de bine ar trăi acolo, nu poate să crească, fiindcă existenţa ei depinde de sufletul celui ce a trimis-o prin milostenie.

Lumea raiului e, deci, lumea sufletului nostru. După frumuseţea sau urîciunea lui, va fi şi ea frumoasă ori nu, pentru viaţa noastră viitoare. De aceea, cei de aici trebuie să o înfrumuseţeze prin harul milei.

Chiar şi celui mai sărac i se dă prilejul, în sat, să facă şi el milostenii în viaţa lui. Este, de exemplu, un minunat obicei în Bucovina, în legătură cu copiii mici care întîrzie să vorbească. Maica necăjită cheamă cerşetorul care trece şi-l întreabă dacă are pîine în traistă. Şi săracul îşi împarte bucătura lui uscată cu copilul ce nu are încă glas, zicîndu-i: „Na-ţi pîne de la moşul, ca mai degrabă să vorbeşti".

Cu cît se apropie românul de sfîrşit, cu atît grija e mai mare. Iar cînd a pornit spre lumea dreptilor, tot satul îi dă ajutor să ajungă acolo. Nu pot să insist aici asupra bogăţiei ceremonialului înmormîntării la ţară, care în general e mai bine cunoscut. Se dau de pomană mîncăruri, ca să fie hrănit sufletul pe ceea lume, haine curate, aşternuturi şi unelte. Doar cîte un rînd. Acolo n-are nevoie nimeni de bogăţii. I se întruchipează un pom cu fructe şi colaci, care-l petrece pînă la groapă. Acesta îl va umbri în rai. Se dau în dar ştergare şi pînzeturi, care vor alcătui pentru bietul suflet punţi uşoare, pentru vămile văzduhului. Dobitoacele curate ale gospodăriei sînt pornite şi ele în ajutorul sufletului, prin milostenie. Cocoşul îi va cînta orele pe drumul lung şi va alunga duhurile rele; găina va rîcîi şi-l va chema prîn întunericul de la marginea pămîntului, ca pe un pui speriat; oaia, animalul cel mai blînd şi mai curat al pămîntului, îşi va scutura lîna udă şi stropii vor răcori sufletul, atunci cînd va trece prin flăcările ce păzesc unele vămi.

Milostenia omenească face, astfel, întreaga fire să-i vină sufletului în ajutor, în faţa judecăţii sfinte a lui Dumnezeu. Ea împacă lumea de aici cu cea de apoi. Luminează viaţa pămîntească, pregătind prin ea lumina vieţii de dincolo, rămînînd în acelaşi timp un minunat şi uitat principiu de ordine terestră.

SFINŢENIA DINTÎI A MUNCII

Avem noi o concepţie organică despre muncă? Se întrevede ea, lămurită şi aparte, din folclorul nostru? Iată întrebări la care multora poate li se va părea greu de răspuns. În poezie, prozaismul muncii pare greu de transfigurat. În viaţă, nu prea ne bucurăm de faima unui popor excesiv de harnic. Dimpotrivă, lenea noastră naţională este aproape proverbială. Şi cînd cercetezi grăbit, pe deasupra, viaţa satelor noastre, îţi vine să crezi adesea că ea n–a devenit zicătoare aşa fără pricină, ci că e confirmată din plin de realitate. Dragostea noastră specifică – şi reală şi în poezie – pentru viaţa de cioban, adică o viaţă ce îţi cere cea mai puţină încordare de muncă, o viaţă care îţi îngăduie mai mult decît oricare trecerea timpului într–o visare domoală, cu ochii pierduţi în fuga norilor de pe cer, nu prea ne arată înclinaţi spre truda aspră. Chiar obişnuinţa plugarului de a munci doar atît cît îi trebuie pentru viaţa lui puţin pretenţioasă şi doar atîta timp cît îi trebuie recoltei ca să se înfiripeze, iarăşi ne arată departe de muncă. Nu aceasta este însă realitatea, ci doar aparenţele ei. Sîntem departe, e adevărat, dar nu de înţelegerea muncii, ci de concepţia modernă a muncii. Pentru omul de azi, pentru omul oraşelor mai ales, munca este cea mai crudă fatalitate a vieţii noastre. Cu cît ne e mai groază de ea, cu atît îi devenim mai mult robi. Omul modern munceşte din ce în ce mai înverşunat, dintr–o tinereţe din ce în ce mai fragedă, ca să adune cît mai multe bogăţii, ca prin ele să scape cît mai curînd de trudă. Dar cu cît banii cresc şi se adună, cu atît omul de azi e mai chinuit, mai înnebunit de teama că nu îi vor ajunge cînd va fi singur, cînd tovarăşul lui urît de ani şi ani – munca – nu îi va mai fi aproape. Şi se încordează şi mai mult, şi mai îndîrjit – în trudă. Fiindcă omul ajunge treptat să nu mai îi semneze nimic el însuşi, ci numai ca unealtă şi izvor de muncă. Cuvîntul *bătrîn* în lumea satului are cea mai frumoasă, mai respectuoasă şi mai nobilă accepţie: cuvîntul *pensionar*, în lumea ora-

şelor, are un înţeles de inutilitate, de fărămătură de corabie zvîrlită la mal, fără rost, de valurile vieţii. Din ajutor al omului, munca i-a devenit stăpîn şi blestem. De această înţelegere modernă a muncii lumea folclorului nostru e în adevăr departe. Pentru gîndul săteanului, munca nu e nici un înţeles pierdut, nici unul cu proporţiile de apocalips, de astăzi, ci e o realitate între multe; o lege firească, între multe altele care alcătuiesc armonia uriaşă a lumii. Ea e tot atît de firească pentru om şi pentru pămînt ca şi ploaia, ca şi binecuvîntarea soarelui. Îşi vădeşte liniştită prezenţa doar în clipele care îi sînt ei hărăzite, din ordinea dumnezeiască a firii.

Înţelegerea deloc tragică, a muncii, e atît de organică în folclorul nostru, încît îl îndepărtează chiar de influenţa *Bibliei*, care se vădeşte atît de puternică în alte credinţe ale sale. Folclorul nostru nu priveşte biblic munca drept o pedeapsă, dată de Dumnezeu primilor oameni, după izgonirea lor din rai. Pentru folclorul nostru, munca apare ca o realitate chiar din cei dintîi muguri de viaţă ai naturii. Pentru el, lumea nu s-a creat prin fulgerarea de o clipă a cuvîntului. După credinţele poporului nostru, Dumnezeu a trudit simplu, omeneşte şi indelung, pînă ce a creat lumea. A scos pămînt din fundul apelor şi l-a frămîntat cu mîinile sale. Valurile imense ale infinitului de ape am văzut cum amenin̦au să fărîme mereu firava întruchipare de lut, care a fost la început pămîntul. Opera aceasta a lui, de smulgere din nefiinţă, a fost atît de trudnică, atît de istovitoare, încît credinţele noastre despre facerea lumii ni-l înfăţişează pe Dumnezeu adormind trudit – ca orice plugar după o zi grea – înainte chiar de a-şi fi sfîrşit lucrul deplin, şi dormind atît de obosit, încît nici n-a simţit cînd diavolul l-a ridicat şi a vrut să-l arunce de pe bucăţica lui de lut în mare. Dumnezeu a trudit pînă să facă lumea, la fel ca un meşteşugar care învaţă lucrînd. Ici a uitat cîte ceva, colo a greşit. Perfecţiunea lumii s-a rotunjit încet, prin grijă şi trudă. Astfel, ne aducem aminte că pămîntul a fost făcut greşit, mult mai întins decît cerul, care de pe margini nu-l putea acoperi. Ca să-l armonizeze cu universul, Dumnezeu a trebuit să ceară sfat ariciului – care l-a învăţat să-l strîngă, ca să iasă munţi şi văi – şi a chemat în ajutor pe toate păsările pămîntului ca să despartă înlăuntrul lui apele de uscat. Truda creaţiei a fost atît de imensă, încît toată firea a luat parte la ea, pe măsură ce se desăvîrşea. Condiţia creşterii şi a desăvîrşirii lucrului muncit este, în toate legendele, binecuvîntarea cu semnul crucii. Nu e o formulă stereotipă de poveste, ci expresia

unei adinci convingeri, aceea că munca nu e legitimată decît prin sfinţenia ei, prin puritatea ei şi a scopurilor sale. Prin semnul crucii, munca se integrează în armonia creştină a lumii. Ea nu tinde, deci, să schimbe faţa lumii, ca munca modernă, ci doar să o împlinească firesc. Ea nu dărîmă munţii şi nu abate apele. Numai diavolului i-a trecut prin gînd aceasta, în poveste, şi, fireşte, praf s-a ales de toată truda lui, fiindcă nu era binecuvîntată, adică nu-şi găsea locul în armonia universului. Astfel privită, ca o împlinire firească a vieţii, munca îşi are rostul şi în lumea fericită a duhului. Pentru român, deosebirea dintre cer şi iad e în primul rînd una gospodărească. Iadul îl cunoşti de departe, pentru că în preajma lui

„Sunt cîmpuri urît arate
Şi cu spini răi semănate."

Tot iadul e o gospodărie vraişte, tocmai fiindcă nu e sfinţit prin muncă. Şi parcă vezi tot dispreţul de gospodar faţă de cei nevrednici, din surîsul poetului sătean, care îţi spune pe sub mustaţă că

„Pînă la iad
E numai un gard
Şi-acela-i spart"

pe cînd în rai intri pe un drum care trece printre

„Arături arate
Cu flori semănate."

În rai dai de imagini de muncă familiare. Iată-l pe Moş Adam ţinînd de coarnele plugului, hăulind şi îndemnînd boii. Iată-l pe Sfîntul Petre, chelarul raiului, cum deschide larg porţile grînarelor, ca să intre şi să descarce căruţele, atît de încărcate cu roade, încît duduie cerul în chip de tunet depărtat, cum se aude către toamnă, cînd trec carele pe sus. Nu e nimic de blestem în imaginile acestea de muncă, ci totul e împăcare.

Blestemul acesta apare totuşi şi în concepţia populară despre muncă. Dar numai atunci cînd munca depăşeşte şi strică armonia firii; cînd, în loc de necesitate firească, devine lăcomie de bunuri. Aici, precum am spus, concepţia noastră populară se deosebeşte

şi de viziunea biblică şi de cea modernă care, ciudat, e foarte aproape de *Biblie*. Anume, după legendele noastre, omul n-a fost pedepsit cu truda muncii pentru păcatul originar, ci mult mai tîrziu, pentru lăcomia lui. Acesta e păcatul cel mai greu pentru noi – necumpătarea. Şi în lumina acestei înţelegeri se lămuresc multe din aparenţele noastre. Spune anume o povestire din Banat – şi sînt multe la fel în toată ţara – că după ce Dumnezeu i-a scos afară din rai pe întîii oameni, milostiv ca întotdeauna, le-a dăruit munca în tot ce are ea mai frumos ca o binefacere: „Să araţi o brazdă de pămînt, dar numai una, numai o brazdă, s-o semănaţi cu grîu curat şi cînd se va coace grîul, din el să faceţi pîine şi să vă hrăniţi." Din brazda aceasta singură a răsărit grîu, de era numai spice, de sus pînă jos. Doi ani le-a ajuns făina. Dar diavolul nu putea suferi fericirea aceasta. Veni la oameni în chip de om:

„— Voi, oamenilor, mai aveţi mult grîu?

— Mai avem, da, mulţumim lui Dumnezeu, răspunse Moş Adam.

— O, ce oameni nesocotiţi, se miră diavolul. Pentru ce nu araţi voi mai multe brazde, să aveţi din destul, pe douăzeci – treizeci de ani? În curînd o să aveţi copii. Apoi cu ce să-i hrăniţi?"

Atît a fost de ajuns. În om a intrat lăcomia muncii. A arat nu mai multe brazde, ci mii, gemea pămîntul, în cîteva săptămîni, căci atunci munca nu era trudă. Gemea de greutatea spicelor. Şi atunci, drept pedeapsă pentru această a doua neascultare – şi mai grozavă – Dumnezeu a transformat munca în blestem.

Munca e deci chin numai atunci cînd stă sub poruncile lăcomiei omeneşti şi nu ale ordinii dumnezeieşti. Deosebirea dintre lumea modernă şi lumea veche – care stă încă încremenită măcar în gîndul satelor noastre – aceasta e; pentru economia patriarhală, munca este o necesitate firească de viaţă şi nu un izvor de cîştig, ca în lumea industrială de azi. Ţăranul nostru încă şi azi e obişnuit să lucreze doar atît cît îi trebuie pentru viaţă. Toată etica populară, toată viaţa hieratică a satului e dominată de simţul acesta al măsurii, al proporţiilor. În lumea veche, munca era o dimensiune a vieţii; azi e o hipertrofie. Nu zicem că e un bine înţelegerea aceasta veche a muncii, pe care o mai păstrează ţăranul nostru. Dimpotrivă, cu toată frumuseţea ei, trebuie să renunţăm la ea, căci ne sileşte activitatea necruţătoare a celorlalte neamuri. Trebuie însă şi să o pricepem. Mare parte din falsele aparenţe de dispreţ ale muncii, la ţăranul nostru, de aicea vin.

Omul, la noi, e atît de pătruns de sfinţenia şi necesitatea muncii, încît nu numai că ştie, ca o datorie, să o înceapă, mai ales munca semănàtului, cît mai pur – chiar nemîncat, curat şi primenit, după cum cere o datină străveche din judeţul Tutova – dar are conştiinţa că Dumnezeu l-a ales pe el conducător al vietăţilor pămîntului tocmai pentru că el poate munci. Spune anume o credinţă: „Cînd plugarii încep să semene, zic: «Dă, Doamne, roadă pentru toată dihania, şi pentru mine!» şi nu zic: «Dă-mi, Doamne, mie roadă!», căci roadă nu va fi. Dacă ar vedea omul cîte guri stau căscate în pămînt cînd el începe a semăna, ar muri de spaimă. Toate făpturile lumii cer hrană şi mîncare. Şi din ceea ce omul seamănă, Dumnezeu la toate dă!" Iată imaginea muncii omeneşti ridicată la preţul unei legi grandioase, a armoniei universale. Nici nu se putea mai multă înţelegere şi transfigurare a trudei umile a plugarului, decît aceasta pe care şi-a închipuit-o el însuşi. S-ar părea ciudată şi oarecum păgînească închipuirea aceasta. Ar arăta oarecum o părere foarte orgolioasă a omului despre el însuşi. Ar fi un păcat al mîndriei omeneşti. Şi aici – ca şi pretutindeni în concepţia populară, – omul nu e un creator decît prin voinţa lui Dumnezeu. Şi dacă aici el, omul, se arată atît de uriaş în misiunea lui, e doar fiindcă îl privim singur. Să cercetăm însă şi cum cresc, în acest ciclu de imagini, şi celelalte făpturi ale pămîntului, chiar cele mai umile. Toate îşi fac numai datoria. Dacă această datorie cere durere, ea e transfigurată de însăşi lumina finalităţii ei. Grîul e şi el o fiinţă care îşi are sufletul ei şi chiar conştiinţa că vine cu jertfa ei, în lumea de legi a universului. În multe părţi ale ţării, astfel, cînd secerişul e aproape de sfîrşit, se lasă în mijlocul lanului, netăiat, un mănunchi de fire de grîu. I se zice *Barba lui Dumnezeu*. Se spune că aşa e bine să se lase. Prin Transilvania, însă, lămurirea a rămas mai întreagă. Dacă nu se lasă netăiate acele spice, grîul se mînie. La anul, nu va da roade, ci va zice: „Eu îţi pot da atîta silă de rod şi tu nu-mi laşi nici un fir-două?" Nu e un animism elementar, ci plasticizarea credinţei că totul în lumea aceasta se naşte, creşte şi suferă pentru ca să-şi împlinească datele sfinte ale misiunii sale.

Pentru grîu şi porumb, misiunea e să răsară, apoi să se sfărîme şi să se chinuie pentru îndestularea omenirii. O altă poveste ni-i înfăţişează copleşiţi de această suferinţă, dîndu-şi seama de ea şi plîngîndu-se lui Dumnezeu de oameni:

„— Mă taie, Doamne, şi mă desfac.

— Bine fac, creşte şi sporeşte.
— Şi mă usucă, mă duc la moară, mă sfărîmă şi mă fac făină.
— Bine fac, creşteţi, sporiţi.
— Şi mă pun pe foc, mă fac mămăligă, mă fierb.
— Bine fac, creşteţi, sporiţi.
— Şi pe mine – adaugă grîul – mă fac pîne, ne pun la dospit, ne frămîntă şi ne chinuie.
— Bine fac, creşteţi, sporiţi.
— Şi ne pun în cuptor de ne coc.
— Bine fac, creşteţi, sporiţi.
— Şi pe urmă ne scot şi ne pun din nou în foc, zicînd că nu suntem bine copţi.
— Apoi aceasta e rea treabă; să nu creşteţi, să nu sporiţi."

Toată lumea se supune legilor aşezate peste ea, oricare le-ar fi asprimea. Suferinţa se pierde în extazul armoniei nesfîrşite, care creşte din poruncile dumnezeieşti. Dar cînd legile acestea fireşti sînt călcate, cînd omul vine cu greşelile şi strîmbătăţile lui, firea se răzvrăteşte şi Dumnezeu îi dă dreptate. E de observat, şi aici, acel simţ de măsură, sobrietatea ce caracterizează întreg stilul de gînd şi de viaţă al poporului nostru. Tot ceea ce jigneşte măsura, cuviinţa, e păcat. Ordinea morală a lumii e în acelaşi timp şi o ordine estetică, fiindcă e întemeiată pe armonii. De aceea, simţul etic se îmbină atît de frumos şi de nesilit, în sufletul ţăranului nostru, cu simţul frumosului. De aceea, în creaţia de artă populară, spiritul de puritate etică e constitutiv şi firesc.

În toate legendele în legătură cu muncile agricole, fiinţele de seamă sînt cele două temelii ale hranei, grîul şi porumbul. Nu apar niciodată plantele de lux şi de cîştig. În schimb, ce frumos se respectă între ele – cînd se întîlnesc în poveste – acestea două. Zice grîul:

„— Bună ziua, saţul casei!"

Iar păpuşoiul, vesel,

„— Mulţămim dumitale, cinstea mesei!"

Respectul acesta al omului faţă de celelalte făpturi, ca şi al celorlalte făpturi faţă de om, creşte din conştiinţa că fiecare – pînă la cea mai umilă şi cu mai puţin suflet – îşi are rostul ei hotărît şi împlinit în uriaşa armonie de rînduieli a cosmosului. În viziunea acestei armonii, prestabilită şi necontenit privegheată de voinţa Dumnezeirii – aşa cum o aduce, organică, folclorul nostru – şi imaginea muncii, cu suferinţele ei transfigurate, cu bucuriile ei lucide, îşi găseşte locul firesc.

DUMNEZEU

Mecanismul uriaş al cosmosului – atît de complex şi atît de afundat în taină, cu atîtea din liniile lui, aşa cum apare în folclor – nu şi-ar putea armoniza nici o clipă infinitele angrenaje, fără veghea de fiecare clipă a Dumnezeirii.

Pentru noi, Dumnezeu nu e numai creatorul, cu trudă, al lumii, aşa cum l-am văzut, ci e o prezenţă care trăieşte atît de intens în fiecare făptură a acestei lumi, încît ajunge să-ţi apară confundată în ea. Nu e panteism în folclorul nostru. Dumnezeu e atît de despărţit de lumea sa, încît un vers rar din acest folclor, fericit găsit de domnul Lucian Blaga, îl arată dormind cu capul pe o mînăstire, fără să mai aibă grijă de univers. E un vers rar, fiindcă e punctul ultim la care ajunge gîndirea populară, căutînd să-l diferenţieze în esenţă pe Dumnezeu de creaţia sa. Însă pînă la el atîtea ni-l arată în chipul său cel mai obişnuit, acela în care firea se recunoaşte pe sine însăşi după cum copiii îşi recunosc între ei pe feţele lor, trăsăturile tatălui. Firea întreagă poartă pecetea Divinităţii şi în fiecare din făpturile creaţiei, omul recunoaşte una din trăsăturile Creatorului. „Dumnezeu tot una vrea să prăpădească lumea pentru păcatele ce face, căci nu poate răbda să vadă cum se înmulţeşte iadul, îi pare rău; dar Maica Precesta tot una îl roagă." Maica Precesta e pămîntul. „Rabdă, rabdă, zice ea, că pe mine vezi cum mă taie şi mă calcă şi eu rabd; lasă-i să mai trăiască".

Şi după cum pe grîul de vară vede scrisă faţa lui Hristos – ochi, nas, gură – iar pe capul ştiucii ţăranul recunoaşte Patimile – scară, ciocan, cruce, tot –, va desluşi, în blîndeţea imensă a cerului şi în lumina ocrotitoare a lunii, feţele divine. „Dumnezeu e ceriul şi sfînta lună e soţia sa, Mai Precesta, lumina lui Dumnezeu".

Toate acestea sînt fulgerări de o clipă ale imaginaţiei cuiva care – convins că apropierea de imaginea reală a Divinităţii ar fi prea înfricoşătoare – preferă să-i contemple blîndeţea chipului

răsfrînt în apele limpezi ale universului. Imaginea folclorică a lui Dumnezeu, aici, e cea biblică, însă nespus mai mult umanizată. Asta nu înseamnă că îi lipsesc atributele terifiante ale puterii sale. O însemnare a lui Tudor Pamfile zugrăveşte o imagine de o măreţie unică. „Atunci cînd se cutremură pămîntul, se uită Dumnezeu din cer pe pămînt; se uită supărat de cele ce vede. Dar numai oleacă deschide ochii, că dacă i-ar deschide mai tare, s-ar prăpădi lumea." Însă cînd această trecătoare mînie grozavă nu mai este, omul se apropie prin gînd de figura omenească a lui Dumnezeu, cu spaimele mulcomite de semnele uriaşei bunătăţi, pe care le simte. O poezie din Novaci-Gorj redă admirabil amestecul de teamă vinovată şi de încredere fiască; sentimentul de totală şi umilită abandonare în voia supremă:

„Bate-mă, Doamne, pe mine
Că n-am făcut nici un bine.
Nu mă bate, Doamne, rău,
Că şi eu sînt copilul tău.
Nu mă bate, Doamne, tare,
Că şi eu sînt al dumitale."

Omul din satul nostru are conştiinţa veghei permanente a Tatălui, asupra lumii întregi. Conştiinţa aceasta se străvede în o mulţime de credinţe. Aici nu vom cita decît una. „Dracii tot una sfarmă în cer gheaţă şi fac piatră; ei dacă nu s-ar teme de Dumnezeu, ar turna-o toată; dar Dumnezeu dă ploaie şi mai înceată".

Dar veghea asta nu e numai o imensă mantie de bine, aşezată nepăsător peste toată omenirea. Ochiul divin vede toată făptura în zbuciumul ei. Şi o ajută, o ascultă singură. O mărturie preţioasă din cartea lui Ovid Densusianu exprimă grăitor această convingere: „Trii ani şi trii luni o stat cerul închis şi o fost foamete mare şi n-o plouat şi ce s-o găsit pe pămînt s-o mîncat tot. Era o vădană săracă şi Sfîntul Ilie s-o rugat către Dumnezeu pentru vădană, ş-o dat drumul la cer".

Fata îndrăgostită va crede astfel că Dumnezeu îi ştie şi dorul şi cugetul curat şi că-i va ocroti povestea simplă şi banală:

„Măieran de la fîntînă,
Am bade ca ş-o lumină.
Umblă două să mi-l ia
Dumnezeu să nu li-l dea;

Umblă două să-l sărute,
Dumnezeu să nu le-ajute."

Iar dacă experienţa sa personală nu-i dă mărturie, dacă nu e obişnuit în viaţă să aştepte, conducător din taină, degetul Divinităţii, dacă începe să-l uite pe Dumnezeu, nemaivăzîndu-l nici în grandoarea cosmică, nici în şiragul vieţii de toate zilele, izbucneşte:

„Doamne, Doamne, mult zic Doamne!
Dumnezeu pare că doarme
Cu capul pe-o mînăstire
Şi de nime n-are ştire."

Atunci întreaga fire măruntă din jurul omului îi aduce aminte. În preajmă-i robotesc fără încetare gîze mărunte, în poveşti ascultate şi descîntate din copilărie. Rădaşca, astfel, s-a iscat dintr-o turmă de boi care odată nu l-au lăsat pe Dumnezeu să doarmă, cînd a venit pe pămînt. Pentru bucovineni, licuriciul e focul lui Dumnezeu. Pentru cei din Banat, grîngoşa e o fată leneşă, blestemată de maică-sa şi apoi de Dumnezeu. Gărgăriţa a fost trimisă din cer într-o vreme de secetă, la un bogătaş zgîrcit; de aceea, şi azi ea pustieşte hambarele celor lacomi. Omida e făcută din lacrimile dracului; iar fluturele inelar, dintr-un tînăr blestemat de Sfînta Ana, fiindcă i-a furat inelul.

Pretutindeni, astfel – de pe cer, din viaţa umană, din lumea minusculă a ierbii – imaginea lui Dumnezeu îi vorbeştè necontenit omului; nu mustrătoare fără milă, ca lui Cain, ci amintindu-i blînd groaza de păcat, puterea de a-l zdrobi şi bunătatea de a-l ierta.

FAŢA OMENEASCĂ A FIRII

Întîlnind chipul lui Dumnezeu în fire, omul se întîlnește pe sine, ca unul făcut după chipul şi asemănarea Divinităţii. De aceea, pentru om nu e nici erezie, nici mirare, ca această fire – vegheată întreagă dumnezeieşte – să trăiască profund omeneşte. El, omul, fiind interpretul naturii faţă de Divinitate, e firesc ca ea să se poarte şi să-i grăiască omeneşte, pentru ca el să-i înţeleagă rosturile. Omul o vede aşa, nu dintr-o autoiluzionare, ci din convingerea că numai aşa o poate defini, înfăţişînd-o omeneşte. Şi, mai mult, din convingerea că – în tendinţa ei necontenită spre desăvîrşire – creaţia am văzut că a fost o trudă grea, care s-a împlinit foarte încet şi încă are lacune. Firea nu are în om numai un interpret ci şi un pedagog, pe care îl respectă totdeauna şi-l imită în clipele ei de miracol, adică atunci cînd i se relevă, fulgerător, mai binele. Că închipuirea omenească a firii nu e un joc fabulatoriu, se vede răspicat din imensul respect pe care-l arată ţăranul nostru faţă de celelalte fiinţe şi chiar faţă de lucruri. E unul din cele mai frumoase capitole ale folclorului nostru acest respect faţă de fire, şi-l vom cerceta mai pe larg. Că nu e nici animism primitiv stă dovadă admirabila luciditate a ordinii în care e văzut astfel universul. Niciodată nu ai impresia de bîiguieli ale unui creier ce n-a învăţat încă să judece, ci a unei splendid înţelepte închegări de gîndire menită să împace şi mai adînc omul cu natura. E cunoscută astfel familiaritatea plină de dragoste a ţăranului nostru cu vitele sale şi modul cu totul firesc cum îşi împarte adesea viaţa cu ele, în aceeaşi locuinţă. E o detestabilă situaţie neigienică, evident. Dar şi refexul unei concepţii adînci după care – dacă e de condamnat în această singulară şi rea consecinţă a ei – nu poţi să nu o admiri în nobleţea cu care purifică sufletul uman de zgura unei lăcomii în exploatarea firii, prin care astăzi omul modern umileşte şi mai ales pustieşte pămîntul. Pentru chipul în care vitele sînt privite cel puţin în acele zile de miracol, de care vorbeam, –

aproape omeneşte – vom da doar două exemple, pe care însă le credem elocvente în farmecul lor. În Bucovina, în ajunul Crăciunului şi al Bobotezei se ia puţin din toate mîncărurile făcute, precum şi două plăcinte. Una se dă argatului care e la vite. Acesta trebuie să fie mîncăcios, că atunci mănîncă şi vitele bine peste an. A doua plăcintă se dumică în mîncarea vitelor zicîndu-le: „Cinaţi sănătoase, că şi noi cinăm!" Tot acolo se crede că – de cînd le-a învăţat un cioban bătrîn, care a murit în singurătate – oile cînd se culcă fac cruce cu piciorul şi suspină, în semn de rugăciune.

Plantele se înfăţişează adesea ca fiinţe grăitoare. Nenumărate sînt mai cu seamă povestirile în care grîul şi porumbul – am văzut mai înainte – se plîng lui Dumnezeu de chinurile la care le supun oamenii pînă ele ajung să devină hrană; sau acelea în care îl salvează pe om de strigoi, povestindu-le îndelung aceleaşi chinuri.

Omeneşte sînt văzute şi stihiile firii. „Cu focul nu te poţi juca, că e păcat. Focul e aşa un om ca Dumnezeu, nu sufere şaga". De aceea, omul are faţă de foc o mulţime de griji. Nu pune în cuptor spini, ca să nu îmghimpe focul. Seara îl înveleşte în vatră şi e atent ca să-l culce pe stînga, – „adică vine cum se culcă şi omul". De multe ori, după ce a fost astfel învelit, focului i se spune bună seara. Fiindcă în credinţa lui, „focul apa şi vîntul sunt năzdrăvani cum se zice că erau de mult năzdrăvani, – să nu-i blastemi. Odată, o femeie văduvă era la secerat şi – văzînd că i s-a aprins casa, a alergat acasă cu secera în mîini – şi cînd a început a se ruga la foc: focşorule, drăguţul meu, nu mă arde! ş-a se boci, focul pe încetul s-a potolit"... Umanitatea vîntului e înfăţişată în atîtea povestiri fermecătoare – cartea Elenei Voronca le înseamnă în multe pagini – încît te ispitesc o grămadă să le povesteşti. „Vîntul e om, stă în al treilea scaun în jos, de la Dumnezeu, şi Dumnezeu îi dă veste cînd să deie vînt şi cît de tare. Singur din capul lui nu face nimică; el tot una întreabă pe Dumnezeu. Tot el dă şi pîcla şi roua. Doamne, zice el, nu mai pot, mă înăbuş! – Sloboade! zice Dumnezeu. Şi atunci vîntul suflă şi sloboade pîcla. – Doamne, mă mănîncă trupul, slobod ploaie! Şi Dumnezeu sloboade ploaie. Cînd e frumos, el zice: Ar trebui să dăm oleacă de vînt. Sloboade, zice Dumnezeu, dar potrivit, să fie la treabă".

E interesantă aici imaginea de forţă elementară, aproape oarbă, a naturii, şi frîna de fiece clipă, pe care i-o impune Divinitatea. Subliniind acestea, intrăm în concepţia românească a *rînduielii*, pe

care am încercat să o lămurim aparte, rînduială care astfel se arată cu înţelesuri eterne şi totuşi nespus de dinamice.

În alte credinţe, vîntul apare tot ca un împlinitor de rînduieli, însă mult mai umanizat, arătînd o suferinţă mai puţin bestială. „Vîntul e un om. Cînd şuieră tare, atunci el ţipă, că se zgîrie în mărăcinii de prin gard. De aceea e păcat a pune mărăcini în gard"... „Vîntul e sfînt; e tare bun. Pe dînsul e păcat să-l blestemi. Ba încă, cînd îl auzi că vîjîie tare şi e furtună, să te rogi lui Dumnezeu să-l ierte, căci el tare se rupe prin garduri şi prin crengi, – dar trebuie să-şi facă slujba lui."

Subliniind şi aici credinţa că şi elementele firii sînt supuse aceloraşi datorii de rînduială aspră, ca şi oamenii, să amintim o ultimă povestire, care ne înfăţişează şi mai aproape omenescul şi demonicul acestei stihii. „Un om a vrut să vadă odată pe vînt; tot alerga după dînsul şi nu-l putea vedea şi de ciudă a aruncat cu cuţitul după el. Merge omul la pădure şi vede un foc – era noaptea – şi un moşneag care îşi cîrpea pielea şi cămaşa iar cuţitul îi era înfipt în pulpă".

Pămîntul apare la fel, dintr-un ciclu tot atît de bogat de credinţe. Iată una despre cutremure. „Ca oricărei vietăţi, îi vin clipe de slăbiciune, – cum se întîmplă în anii cînd rodeşte mult; atunci tremură omul ostenit". Aceeaşi cruţare trebuie, deci, să i se dea şi lui. „Cînd e soarele drept la amiază, să nu sapi pămîntul, căci plînge, pentru că pămîntul atunci se odihneşte, ca şi omul". „Oamenii din Moldova chiar şi sapa o pun culcată jos"... „Olariul zice că va avea grea muncă pe lumea cealaltă, căci arde şi chinuieşte pămîntul."

În lumina acestei înţelegeri, chiar şi cea mai cumplită realitate din viaţa plugarului – seceta – ajunge să fie privită cu un calm care e mai mult decît resemnare; e pietate. „Pămîntul trebuie să se odihnească ca şi omul. Dacă rodeşte cîţiva ani de-a rîndul, pe urmă trebuie să fie secetă, că el atunci se odihneşte."

Ceea ce am afirmat adesea – că mecanismele gîndirii folclorice sînt în primul rînd orientate spre misiunea de a împăca omul cu natura, – se verifică şi în această simplă sclipire de cuget. Şi dacă a izbutit acest mecanism să umanizeze pînă şi fantoma îngrozitoare a secetei – să-i îndreptăţească răul imens pe care îl aduce – scopul acesta e atins cu prisosinţă. Iar ca să împlinim, totodată, cu o trăsătură revelatoare concepţia folclorică a creaţiei închegate

prin căutări şi prin trudă, – aşa cum am văzut–o, atît de profund deosebită de concepţia biblică – să citäm o ultimă înfăţişare omenească a pămîntului. „Pămîntul e om viu şi el, are sînge şi vine de sînge ca omul. Cînd a dat Dumnezeu întîi plugul ca să are, au arat o brazdă, da' înlăuntru sîngele curgea puhoi. Oamenii s–au spăriat şi au lăsat de arat.

— De ce nu mai araţi? le–a zis Dumnezeu.

— Dacă plugul nostru e tot plin de sînge!

— Duceţi–vă acum să araţi!

Cînd au tras brazda a doua oară, sînge nu mai era; îl prefăcuse Dumnezeu să fie alb. Sunt oameni care sapă fîntîna, se nimereşte deasupra pe vînă şi îndată dă de apă."

Aceeaşi imperfecţiune – pentru imaginaţia folclorică îndreptată spre concret – a însemnat dintîi în creaţie şi drumul soarelui. Se crede astfel că, la început, Soarele şi Luna îşi mergeau calea lor zilnică prin aer şi le era foarte greu, – aerul reprezentînd în gîndirea populară un element pe a cărui fluiditate nu te poţi sprijini. A fost necesară un fel de clacă făcută de toţi sfinţii, din porunca lui Dumnezeu, care – din pietre scumpe aduse din adînc din ţara Rohmanilor – au clădit cerul ca o imensă cupolă, tare şi transparentă. Pe acest drum boltit trece astăzi flacăra Soarelui ca ceva sfînt şi de spaimă totodată. Sentimentul acesta, pe care ţi–l trezeşte contemplarea lui, se străvede şi în imaginea sa folclorică. „Soarele e cu aripi de foc. Aripile lui sunt aşa de rotunde că vin laolaltă, de se pare rotund, dar la mijloc e un om cu crucea–n spate. Cine se uită bine la soare, îl vede drept în mijloc. Eu l–am văzut tocmai aşa cum e, dar dup–aceea două zile n–am văzut cu ochii nemică..." Nu e de mirare ca şi zilele să apară cu chipuri omeneşti. „Demult zilele umblau pe pămînt, da' amu nu mai umblă, că îs oamenii păcătoşi." Totuşi, la vreme de nevoie, mînate de aceleaşi legi ubicui, de solidaritate cosmică, i se arată şi azi omului în vis, prevestindu–l. „O femeie avea bărbat tare rău. Într–o seară l–a aşteptat cu mîncarea caldă pînă la o vreme şi pe urmă a adormit. Bărbatul ei intrase în ogradă şi descărca fînul. Ea simte că o scutură cineva, se trezeşte şi vede un moşneag cu barba albă. «Scoală–te, îi zice el, că bărbatul tău a venit; aprinde iute focul, că n–a găsi mîncarea caldă şi te–a bate!» Şi s–a făcut nevăzut. Numai că era ceva curat, vreo Zi, căci trecuse de miezul nopţii". Chipurile acestea ale zilelor alcătuiesc o mică lume a lor, de un pitoresc şi o ingenuitate pe care numai puritatea gîndirii

populare i le putea da. Iată două din ele, care arată destul, prin contrastul lor. „Dumineca Mare e tot Duminica asta, numai cît este mai mare decît toate Duminicile de peste an; Dumineca Mare e mama Domnului Hristos"... „Sfînta Luni e văcar. El e pe vite, pe oi, pe toate vitele; numai pe cai nu, căci caii sînt ai dracului."

Privită astfel însă, lumea ar apare ca un joc copilăresc de fantasmagorii, care acoperă cu totul realitatea. Omul din sate ar fi un orb voluntar, care-şi urmăreşte pretutindeni lumea interioară. Toată structura atît de realistă a ţăranului cel de toate zilele dezminte totuşi aceste supoziţii. Nimeni nu e mai îndărătnic ataşat concretului, pipăibilului, ca el, un realist şi un fantastic în acelaşi timp. Fiindcă are la îndemînă doua moduri deosebite de lectură a realităţii. Aceste două modalităţi îşi au însă o singură justificare, în acelaşi principiu. În cosmosul folcloric nu există nici o fărîmă neanimată. Fiecare părticică din el închide dualitatea nedezlipită a umanului – lut şi suflet. „Un lucru de la casă dacă a fost împrumutat mai dinainte în sat, de Crăciun numaidecît să-l aduci, să facă sărbătorile acasă, căci plînge". Omul poate căuta deopotrivă să descifreze faţa de lut a universului, adică lumea reală, sau faţa sufletească a lui, adică lumea folclorică. Între aceste două moduri de lectură a semnelor cosmosului nu există nici antinomie, dar nici confuzie, ci numai armonie. Ele se îmbină, se ajută în aşa fel, ca să-l aşeze pe om cît mai împăcat, cît mai fericit în lume. Dar în această împingere a descifrării sufletului pînă în lumea categoric anorganică, ţăranul nostru se împiedică de prescripţiile hotărîte ale Bisericii, care face din suflet un atribut singular al omului. Dîndu-şi seama că o afundare în animismul primitiv ar fi o erezie, el caută un răspuns – creştin în spiritul său, dacă nu dogmatic în litera sa – în convingerile lui adînci, că lumea asta e un imens suflet pripăşit din lut. „Odată un om mergea noaptea şi avea un băţ potcovit. Vede în mijlocul drumului lucind ceva şi dă cu băţul odata. Văleu! a răspuns de acolo. – Cine eşti tu acolo? – Eu sînt suflet, zice, stau aicea să mă pocăiesc." Cea mai degradantă fărîmă a lumii – firul de praf – dacă nu poate avea sufletul ei, poate astfel adăposti în schimb unul din nesfîrşita mulţime a sufletelor omeneşti.

Ca atare, însufleţită de propriul ei duh, ca natura vie şi forţele ei – şi ar fi de studiat aici împărţirea cu totul aparte a categoriilor

organicului şi anorganicului, pe care o face folclorul, aşa cum am văzut – sau de sufletul omenesc surghiunit în ea de păcat, ca lumea pietrelor, firea poate sta de vorbă cu omul, îl poate ajuta sau îl poate teme. O serie nesfîrşită de gesturi mărunte ale vieţii satului, în această convingere îşi adîncesc semnificaţiile. Omul îşi îngăduie să dojenească natura, să o îndemne, să o roage, sigur fiind mai întîi de toate că ea îl va pricepe. În ajunul Crăciunului, omul ia toporul şi merge în grădină, ca şi cum ar intenţiona să taie pomii nerodnici. Femeia aleargă în urma lui şi-l roagă de trei ori să-i cruţe, căci la anul vor rodi. Se crede că pomii se sperie şi în adevăr aduc roade. Tot spre folosul lui, omul crede că poate să apară ca pedagog al firii, învăţînd-o prin exemple. Aşa, tot în preajma Crăciunului, gospodinele stuparilor iau o lingură mare de grîu fiert, îndulcit cu miere, şi-i aruncă cuprinsul spre podul casei de trei ori, căutînd să prindă ceea ce cade. Se păstrează pînă în ziua cînd se scot albinele. Atunci se ia grîul şi se pune sub ştiubee, zicîndu-li-se albinelor: „Aşa să fiţi de roditoare şi de cinstite cum e grîul." Dar de cele mai multe ori, omul se roagă firii ca să-l ajute. Toată imensa mulţime a descîntecelor sînt nădejdi în Dumnezeu şi rugăciuni faţă de fire. De aceea, ele se caracterizează printr-o politeţe atît de fragedă şi de ingenuă faţă de fire, ca în acest descîntec de dragoste:

„— Bună seara fîntînă lină,
— Mulţămim dumitale tînără copilă,
Şezi.
— Nu şed, că n-am venit să şed
Şi am venit să-mi dai
Cătările tele
Să strîng dragostele-n ele."

Observaţi cu cîtă gingăşie şi omenească politeţe răspunde firea. Dacă ea nu vrea să răspundă astfel, omul o poate obliga. Bineînţeles, numai dacă are această putere, care nu se poate dobîndi decît creştineşte, prin asceză. Aceasta o ştiu cei ce vor să poată alunga grindina, care strică atîta ogoarelor. „Pentru piatră postesc pietrarii trei ajunuri unul după altul: al Crăciunului, al Sf. Vasile şi al Bobotezei. Nu mănîncă nimic toată ziua. La ajunul întîi face pietrarul o turtă din cel dintîi aluat şi pune în ea de toate bucatele ce sînt pe masă, iese cu turta în prag şi zice: Poftim, piatră, la mine la masă! Cum nu vezi tu amu pînile mele şi n-ar nici o

putere, aşa să n–ai putere vara în cîmpuri, cînd îi veni!... Aşa cheamă el cu turta ceea piatra în cele trei ajunuri şi apoi vara; cînd merge la alungat piatra ia turta într–o mînă şi mărţişori de la Florii într–alta, şi tot în una dă din mîini şi alungă piatra unde vrea el; că are drept – de ce n–a venit atunci cînd a chemat–o?"

Educată astfel de om, ca de un adevărat pedagog, firea nu se putea să nu fie văzută de el chiar în viaţa ei aparte, purtîndu–se cu aceeaşi arhaic ceremonioasă politeţe. Şi aşa şi e. Iată, bunăoară, cum e înfăţişată întîlnirea dintre Soare şi Lună. „Dumnezeu, fiindcă erau aşa de frumoşi, nu i–a însurat; dar i–a lăsat ca să rămîie soare şi lună pe cer şi să lumineze oamenilor. Şi numai cînd luna e pe sfîrşite, o ajunge soarele şi–i zice: Bună dimineaţa, Lună veche. Dar ea pe loc se întoarce primenită şi–i zice: Mulţămesc dumitale, că–s tot nouă!"

Plantele, lucrurile, se poartă între ele după rînduielile şi cuviinţele omului, răspunzînd aşa cum sînt agrăite, nu numai în hazul ghicitorii despre hornul şi fumul:

„— Unde te duci, strîmbule?

— Ce mă–ntrebi, găunosule?"

Dar se poartă astfel chiar şi în multele povestiri şi credinţe despre cereale, de care am mai amintit. „S–a întîlnit odată mălaiul şi cu pînea. – Bună diminaţa, mălai crăpat! zice pînea de grîu mălaiului de păpuşoi. – Mulţumesc dumitale, joaca copiilor! îi răspunde mălaiul. Vede pînea că nu–i bine, că a păcălit–o şi pe dînsa. Se întoarce iarăşi şi zice – Bună dimineaţa, saţul casei! – Mulţumesc dumitate, cinstea mesei! i–a răspuns atunci şi mălaiul."

Omenia aceasta a vieţii plantelor e uneori închipuită atît de adînc, încît ele ajung să participe în poveste la rînduieli cu totul omeneşti, să aibă răsplăţi dacă li se supun şi păcate dacă nu le iau în seamă. „Grîul mergea la biserică şi s–a întîlnit cu secara:

— Hai, cumătră, la biserică!

— Mergi sănătos, că eu văd biserica şi de aice, nu–s mic ca dumneata.

Şi de aceea preoţii numai cu grîu slujesc, iar secara nu se primeşte în biserică, pentru că ea a fost semeaţă şi a greşit." „Maica Domnului s–a ascuns într–o peşteră şi a născut. La Ea s–au coborît soarele, luna şi stelele şi au venit cu rodini", adică cu daruri de naştere.

Ceea ce a încercat să facă un La Fontaine din fabulă – un

spectacol a cărui scenă să fie întreg universul – a reuşit magnific folclorul nostru. A animat întreg cosmosul într-un grandios şi sever spectacol, menit să-i umple omului singurătăţile pământeşti şi să-i îndrumeze în fiece clipă, în nesfirşit de osebite moduri, gîndul de la păcat la lumina perfecţiunii. O imensă dramă se joacă necontenit pe scena lumii, pentru mîngîierea şi educarea unicului spectator, care e omul. O dramă cînd cu maiestuoase tonalităţi liturgice, cînd cu arhaice inflexiuni de viaţă, cînd în culorile fantastice ale poveştii, cînd în cele sumbre ale descîntecului, înflorite alteori într-un surîs de snoavă, totdeauna gravată în linii adînci şi simple de credinţă. Că spectacolul acesta l-a alcătuit sufleteşte pe Eminescu, cel din viziunea tragică a *Luceafarului*, sau pe un Ion Creangă, cel care a scris atît de omeneşte povestea *Caprei cu trei iezi*, – nu e astfel de mirare.

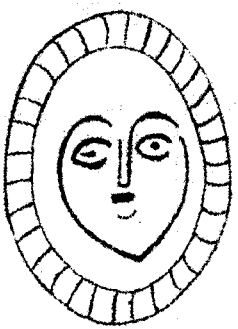

FIREA – ETERNA PRIETENĂ A OMULUI

Conştiinţa solidarităţii sufleteşti universale – adîncită pînă la poruncile dintii ale creaţiei divine, – fiind lămurită în gîndirea ţăranului nostru, ne va fi foarte uşor să înţelegem reacţiile acestui sentiment al său de dragoste şi de intimitate faţă de natură, atît de subliniat pînă acuma, în viaţa şi literatura populară. Firea se înţelege cu omul, fiindcă legătura se face de la suflet la suflet, de la al ei la al omului. De aceea, ritmul ei se poate amesteca atît de firesc cu cel al sufletului uman:

„Mîndro, de dragostea noastră
A-nflorit un pom pe coastă.
A crescut şi-a înflorit
De cînd, mîndro, ne-am iubit.
Dar de cînd noi ne-am lăsat,
Pomu-n coastă s-a uscat."

Şi cum n-ar simţi omul această intimitate cu firea dacă, în credinţele lui, sfinţii o înţeleg şi o îngăduie. „Sfîntu Gheorghe mergea de ziua lui prin nişte tufe de răchită şi s-a împiedecat ş-a picat. – Te-ai îmbătat, Gheorghe! îi zice răchita. – Dacă zici tu că m-am îmbătat, zice Sfîntu Gheorghe, atîta cinste să ai tu cît de ziua mea, mai mult să n-ai! Şi aşa e. Pe răchită cîne o caută tot anul? Atîta numai cît la Sfîntu Gheorghe, se înfige în brazde, atîta cinste are".

Sfinţii nu pot să nu considere astfel natura, deoarece ştiu că ea se poate ridica – foarte rar, e adevărat, acest rol de interpret al firii pe lîngă Dumnezeu fiind atribuit cu totul omului – pînă la sfinţenie. „Zmeul, balaurul care aduce ploaie se face din şarpe, dacă n-a muşcat pe nimene 12 ani şi n-a văzut pe nimene; atunci capătă picioare şi aripi şi e zmeu. Cînd iese din pădure, copacii se pleacă într-o parte şi el se ridică în sus". Iată, deci, putinţa surprinzătoare dată uneia din cele mai păcătoase făpturi a cosmosului – şarpele – să ajungă, printr-o adevărată viaţă de sihastru, la sfinţenie şi deci la înălţimea de auxiliar al Dumnezeirii.

Dar aceste clipe cînd firea se poate înălţa astfel deasupra sta-

turii obişnuite a omului, rămîn şi în concepţia folclorică accidente. Obişnuit, săteanul vede în fire un prieten supus, încă de la creaţie. „Adunîndu-se atunci toate vietăţile, Dumnezeu, pe lîngă munca de toate zilele, i-a mai dat fiecăreia pe deasupra şi aceea ca să-l slujească pe om cum va putea şi cu cît va putea." Şi această slujbă şi-o împlineşte firea, de atunci, cu certitudine. „Şopîrla, cînd doarme omul şi un şarpe vrea să-l muşte, i se bagă-n sîn şi-l gîdilă, doar l-o scula; unui om i s-a băgat în gură şi l-a pişcat; atunci omul a sărit în sus, – şi şarpele, lîngă dînsul!"

Firea îi dă omului semne în fiecare clipă. E destul numai ca el să ştie să le descifreze glasul mut, ca să se izbăvească. Întreaga meteorologie populară – care la noi e atît de bogată şi precisă – se întemeiază pe aceste semne. Cînd ies cărăbuşii primăvara, arată cum va fi vara, caldă sau friguroasă, din felul cum sînt îmbrăcaţi; cît de adînc vor face viespile cuib în pămînt, aşa va fi iarna de grea; de te muşcă iunişorul cînd dormi la coasă, e semn să te scoli, că are să-ţi ploaie finul; cînd furnicile ies prin casă, are să vremuiască; iar cînd îşi fac muşuroaiele înalte, va fi an ploios; fluturele roşu de apare, e semn că n-are să mai ningă. Cînd coţofana stă pe garduri sau pomi, e ştire că vor veni rubedenii.

Dîndu-i firea astfel, de la sine, veşti atît de bogate, – e foarte firesc ca omul din sat să se gîndească să trimită şi el veşti şi rugăminţi, prin vietăţile mărunte ale ei. Nevestele ai căror bărbaţi sînt plecaţi de mult de acasă, prind cîte un bourel şi-i spun:

„Bourelul mieu
Roagă-te lui Dumnezeu
Să vie bărbatul mieu."

La înmormîntare, fiecare ins trebuie să arunce un pumn de ţărînă în groapă, fiindcă, între altele, există şi credinţa că bulgării vestesc mortului cine a fost la îngropăciunea lui. Versurile populare – în care sentimentele pornesc în depărtări doar pe firele de bunăvoinţă ale naturii – au fost de mult motive de entuziasm estetic pentru glosatorii literaturii noastre nescrise. Ele sînt însă mai mult decît fericite expresii poetice; sînt obişnuiţe de viaţă folclorică:

„Vai, bădiţă, dor ţi-a fi
N-am pe cine poronci.
Făr' pe lună
Voie bună
Şi pe vînt

Cîte-un cuvînt
Şi pe stele
Dor şi jele."

Chiar şi lucrurile neînsufleţite pot da veşti omului. Bunăoară, căderea neaşteptată a oglinzii din cui, pocnetul mobilelor din încheieturi, trosnetul scîndurilor, – sînt vestiri de moarte.

Iar, la rîndul lui, omul le poate cere să dea veste. Într-un sat de lîngă Tîrgovişte, se pun la ferestrele caselor unde-s fete de măritat atîtea farfurii cu faţa la drum, cîte fete. Dacă una a fost peţită ori s-a logodit, farfuria se întoarce de-a-ndoaselea.

Gospodăria ţărănească, portul oamenilor, au o sumă de atribute de acest fel, care sînt puse să vorbească ele în locul omului, să dea informaţii cui are nevoie de ele, asupra vîrstei lui, a stării lui materiale şi civile.

Dar cînd împrejurările vieţii sale devin tragice, săteanul nu mai aşteaptă, nu mai cere, ci se roagă:

„Amin, amin,
Cosman de amin;
Maicii Domnului.
Descîntecu Sfintei Mării.
Sfîntu busuioc
Şi Sfîntu trandafir
Şi Sfîntu fuiomfir, –
Cum ştiţi împupi
Şi înflori
Şi ştiţi raza soarelui
Şi a pămîntului
Să ştiţi şi de necazul omului acestuia.
Sfînt busuioc,
Cum eşti în sfînta biserică,
La botez şi la maslu,
Aşa să fii şi să ştii
Şi greşelile noastre."

De astă dată, firea e implorată să constituie, din ce are ea mai pur, o biserică în care omul să se roage lui Dumnezeu. Descîntecele mai toate sînt momente de disperare, punctate de licăriri de supremă nădejde, în care omul renunţă la orgoliul său de îndrumător, ca să roage umilit natura să-i poarte – mai pură decît el – glasul rugăciunilor lui, spre treptele tronului de sus.

PURITATE

Natura îi poate ajuta omului atît de mult, fiindcă e înrudnicită şi ea cu har înaintea Dumnezeirii. Harul acesta se apropie de sfinţenie, şi de multe ori poporul nostru îi dă acest nume. Numai că sfinţenia omului e cu totul de altă esenţă decît aceea a celorlalte făpturi ale firii. Sfinţenia omului e un pisc; cea a firii, o realitate cotidiană. Sfinţenia omului e dureroasă înfrîngere de sine; a firii e o stare nativă cu o singură rădăcină, puritatea. Sfinţenia naturii e început; a omului e un sfîrşit. În concepţia folclorică, toată firea, afară de om, e sfîntă prin puritatea ei, prin neştiinţa ei de păcat. Această puritate poate ajunge desăvîrşiri îngereşti. „Albina, ca şi oaia, e sfîntă. Ei nu-i poate face diavolul nimic." „Furnica e nepoata lui Dumnezeu şi slujnica Precistei". De aceea, firea nu poate răbda păcatul. Credinţa în puritatea făpturilor naturii se vede puternică tocmai în miile de griji şi precauţiuni mărunte pe care le are omul de la ţară, ca să ferească de suferinţa atingerii cu păcatul omenesc făpturile celelalte, care i-s dragi sau care îl ajută. „E bine să prindă roii numai un om curat, un bărbat bătrîn şi evlavios, pentru că la acesta trag mai iute albinele decît la altul. Şi dacă le prinde, nu pier". „Oamenii cei bolnavi sau nervoşi, precum şi cei răi la inimă, nu e bine să se apropie de dînsele, căci se zice că nici pe aceştia nu-i suferă". „Peste proţapul carului, femeia care poate are alt bărbat, care-i batjocorită, aceea e păcat să treacă, căci poate să piară sau să se sîngereze vreo vită, căci vita-i sfîntă, nu-i păcătoasă ca omul". „Un om din Mihalcea a văzut cum un flăcău şi o fată şedeau în cîmp în finul lui; omul a dat foc căpiţei, ca să nu o deie la vite, că se puteau primejdui".

Paza aceasta a purităţii firii ajunge astfel pînă la concepte de un extrem rigorism moral. O concepţie aproape ascetică a vieţii se încheagă din teama de a nu întina prea mult cu păcate omeneşti blîndeţea şi puritatea firii. Căci nu numai animalele suferă fără vină în

apropierea păcatului omenesc, ci şi pămîntul întreg, cu toate ale lui.

Am pomenit, la credinţele despre creaţie, cum pămîntul la început a fost transparent ca sticla şi s-a înnegrit numai după crima lui Cain. Domnul a vrut să ascundă chipul îngropat al lui Abel. Deşi negru, astăzi pămîntul arată cu aceeaşi oroare păcatul, fiindcă nu-l poate răbda. „Cînd o fată prăpădeşte un copil şi-l îngroapă – pe locul acela musai să se facă piatră. Ea sfarmă pămîntul ca să descopere ce s-a făcut". Tot ceea ce rodeşte acest pămînt umilit de păcat se vestejeşte. „Femeia care trăieşte în fărădelege, pe unde calcă, pămîntul arde sub picioarele ei. Pe cîmp să n-o trimiţi la lucrat, la prăşit, căci nu va fi nimica în urma ei, totul se tulbură şi nu-i cu spor". Aceeaşi credinţă o mărturiseşte şi poezia populară. În ea, codrul răspunde astfel voinicului care, urmărit de poteră, îi cere adăpost împreună cu mîndra:

„Voinice, voinicule,
Sub umbră nu te-oi lăsa
Că ţi-i mîndra tinerea
Şi-i face păcat cu ea
Şi mi-ei vesteji frunza."

Setea asta absolută de puritate a firii săteanul nostru o înţelege, fiindcă în sufletul lui a rămas în adînc nostalgia propriei sale curăţii iniţiale. „Sufletul cînd vine de la Dumnezeu, e atît de strălucitor, ca o lumină strălucitoare şi frumoasă." Tot aşa e şi cînd se întoarce în Dumnezeire. În lumea asta se poate tăvăli în noroi, fiindcă e sortit păcatului, ca şi iertării. Dar cînd porneşte către lumea de dincolo, cînd caută să lase aici o dată cu trupul tot ce a fost negru, al greşelii – cu nădejdea că se va izbăvi, cu ajutorul bunătăţii lui Dumnezeu şi al întregului furnicar de sfinţi, rude, prieteni şi animale, care caută să-l salveze de pînda iadului – trebuie să fie curat nu numai în substanţa sa de scînteie divină, dar chiar în înfăţişarea sa. „Pe lumea asta omul pote să umble orişicum; şi rupt, şi flenduros, şi negru, dar pe ceea lume trebuie să fie curat; să-l îmbrace curat cînd moare, că nu-l primesc celelalte suflete între dînsele".

E interesant de subliniat acelaşi veşnic amestec specific de concret şi abstracţie, de tragic şi de linişte măruntă – în credinţele noastre. În timp ce sufletul e aşa de grijuliu de înfăţişarea lui, vădit materială în lumea cealaltă – haine, încălţăminte – tot el are

o mişcare de groază faţă de trupul inert, potrivită mai mult asceţilor bizantini de odinioară. „Sufletul cînd iesă din om, îi este aşa de greaţă de trup şi n-ar intra, Doamne fereşte, înapoi. Zice: Doamne, în ce hoit am şezut pînă acuma." Nu-ţi poţi stăpîni un sentiment de uimire, găsind în gîndul poporului acestuia şi, mai mult, concretizată în ordini, în obişnuinţe mărunte de viaţă şi ca atare nespus de puternică, o concepţie a păcatului atît de tragică în rigurozitatea ei ascetică, în consecinţele către care îndreaptă. Se vorbeşte atîta tocmai de lipsa conştiinţei păcatului în neamul nostru, se accentuează atît de mult p fta lui nebună de viaţă şi înclinarea de a-i gusta din plin toate bunătăţile, încît cred că e necesar să ne oprim mai mult şi să stăruim asupra acestor trăsături morale neaşteptate, pe care ni le relevă folclorul. Ca să găsim un echivalent al rigorii lor, trebuie să mergem tocmai la viziunile zbuciumate între extreme ale poporului rus, de care noi am fost alăturaţi totdeauna în privinţa aceasta, tocmai pentru a ne defini prin contrastul cu el. Nu vom afirma, desigur, aici, că am aflat o identitate. Oricît de grave accente ar închide, gîndirea românească nu îşi părăseşte nici aici echilibrele senine. O simţi repede evadînd din umbră, către împăcare, printr-o uşoară izbăvire. „Fata care a venit întinată la bărbatul ei aduce pagubă şi nenorocire la casă; focul îi arde, boul pică, dar mai ales de nuna mare se leagă, că i-a încoronat. Focul la spate, mare însemnare este; e lumina raiului. Dar dacă spune adevărul, nu strică nimănui nimic." Spre deosebire de sufletul rus, cel românesc nu iubeşte tensiunile tragice. Chiar dacă etica creştină are toate rigorile – aşa cum le are aici, neaşteptate, – chiar dacă aceste rigori respectate intră în conflict cu setea lui în adevăr păgînă de viaţă, îşi găseşte salvarea în acea conştiinţă specific folclorică, anume că fiecare fapt îşi are undeva pe altul, care să-l cumpănească, răscumpărîndu-l. Bunăoară, în această credinţă, unde păcatul greu îşi găseşte uşor cumpăna senină şi dreaptă, – în mărturisire.

Văzute astfel, multe din reacţiile sufletului românesc – care par de neînţeles – se lămuresc. Nu voim aici să afirmăm că această repede evadare în împăcări, din conştiinţa tragică pe care o avem totuşi, ar fi o însuşire care trebuie să ne bucure sau, mai bine zis, care trebuie să ne onoreze. Dar că ea există incontestabil, credem că e important în primul rînd. Căci lămurind-o lucid, am putea să căutăm să-i facem îndreptările de cuviinţă. Iar dacă aceasta nu e posibil, să scoatem din ea măcar încheierile care se pot scoate.

Că această conştiinţă tragică a păcatului omenesc in luptă grozavă cu puritatea iniţială a firii, există, – atîta credem că nu se poate tăgădui. În cele ce am însemnat aici, am folosit nu speculaţii de minoră filosofie ţărănească, ci *eresuri*, credinţe cu o mare sferă de circulaţie în viaţa practică a satului. Prin urmare, nişte adevăruri etice care au ajuns atît de organice, încît s–au încorporat vieţii rurale cotidiene.

Totuşi, sfera de circulaţie azi nu coincide cu sfera de înrîurire. Adică, azi, oricare cercetător al satului constată – cu o surpriză cu atît mai dureroasă cu cît el a fost mai încîntat de frumuseţea morală a acestei gîndiri folclorice – că există de multe ori o prăpastie între aceste adevăruri şi viaţa reală a ţăranimii noastre. Dacă aceasta se întîmplă adesea, înseamnă că există o problemă a valabilităţii de azi a folclorului, ca instituţie de viaţă. Am analizat această problemă în introducerea cărţii. Îi amintim aici numai concluziile. Dacă procesul de dezorganizare a vieţii satului – prin influenţa oraşului în ce are ea mai rău – va continua în acelaşi ritm distrugător; dacă procesul de sfărîmare a sufletului rural va progresa ca în ultimul timp, în curînd, a face cercetări folclorice va însemna atît observaţie a vieţii cît şi arheologie, adică dezgroparea unui trecut mort. Acesta e adevărul. Folclorul nostru e un organism în care uneori se moare pe încetul. Părţi din el mai trăiesc, multe altele sînt însă inerte. Aici căutăm să–l reconstituim întreg, în toată armonia lui organică. Ne mulţumim cu atîta, dîndu–ne seama că e foarte mult, ca încercare dintîi. Dacă vor veni alţii, care vor confrunta realitatea aceasta veche – pe care o descifrăm aici lucizi şi totuşi cu pietate – cu realitatea brută a actualităţii rurale, le vom fi recunoscători. Dacă vor veni alţii, care să facă mai mult – să reînvie în sufletul ţărănimii noastre toată această splendidă închegare de norme de viaţă – nu va mai fi nevoie să le mulţumim noi, fiindcă le va fi recunoscător neamul întreg.

O ALTĂ ATITUDINE FAŢĂ DE COSMOS: RESPECTUL

Din sufletul pe care-l simte asemănător cu al lui în toate făpturile universului, din solidaritatea nesfîrşită pe care o vede întemeindu-se pe această identitate adîncă, din conştiinţa sfinţeniei neîntinate a acestei firi care îi e atît de prietenă, – prind contur în gesturile cotidiene ale ţăranului nostru sentimente nu numai de dragoste şi de ocrotire faţă de natură, ci şi atitudini de profund respect faţă de ea. Şi dacă ele sînt cîteodată numai pitoreşti şi sugestive – pentru atîtea daruri de gingăşie şi fantezie cîte are sufletul românesc, – alteori însă sînt şi profund lămuritoare pentru multe din gesturile lui, pe care noi nu putem să le înţelegem de obicei, calificîndu-le drept simple inerţii, îndărătnicii sau chiar stupidităţi. Bunăoară, vom vedea că multe din încăpăţînările rurale faţă de practicile moderne ale tehnicii agricole, în acest respect faţă de fire îşi au izvorul. Bineînţeles că tot aici sînt şi punctele cele mai vulnerabile ale viziunii folclorice. Şi de la ele a început dărîmarea ei, pe care o constatăm azi atît de grăbită. Angrenat din ce în ce mai mult, chiar fără voie, în ritmurile producţiei moderne, ţăranul nostru a lăsat de multe ori, şi lasă încă, aceste poetice sfieli. Noi le însemnăm aici cu atenţie, întrucît ele mai există şi mai lămuresc ceva, atît cît mai pot lămuri.

Atitudinea aceasta de respect se manifestă firesc întîi faţă de marile energii cosmice. În Muscel şi în Vîlcea, femeile nu îngăduie nimănui să mănînce la asfinţitul soarelui, fiindcă în timpul acesta e credinţa că soarele prînzeşte. Şi e de notat că, în imaginaţia populară, soarele oficiază în sfinţenia lui, zilnic, împărtăşania, îmbucînd numai un corn de prescură şi bînd doar un pahar cu vin. După Bobotează, două săptămîni nu se spală albituri, fiindcă apele sînt sfinţite şi e păcat să le întinezi puritatea.

De aici, respectul se prelungeşte faţă de toate chipurile, mari

sau mărunte, ale firii. Astfel, e păcat a face să sufere lemnul, – despre care unul din ţăranii întrebaţi afirmă că şi el e „un fel de om" şi povesteşt că un tăietor de lemne, seara cînd a plecat acasă, a lăsat toporul înfipt în inima lemnului. Pe drum, întîrzie şi–l apucă noaptea. Vede într–o casă un om întins pe pat, cu un topor înfipt în piept... În această mică povestire, ca şi în multe altele de felul acesta – în afară de sentimentul pe care îl cercetăm – găsim una din cele mai obişnuite înfăţişări folclorice ale păcatului. Acestuia îi este dat nu numai să întipărească cu umbra lui grozavă locul unde a fost săvîrşit. Am văzut cum cade piatra mereu pe locul unde a fost îngropat un prunc lepădat. Mai mult decît atîta; păcatul trebuie să–l însoţească pe făptaşul lui în viaţă. El ia chipuri din cele mai concrete. Nu pentru ca să chinuie, să înnebunească ispăşitor conştiinţa vinovatului. Şi aici, sufletul poporului nostru evită încordările tragice. Ci pentru a–l face pe om să priceapă, să–şi dea seama că a păcătuit. Îndată ce s–a ajuns la revelaţia păcatului, imaginea lui atît de concretă nu mai apare.

Unele din atitudinile cele mai emoţionante ale acestui respect faţă de fire se poate sesiza uşor in felul cum se poartă ţăranul nostru cu vitele şi cu celelalte făpturi de lîngă casă. Pînă astăzi, sînt în destule sate destui oameni care n–au pus niciodată carne de vită în gură, socotind aceasta drept păcat. „Vita te hrăneşte, cu boul lucrezi şi te înavuţeşti, şi încă s–o mănînci?" Pentru hrana casei rămîn porcul şi mielul, cărora asta le e rînduit, să nu muncească, dar să fie hrană. Dacă nu mai poţi să o ţii, dacă nu te mai poţi sluji de ea, vita o vinzi. Să o folosească alţii; sau dacă o taie, să fie al lor păcatul. Familiaritatea cu care ţăranul nostru îşi consideră vitele este cunoscută. A fost şi admirată şi ironizată literariceşte. Dacă viaţa îl sileşte să locuiască în aceeaşi încăpere cu vaca şi viţelul, aceasta e pentru ţăran un simplu şi mic inconvenient material, de limitare a spaţiului, dar nicidecum un semn de degradare socială şi morală. Chiar dacă starea lui bănească nu–l va obliga la o atare neigienică convieţuire, în zilele solemne ale anului el va ţine să–şi trateze vitele cu respectul datorat oamenilor. Am pomenit în alte capitole cîteva ceremonii de Crăciun care arată aceasta. Să însemnăm aici una de Bobotează. În această zi se stropesc cu aghiazmă şi mîncarea pentru vite şi ieslea, cu tot finul din ea. Numai după aceea mănîncă şi gospodarii. Căci acest sentiment faţă de vite coboară pînă şi la lucrurile din preajma lor.

„Jugul nu se dă pe foc, se dă pe apă, că acela-i munca boului; omul care arde jugul nu poate muri pînă nu-i pune jugul sub cap."

Mîţa şi cîinele au şi ele o nostimă stare de drept în familie, justificată nu atît prin munca lor – care faţă de aceea atît de grea a ţăranului şi a vitelor sale nu poate apare decît ca prea facilă –, ci printr-o credinţă care aşează o uriaşă şi surprinzătoare ipotecă asupra omului. „Dumnezeu la începutul lumii a dat pîinea, că era ciucalăul de jos de la pămînt şi pînă în vîrf şi spicul era cît paiul de la rădăcină şi pînă sus. Dară o femeie a făcut batjocură de pîine şi Dumnezeu a văzut-o şi de mînie a apucat grîul şi păpuşoiul cu totul, să nu mai aibă oamenii ce mînca. Atunci Maica Domnului a sărit şi a prins cu mîna de spic şi de ciucalău şi a zis: Doamne, îndură-te măcar atîta şi lasă cît să fie pentru mîţă şi cîne! Şi cît a apucat atunci în mînă, atîta a rămas păpuşoiul şi spicul de mare; iar noi azi de pe partea cînelui şi a mîţei trăim, de aceea se cuvine să-i hrănim bine." Însă nu numai cînd omul se simte apăsat de o asemenea datorie de recunoştinţă, are gesturi de infinită delicateţe faţă de lumea umilă. Să cercetăm, bunăoară, cum caută gospodina să scape de greierii din casă. Ia şi face mai multe furci minuscule; aşează lîngă ele cîte un fuior de cînepă şi un fus pe potrivă; pune totul în colţul unde-s greierii şi le vorbeşte:

„Dacă-n casă mi-aţi venit,
Trebuie să lucraţi,
Nu numai să mîncaţi şi să cîntaţi.
Ori toarceţi,
Ori vă-ntoarceţi,
De unde aţi venit."

Şi e credinţa că greierii – ruşinaţi, dar în neputinţă să-şi învingă firea leneşă – preferă să plece.

Dar respectul acesta pentru natură e îndeosebi de subliniat acolo unde – după cum am spus – lămureşte multe din îndărătnicîile ţăranului nostru în munca agricolă. Aşa, cel care culege omizile şi seminţele lor din pom n-are voie să le ardă, fiindcă bine nu-i va fi pe lumea cealaltă; va arde şi el în foc. Cel mult, să le dea pe apă. Se crede, de asemenea, încă pe alocuri, că e păcat grozav cînd oamenii văcuiesc grîul şi stropesc via, – „că tare o ustură ochii pe Maica Domnului".

Îndrăgind-o, omul apără instinctiv puritatea naturii, căutînd justificarea ce-i vine mai uşor la îndemînă, cum e aici asocierea

grîului şi a viţei de vie de imaginea trupului lui Iisus, prin ideea cuminecăturii, aşa cum se întîmplă adesea şi în iconografia populară. Şi fireşte, de astă dată, consecinţele acestei atitudini frumoase nu sînt deloc fericite, în perspectiva necruţătoare a vieţii moderne.

De multe ori, însă, respectul acesta faţă de fiinţe şi lucruri are un alt izvor: conştiinţa sfinţeniei muncii. Despre chipul sub care apare munca în folclor, de preţuirea aproape de religiozitate, pe care i-o dă acest neam socotit de atîţia ca leneş, am vorbit cu toată atenţia cuvenită, într-un capitol aparte. Amintim aici doar că, în viziunea folclorică, munca apare ca un dar firesc şi necesar al vieţii, nu numai al celei de pe pămînt, dar chiar al celei din înălţimile sfinte ale lumii celeilalte. Munca – înţeleasă însă numai ca mijloc de existenţă şi nu de cîştig, adică ferită de lăcomie – e cea mai sfîntă justificare a vieţii tuturor, de la uneltele omului pînă la sfinţi. În lumina acestei concepţii, ţăranul nostru respectă adînc tot ceea ce poartă pecetea trudei: fiinţă, plantă, lucru. „E păcat de scormonit furnicarele, căci furnicile le fac cu multă trudă". „Cînepa e mare lucru. Ea e sfîntă, căci îl îmbracă pe om şi e aşa de chinuită! La cînepă cîtă muncă e! Femeii care lucrează la cînepă, îi iartă Dumnezeu din păcate. De aceea, nu este mai mare păcat decît a fura cînepă; pe ceea lumea umbli s-o dai, dară n-o ia". E de reţinut aici accentul pus pe sfinţenia muncii. Ea mijloceşte pentru păcatele omului. Accentul acesta e şi mai evident în următoarea credinţă. „Dacă ai vreo cerere la Dumnezeu, să iei de la cineva şi să torci, şi cu banii aceia cîştigaţi pe tors să dai liturghie la biserică, că e tare bine primit". Sfinţenia cearei de albină şi puterea ei de interpretă a gîndurilor sfioase ale omului – pornite către Dumnezeu – tot de noţiunea de trudă răscumpărătoare se leagă. „Ceara e sfinţită; albina atîtea locuri umblă şi adună ceară pentru biserica lui Dumnezeu". Pînea tot de aici îşi are partea ei de veneraţie în viaţa de la ţară. „Pînea să nu steie cu faţa în jos că e mare păcat. Casa să vezi că arde, să nu ieşi pînă nu vei întoarce pînea, ca să stea aşa cum trebuie". Această veneraţie se proiectează şi asupra lucrurilor neînsufleţite, ce stau în legătură cu marile şi sfintele trude ale vieţii. Am văzut cum jugul stricat nu trebuie pus pe foc, fiindcă el a fost sfinţit prin truda boilor. Tot aşa e cuptorul, sfinţit prin chinurile prin care a trecut pînea, pînă să se facă, „Cuptorul dacă îl strici cumpăneşte a moarte, doar e lut. Cît ţi-a făcut treabă şi te-a hrănit a fost bun; şi cînd nu-ţi

mai trebuie, să-l arunci?" Pînă şi cenuşa capătă – în jarul acestei veneraţii a muncii – lumini cu totul surprinzătoare. „Lunea să nu împrumuţi cenuşă, că cenuşa e mai scumpă decît pînea; tot binele e în cenuşă, – e ca şi cum ai lua mana din casă, pentru că cenuşa-i foc şi focul e al lui Dumnezeu".

Cu izvoare complexe – în conştiinţa identităţii spirituale a tuturor făpturilor cosmosului, în sentimentul de solidaritate ingenuă cu aceste făpturi apropiate prin suflet, în intuiţia desăvîrşitei purităţi a firii, care o apropie de sfinţenie, în adînca veneraţie a muncii – respectul pentru aproape orice fărîmă a lumii sale este o realitate în folclorul nostru, adică în sufletul acelei ţărănimi care mai este integrată în disciplinele acestea străvechi.

De această realitate, cîtă mai este, trebuie să ţinem seama şi cînd lăudăm şi cînd, mai ales, înfierăm atîtea din gesturile vieţii ţăranului nostru, gesturi care ni se par de obicei doar pitoreşti, alteori naive, cînd nu chiar stupide şi demne de combătut.

CHIPURI MAI BLÎNDE PENTRU RĂU

Dacă ai fi fost să răspundă după cuviinţă tuturor acelor îndulcitoare semne de frăţie, de încredere, de respect pînă la veneraţie, pe care i le dă omul din satele noastre, lumea n-ar trebui să fie decît un imens buchet de miracole încîntătoare, de frumuseţi concrete şi de perfecţiuni etice. Şi dacă viziunea folclorică n-ar fi izbutit numai să împace omul cu firea, ci ar fi putut să schimbe, în adevăr, multe din trăsăturile crude, în realitatea lor, ale naturii, nici lumea asta ar trebui să fie cu mult mai bună. Însă toată gingăşia sufletească cu care se apropie acest om de viaţa cosmică, toată simfonia de imagini prin care caută să o transfigureze – pentru ca ea să-i fie asemenea şi aproape – nu izbutesc nu numai să schimbe, dar nici măcar să acopere atîtea din liniile dure ale chipului neschimbat de mii de milenii, al naturii, ca şi al destinului uman. În nesfîrşita perindare de gesturi ale soartei şi ale naturii, omul a întîlnit mulţimi din ele care nu se integrează în imensa armonie de bune prevederi, de prielnice orînduieli, pe care o presupune el în cosmos. Omul a întîlnit pur şi simplu *răul*. Această dramatică şi inevitabilă confruntare nu e numai ceva ce s-a întîmplat demult, odată, ci se repetă aidoma în atîtea clipe mărunte.

Logic, acest neîndurat şi multimilenar prilej de fărîmare a încrederii omului în fire nu putea avea decît două urmări.

În sufletul unui neam înclinat către tristeţi, melancolii visătoare şi resemnări duioase – aşa cum e închipuit şi înfăţişat adesea sufletul nostru după chipul cîtorva din înfloriturile izolate ale poeziei sale populare, – resorturile încrederii în lume n-ar fi rezistat mult. Acestei încrederi magnifice i s-ar fi substituit curînd flacăra unei violente revolte – aprinsă din atîtea nădejdi şi închipuiri înşelate – şi în locul ei, la urmă, cenuşa amară a unei înţelegeri sumbre a lumii, ca popas chinuit, în concret, al unui infinit de absurdă suferinţă metafizică.

Ni s-a întîmplat şi aceasta adesea. Dar a fost întotdeauna o

sfîşietoare dramă individuală, care cel mult putea defini un moment istoric, însă niciodată întreaga şi milenara noastră fiinţă etnică. Să nu amintim decît povestea vieţii şi gîndirii lui Eminescu. În sufletul unui neam robust, cum a fost în realitate al nostru, – cu o primitivă, dar tare, armură etică, stînd să–l apere, cu o năvalnică dragoste de viaţă izvorînd din adîncurile unei mari vitalităţi – confruntarea aceasta n–ar fi avut alt rezultat decît să–i încordeze optimismul. Ceea ce s–a şi întîmplat! Şi pentru ce izbîndă s–a iscat de aici, stă dovadă iarăşi folclorul nostru. El nu mărturiseşte o îngenunchere în faţa imaginii covîrşitoarea a răului din lume, ci un efort impresionant de robust şi complex, de integrare a lui în imensa armonie cosmică. Nu i se schimbă nici chipurile, nici numele. Nu avem de–a face aici cu o filosofie a inconştienţei, nici a iluziei. Ci i se caută justificările cu putinţă în împletitura infinită de rînduieli a cosmosului. Străvezi lămurit – în această căutare şerpuită în toate direcţiile – mlădierea de oţel a unui optimism, care nu vrea să cedeze dezmînţirilor; încordarea unui neam, care vrea să creadă tot atît de răspicat, pe cît de lucid vede.

Răul nu e socotit ca o dimensiune tragică, ci ca una firească, a existenţei universale. Firească, din fel şi fel de pricini. Ingeniozitatea folclorică nu oboseşte să le găsească. Bunăoară, multe din atitudinile neplăcute ale naturii faţă de om se socotesc a fi datorite însăşi structurii ei asemănătoare omului. Aşa, pămîntul trebuie să–şi aibă odihna lui, ca şi omul. Odihna aceasta e timpul cînd pămîntul nu rodeşte, anii de secetă. Dacă izbuteşte să–l facă pe plugar a privi calm cea mai dezastruoasă eventualitate a vieţii sale, trebuie să recunoaştem că mecanismul acesta folcloric de justificare a răului a funcţionat cît se poate de bine. Un alt exemplu din aceeaşi sferă de covîrşitoare realităţi plugăreşti, care tocmai de aceea n–ar putea îngădui simple jocuri de echilibristică a logicii. Şi totuşi sufletul nostru popular le acceptă. „Dumnezeu şi cu Sfîntul Ilie de aceea dau grindină, din pricina strigoaicelor, căci se pun împotriva lui Dumnezeu şi opresc ploaia. Dar cînd se porneşte Dumnezeu asupra lor, cu tunete, cu trăsnete, cu grindină, ele n–o mai pot ţinea s–o scapă, s–atunceă plouă. La Dumnezeu este un cal s–un bou care duc piatra. Cînd o poartă calul, nu e aşa de tare, căci calul fuge repede şi piatra cade ici şi colo numai; dar cînd o poartă boul, e tare, căci boul merge încet s–atunci cade multă şi e ca nucile." Cred că oricine nu va putea să nu admire ingeniozitatea acestei admirabile construcţii imaginate din elemente totuşi

atît de concrete. Nici un amănunt nu e uitat, cu o astfel de alegere, încît totul să se explice în modul cel mai firesc. Dacă am fi găsit-o într-o pagină de carte de citire, am fi calificat-o ca excelentă, dar ne-am fi îndoit de eficacitatea ei educativă. Şi totuşi o are, şi fără de prestigiul literei scrise, tocmai fiindcă nu o aduce din afară această literă, ci imaginea creşte firesc din lăuntru, din sufletul poporului, în care coexistă şi o viziune creştină a lumii, unde şi această imagine se integrează firesc, precum există şi o încredere nesfîrşită în bunătatea şi înţelepciunea invizibilă a Providenţei, pe care această imagine se întemeiază tot atît de firesc. Rînduielile Providenţei nu pot fi iniţial decît bune. Dacă ele ajung altfel de multe ori, asta nu se datoreşte decît păcătoşeniei omului. „Vîntul nu-i rău, numai duce multe rele. Descîntătoarele ce descîntă, ce desfac, nu dau desfăcătura pe pădure şi pe copaci, ci dau pe vînt, şi vîntul peste cine dă cu ele boala sau răul de acela se prinde. Din pricina aceasta se întîmplă că se îmbolnăveşte adesea şi cel nevinovat." Aici omul răstoarnă – prin păcatul lui de fiecare clipă – rînduiala care a rămas tot bună, a lui Dumnezeu. Alteori se întîmplă însă ca o greşeală a lui, supărînd Providenţa, să strice însăşi rînduiala pentru totdeauna. O legendă macedoneană, însemnată de Tocilescu, lămureşte astfel de ce musca risipeşte boii, iar pe oi le cruţă. Se zice că odată, pe cînd umbla ca bătrîn pe pămînt, Dumnezeu a cerut apă să bea, unui văcar, şi acesta nu i-a dat, că era necăjit în căutarea unui bou ce se pierduse. Rătăcind mai departe, dă peste un cioban năclăit în sudoare. I se risipiseră oile. Şi totuşi ciobanul îi aduce apă. Binecuvîntarea şi blestemul Domnului n-au făcut decît să statornicească o nouă rînduială răsplătitoare pe drept. Dar în acest chip toată diversitatea în rău a lumii nu putea fi explicată uşor. Bunătatea lui Dumnezeu nu trebuia pusă prea mult nici să greşească, nici mai ales să blesteme. Şi atunci – din adîncimile creştinătăţii noastre – ne-a venit la îndemînă întunecatul şi ispăşitorul chip al diavolului. Ca în oricare din religiile vii – amestecate intim cu viaţa, frămîntînd-o şi fiind frămîntate de ea – şi în creştinismul nostru românesc diavolul a căpătat un rol mult mai întins decît în litera dogmei. Pentru noi, diavolul e părtaş de fiecare clipă la viaţa lumii, începînd chiar de la creaţie. Aici însă el n-are biblica misiune distructivă. Are mai mult tot una de creaţie, dar de creaţie negativă, prin imperfecţia ei, prin modul cum contrazice ea armonia divină. Uneori gestul dumnezeiesc intervine şi integrează lucrul mîinilor diavolului în

armonia cosmică,-dindu-i şi lui armonie. Bunăoară, se povesteşte că diavolul a făcut casa, dar fără ferestre. Tot el a făcut şi carul, dar l-a făcut în casă, nu putea să-l scoată; atunci l-a dat, de ciudă, lui Dumnezeu, care l-a făcut să se desfacă în mai multe părţi, le-a scos pe rînd şi l-a închegat afară. Scripca, diavolul a făcut-o, dar fără găuri, încît nu suna. Moara, asemenea, dar fără clenciul care toarnă grăunţele pe piatră, aşa încît nu măcina. Altiţele de pe cămăşile femeilor diavolul le-a inventat, dar nu ştia unde să le puie – la poale, pe şolduri? Dumnezeu a zis ca să fie la umeri şi aşa au rămas. În scurt, „el toate le făcea, numai nu ştia cum să le încheie." Încă din zilele dintîi ale creaţiei, diavolul a observat că nu e lumină. „– Doamne, nu se vede!" Şi Dumnezeu a făcut luminătorii. El a băgat de seamă că oamenii dintîi n-au cu ce se hrăni, şi Dumnezeu a făcut grînele şi plantele. Diavolul are simţ practic şi o energie nestăpînită de a face. E în el forţa oarbă de întruchipare a naturii, dar îi lipseşte înţelegerea perfecţiunii şi îi lipseşte însăşi conştiinţa a ceea ce face. Pe acestea numai Divinitatea le poate coborî în fire. „Diavolul, măcar că el a adus seminţele, dară el nici azi nu ştie cum se cheamă grîul, secara, păpuşoiul. Totdeauna îl întreba pe Dumnezeu să-i spuie, dar Dumnezeu nu voia; numai banii, i-a spus şi i-a dat să fie ai lui."

Căutînd să lămurim rolul atît de interesant al diavolului în mitologia noastră, ne-am depărtat întrucîtva de obiectul capitolului de faţă. Fiindcă aici pe noi nu ne interesează ceea ce din creaţia diavolească s-a integrat în armonia lumii. Ci mai mult ceea ce Dumnezeu n-a ratificat, ceea ce şi astăzi stă pată rea. „Dumnezeu, cînd a făcut focul, diavolul de ciudă a stîrnit vînt şi a început a arunca la frunze şi la gunoi în foc, şi îndată s-a făcut fum. De n-ar fi făcut el atunci fumul, focul ardea frumos, cum l-a făcut Dumnezeu." Nisipul care este pe pămînt, acela-i sămînţa de piatră pe care a aruncat-o diavolul să crească, pentru ca să acopere pămîntul roditor, pustiindu-l. Dar Dumnezeu a băgat de seamă, oprînd creşterea nisipului, care-a rămas cît apucase atunci să se facă. Gropile, rîpile, toţ de diavol au fost săpate, ca să-l arunce pe Dumnezeu în ele, după facerea pămîntului, după ce nu izbutise să-l arunce în mare pe cînd dormea.

Răul însă izvorăşte în fire nu numai din amestecul diavolului în creaţia dintîi, ci se naşte şi astăzi mereu, din neîncetata tentativă a acestuia de a sfărîma farmecul bun al lumii. „Copilul mic, pînă

ce nu-i botezat, nu se lasă singur în casă şi pe-ntuneric. Cum asfinţeşte soarele, trebuie să ardă necontenit o lumină în casă, pînă dimineaţa; că îl schimbă Necuratul şi-l pune pe al său în loc. Copiii schimbaţi au capul mare, că nu şi-l pot ţinea, cade în toate părţile; sunt slabi, înşiraţi, şi cu picioarele moi; nu pot umbla şi nu pot vorbi pînă la cine ştie cîţi ani." E de remarcat în această credinţă – ce caută să explice soarta atît de mizeră a copiilor rahitici – cîte limite i se pun totuşi puterii diavoleşti. Botezul, lumina, veghea, pot să-l împiedice pe diavol să strice frumuseţea firii şi a omului. Dacă, totuşi, diavolul izbuteşte, vina e a omului, care n-a vegheat. Astfel încît nici diavolul aproape nu e privit cu duşmănie. Între el, de o parte, firea şi omul, de alta, e mai mult o luptă de viclenii, de prevederi şi surprinderi, decît o încleştare tragică. După cum la începuturi diavolul a ajutat lumea să se lămurească pe sine din haos, tot aşa azi îl forţează pe om mereu să-şi verifice şi să-şi încordeze resorturile sale interioare, de credinţă şi veghe creştină.

Dar sînt legende care îl privesc pe diavol cu şi mai multă îngăduinţă, cu un fel de compătimitoare simpatie chiar. După ele, diavolul ar avea atîta libertate de a-şi face mendrele meschine prin lumea de aici, ca un fel de dreaptă compensaţie pentru datoria primejdioasă pe care trebuie să şi-o îndeplinească pînă la urmă, integrîndu-se astfel şi el chiar, prin propria lui jertfă rînduită, în armonia necesară a lumii. „Draci de aceea trebuie să fie, căci altfel n-ar avea cine rădica soarele. Soarele e tare fierbinte, că el aleargă. Parcă omul cînd merge repede nu se înfierbîntă? Ori roata de la căruţă, să pui mîna, ce fierbinte e! El atîta, că seara cum asfinţeşte intră în mare pe sub pămînt şi să scaldă cîteva ceasuri. De acolo merge drept sub pămînt în mare, la casa lui, de stă două ceasuri pe loc şi doarme. Pe urmă se scoală şi se scaldă în mare şi din scăldătoare îl rădică dracii în sus. În fiecare zi trebuiesc şaptezeci şi şapte de draci ca să-l rădice. Cît e în mare şi pun mîna pe dînsul, nu-i frige; iar cum îl scot afară, toţi dracii cad arşi şi a doua zi vin alţii în loc."

E de astă dată o rînduială făcută de Dumnezeu. O rînduială nelipsită de o trăsătură de cruzime, a cărei victimă predestinată e aici un diavol cu totul bine intenţionat. Din multe asemenea rînduieli aspre izvorăşte în lume multă suferinţă. Şi dacă de astă dată

e făptura întunecată a diavolului cea care suferă, supunîndu-se unei asemenea rînduieli, altă dată sînt făpturi cu mult mai nevinovate. Dumnezeu a trebuit să aşeze şi asemenea rînduieli izvorîtoare de suferinţă în fire, fiindcă nu se putea altfel, fiindcă fără ele nu se putea rotunji armonia cosmosului. Pentru a tempera excesele, pentru a reteza extreme care ar strica această armonie, Dumnezeu are cîteodată, în concepţia populară, gesturi de o neînduplecată cruzime. „Lui Sfîntu Ilie i-a luat Dumnezeu o mînă căci trîntea prea tare." „Vîntul zice că a avut 12 feciori şi cînd pornea el cu toţi 12, Doamne fereşte ce era, prăpădea lumea. Dumnezeu a dat de au murit toţi doisprezece şi vîntul s-a fost supărat aşa de tare, că trei ani n-a fost vînt, erau pînele amare."

Cu privire la grîu şi păpuşoi sînt o mulţime de legende care le arată plîngîndu-se lui Dumnezeu de chinul ce trebuie să-l rabde pînă ce ajung pîine şi mămăligă. Dar Dumnezeu îi binecuvîntă şi le porunceşte blînd să suporte mai departe acelaşi chin, căci suferinţa lor e necesară lumii. Sînt armonii în această lume, care nu se pot împlini decît prin chin şi durere. Alte credinţe le arată pe cele două cereale atît de pătrunse de conştiinţa resemnată a rînduielii lor de suferinţă, încît îşi povestesc Sfintelor Zile – care vin să-l pedepsească pe om, pentru că nu le-a respectat prin odihnă – chinurile lor. Şi prin această povestire a chinurilor, grîul şi păpuşoiul îmblînzesc mînia Sfintelor Zile. Rareori însă, această suferinţă în ascultarea rînduielii se întîmpă ca să nu-şi găsească răsplata decît în împlinirea datoriei. În echilibrul de orînduiri – care îşi răspund uneori atît de departe în viziunea folclorică – această răsplată nu se poate să nu vină de undeva, mîngîietoare. Păpuşoiul şi mai ales grîul îşi găsesc răsplata în cinstea aproape de religiozitate ce li se dă de către om, în casa lui, ca şi în biserică. Alteori, ordinea răscumpărătoare e şi mai concretă. „Pămîntul zice că se jeleşte lui Dumnezeu: Doamne, zice el, mă zgîrie, mă taie, nu mai pot! Rabdă, zice Dumnezeu, că acuma se îngraşă omul de pe tine, dar la urmă te vei îngrăşa tu de pe el!"

E aceeaşi convingere fundamentală în folclorul nostru, că totul – în lume şi în destinul ei – e o infinită armonie, în care fiecare gest îşi are undeva, ca într-o cumpănă, răspunsul lui împlinitor de echilibru. Binele îşi găseşte acolo răsplata; răul – pedeapsa; suferinţa – mîngîerea; truda – odihna. Echilibrul acesta poate fi rece şi crud uneori, în aşezările lui – aşa cum e locul balanţei în

verdictele sale – însă niciodată nedrept. Iar deasupra mereu, aşezîndu-l, veghea neîncetată şi blîndă a lui Dumnezeu.

Iubind cosmosul şi mai mult, cu cît îl dezamăgeşte mişcarea lui, nepăsătoare mai adesea, certîndu-se întîi pe sine ca vinovat – crezînd în existenţa iniţială a binelui, în stările lui latente de azi, în înţelepciunea atotordonatoare şi în triumful lui final şi deschis – spiritul românesc izbuteşte – în optimismul său organic şi spiritualizat în acelaşi timp – să integreze firesc răul în viziunea sa de viaţă, lămurindu-l şi nu ignorîndu-l cu laşitate.

DESTINUL

Ar trebui lămurită concepţia despre soartă, aşa cum şi-a făurit-o poporul nostru? Fără îndoială că da, mai ales fiindcă e în legătură cu acel fatalism al nostru, despre care se vorbeşte atît de adesea şi de atîtea ori fără să se ştie lămurit ce este. Dar acela care ar lua în piept această problemă, – fără să aibă o cunoaştere întreagă a folclorului nostru, fără să fie lămurit adînc asupra miezului său – riscă să se trezească deodată într-o lume atît de încurcată, atît de bogată în înfăţişări deosebite unele de altele, încît să nu-i mai poată găsi nici noimă şi nici rost. Va da peste un întreg furnicar de fiinţe stranii, dintre care unele păzesc şi cele mai multe năpăstuiesc omul: Ursitele şi Ursitoarele, uneori tinere, alteori bătrîne; frumoasele zîne bune şi pocitele zîne rele; Partea; Piaza Bună şi Piaza Rea; Noroacele, care au şi ele tîrgurile lor, unde trăiesc ca boierii; cătunele lor, unde vieţuiesc cu chiu şi vai, ca şi clăcaşii; Diavolul şi Spiriduşul; îngerii şi cu sfinţii; Ceasul Rău şi Sfînta Cruce ajutătoare; Soarta şi Îngerul Ursitor; Moartea şi Dumnezeu. Fiecare cu chipul său concret şi plastic văzut; fiecare cu drepturile şi datoriile sale, care însă aici se amestecă grozav – ale unora cu ale altora – de multe ori, se contrazic chiar destule ori. Tot acest caleidoscop pitoresc te îndeamnă să-l priveşti ca atare. Văzut superficial, n-ar depăşi lumea superstiţiilor; judecat superficial, n-ar fi departe de jocul snoavelor. Şi ar fi o greşeală. Căci lumea aceasta de închipuiri – ca şi toate ale folclorului nostru – are o unitate a ei organică, în adînc. Ea a crescut dintr-o profundă şi îndelungă frămîntare sufletească şi închide multă judecată şi înţelegere. Că e atît de simplă, că e atît de concretă, de pipăibilă, aceasta se întîmplă şi din dispreţul pe care îl are la noi ţăranul pentru abstracţiuni, din nevoia lui adîncă de a transfigura orice realitate spirituală într-o realitate carnală, care se poate verifica prin cele cîteva simţuri pe care i le-a dat Dumnezeu, ca să priceapă cu ele lumea. Dar vine şi din lipsa de orice egoism a culturii

populare. Cultura poporului nostru e de modalitate creştină. Ca atare, ea e pentru toţi şi trebuie să fie la îndemîna tuturor. Fiindcă au existat şi există culturi în care adevărul e doar pentru iniţiaţi; nu numai că nu e coborît mulţimilor flămînde de el, dar e închis în calculele piramidelor, în misterul templelor şi în abstracţia tratatelor, pentru ca nici cei care vor să se înalţe la el să nu izbutească uşor. De aceea, adesea, numai poeţii îndrăzneau să fure fărîme de adevăr de aici, pentru oamenii mulţimilor.

Cultura noastră populară e creştină, e pentru toţi. Ea îşi concretizează înţelepciunile, îşi organizează adevărurile în aşa fel, încît să fie la priceperea şi la îndemîna tuturor. Pentru ca să le împrietenească cu omul, le dă înfăţişări omeneşti. Adevărurile vor umbla atunci pe drumuri, cu chipuri de moşnegi sau de fecioare, vor poposi cu întîmplările lor pe la bordeie, şi cel mai umil plugar le va găzdui şi le va accepta firesc, fără teamă şi bănuială, ca prezenţe obişnuite.

Dar dacă astfel ne lămurim uşor rosturile adînci ale acestei înfăţişări pipăibile a abstracţiunilor, – înfăţişarea ce astfel nu e numaidecît primitivitate, aşa cum ar părea – în schimb îi înţelegem mai puţin uşor complexitatea, contrazicerile ei chiar. Acestea vin, după cum am amîntit, din marea frămîntare sufletească, din care a ieşit întreaga viziune de viaţă a folclorului nostru. Am mai arătat de multe ori – în paginile în care am căutat să luminăm, pînă acum, înfăţişări din acest folclor – că una din preocupările lui fundamentale este explicarea răului din lume. De ce – cînd Dumnezeu e atît de bun şi de puternic – cel drept suferă şi cel rău trăieşte în huzur; flăcăul moare fără să fi putut măcar să adune păcate în viaţa sa, iar bătrînul care s-a săturat de ea e lăsat tot pe pămînt; de ce bate piatra în satul cutare, iar în cătunul vecin, nu? Explicări la toate acestea, omul vechi căuta să dea tot creştineşte; adică, neştirbind nici un fir din credinţa sa desăvîrşită, în iubirea şi atotputernicia lui Dumnezeu; în perfecţiunea şi necesitatea eternă a rînduielilor lăsate de el pe pămînt. Poporul nostru priveşte aceste rînduieli ca îmbinate într-un sistem perfect de prevederi, de dreptăţi şi de bunăvoinţe pentru întreaga fire. De ce ne apare însă nouă cu atîtea spărturi, cu atîtea contraziceri chiar? Fiindcă omului îi e interzis să ştie totul. Omul nu-şi poate da seama decît parţial de imensa ordine dumnezeiască şi atunci cu grele jertfe. Totuşi se mulţumeşte, recunoscător, cu atîtea. De ce?

Fiindcă e convins că dacă Dumnezeu nu-i dezvăluie mai mult, e tot pentru binele lui; căci acest *mai mult* i-ar întuneca viaţa, l-ar primejdui chiar.

În această lumină trebuie să privim toate credinţele despre Soartă şi Noroc. Ele se contrazic, se amestecă, fiindcă ele se luptă, se zbuciumă ca să afle adevărul.

Ele urmăresc întîi de toate să şteargă de pe chipul de lumină al lui Dumnezeu orice prilej de imputare. Peste toţi şi peste toate e *Soarta*. Ea hotărăşte starea omului: împărat, boier, pălmaş. Hotărîrile soartei au o implacabilitate misterioasă, ce vine din adîncuri de peste fire. E o ordine mecanică. Impusă de cine? Nimeni nu ne spune, căci nu o ştie.

Un tînăr cuminte, povăţuit cu de-amănuntul de Norocul său, a ajuns cică la *Curţile Soartei*. Erau curţi mari, împărăteşti. Tînărul a fost ospătat împărăteşte. Peste noapte, au bătut în geam glasuri tainice.

„— S-a născut un copil.

— Atîta am, atîta dau... A răspuns Soarta."

Tînărul n-a întrebat nimic, căci în concepţia populară adevărul trebuie totdeauna să fie primit pios, ca o revelaţie, şi nu iscodit.

A doua zi, însă, casa era mai puţin fastuoasă. Soarta era acum o boieroaică înstărită. Noaptea, au bătut la geam mai multe glasuri. Şi iarăşi, răspunsul: „– Atîta am, atîta dau!"

A treia zi, tînărul s-a trezit într-un bordei dărăpănat şi a împărţit cu Soarta – acum o babă zdrenţăroasă – o ceapă şi o fărîmă de mălai. Noaptea, potop de chemări din afară, nenumărate. Şi iarăşi, răspunsul: „– Atîta am, atîta dau."

Tînărul a plecat, lămurit de ce era cuminte şi totuşi sărac. Se născuse în ziua din urmă.

După Soartă, hotărăsc Ursitoarele. Ele vin la fereastra omului şi menesc. Hotărîrea lor n-o poate mişca nici Dumnezeu. Îl vedem chiar pătruns de milă şi încercînd, fără izbîndă. Iată-l odată pe Sfîntul Dumitru primit creştineşte în casa unui gospodar, care tocmai atunci căpătase darul împărătesc al unui prunc. Aude la fereastră un glas neauzit de alţii: „Cînd va porni să-şi ia mireasa, va trebui să treacă un rîu călare şi se va îneca".

Trec ani şi ani. La nunta flăcăului, în alai, şi sfîntul. Ajunşi la vad, sfîntul îi cere flăcăului să-şi schimbe calul cu al său. Dar, chiar aşa schimbat, calul tot îşi ucide stăpînul, căci îl stropi la înot şi aceşti stropi îl înecară pe flăcău. Trist, sfîntul îi cere lui Dumnezeu să-l învieze pe flăcău. Şi Eternul Părinte a răspuns că aceasta s-ar putea doar într-un chip. Să-i dăruie părinţii flăcăului din zilele lor.

Există, deci, în natură un echilibru, care poate fi schimbat uneori în înfăţişări, dar niciodată în substanţa sa. Fatalism, deci resemnare, se va zice. Nu tocmai, căci e atîta dinamism, atîta optimism, în aceste concepţii, dacă le cercetăm mai bine. Hotărîrile Ursitoarelor nu pot fi clătinate, e adevărat. Dar pot fi înrîurite înainte de a se da. Şi pot fi abătute, ca apele, pe nesimţite, prin înşelăciune chiar, după ce s-au dat.

Ursitoarele se îmbunează pregătindu-le masă cu sare, pită şi apă, care să le aştepte în cele trei zile după naştere, cînd obişnuiesc ele să vină. Ba muscelenii, mai şireţi, pun pe masă şi ţuică. Există şi o rugăciune, care se murmură atunci:

„Sfintelor,
Bunelor,
Să v-aducă Dumnezeu curate,
Luminate,
Bune ca pînea,
Dulci ca mierea,
Line ca apa."

Hotărîrile Ursitoarelor pot fi abătute: cu vicleşug. Cineva din casă, aflînd, va feri copilul la vreme. Unuia, bunăoară, i-a fost ursit să fie trăsnit într-o anume zi, la o anume vîrstă, pe o anume stîncă. O babă a aflat, l-a privegheat şi în acea zi l-a ţinut acasă prin vicleşug, căci cu puterea e imposibil să împiedici Ursita. Stînca a fost trăsnită singură şi făcută fărîme.

Dar aici intervine acea oprelişte înfiorată, care se aşează înaintea ispitei de a silui orînduielile tainice: Se poate... Dar e păcat!

Cine ascultă vorba Ursitoarelor, moare de moarte năprasnică. În Bucovina se crede, bunăoară, că-ţi poţi forţa norocul în meseria ta. De Paşti – cînd preotul zice Christos a înviat! tu zici: Dar eu

împuşc!... dacă eşti vînător. Dar eu pescuiesc!... dacă eşti pescar, – şi vei avea belşug tot anul. Da... dar prin asta ţi–ai vîndut sufletul iadului.

Sînt în lume unii diavoli mici: spiriduşii. Se ţin într–o sticluţă şi ţi–aduc tot ce vrei. Îi cumperi de la vrăjitori. Dar ţi–ai vîndut in schimb sufletul Diavolului. Oamenii care au fost slujiţi de spiriduşi se chinuiesc grozav cînd mor.

Dar poţi ocoli ursita, fără s–o ispiteşti. Cinstit. Cum? Luptînd în viaţă, muncind şi, mai ales, făcînd binele. Un fecior de boier – care a ajuns la sapă de lemn cînd a fost lăsat de capul lui, fiindcă n–avea noroc – şi–a luat inima în dinţi şi s–a însurat cu fata cea mai săracă din sat, Tunsălica. Dacă a ajuns aşa, să–şi găsească de seama lui... Ea l–a luat, cu o condiţie. Cine l–o întreba despre treburile lor, să–i zică: Tunsălica face, Tunsălica ştie... De atunci, pe ce puneau amîndoi mîna, punea şi Dumnezeu mila. Odată numai, s–a fudulit flăcăul că s–au înstărit doar cu munca lui, şi atunci a pierdut–o; a trăsnit şi i–a ars tot grîul: „Vezi Dumneata – comentează povestitorul popular – că norocul era al Tunsălicăi."

Noroacele acestea îşi au lumea lor, undeva, departe. E o lume exact ca şi a noastră, dar complementară, ca în geometrie, – lumea noroacelor. Iată cum e înfăţişată de un povestitor: „Acolo, oameni fel şi chip. Unii dormeau pe drumuri, prin ogrăzi; alţii pe prispe, alţii hodineau în case, alţii în palate mari, frumoase. Unii munceau aşa ca să nu–i găsească moartea stînd degeaba; alţii mai din greu; alţii icneau şi trăgeau cu sapa, – mă rog, fel de fel, după cum felurită este şi lumea asta a noastră." Fiecare îşi are acolo acest fel nostim de *alter ego*. Dacă el acolo munceşte, ai. Dacă e boieros el, tu rabzi. Te poţi duce la el acolo, să–i ceri socoteală. Ba vine şi el des pe la noi. Chiar la masa de la Lăsata Secului de postul Paştilor vine singur să mănînce; de aceea, masa trebuie lăsată întinsă şi peste noapte. Îl poţi prinde acolo, îl poţi prinde aici, să–i tragi un toc de bătaie de să se–nveţe minte. Şi se învaţă!

În credinţele acestea despre Noroc, răbufnesc cîteodată cruzimi sufleteşti de demult, aproape uitate. Noroacele se bat uneori între ele, şi se poate ca cel mai nemernic să–l ucidă – din porunca stăpînului său, omul, – pe celălalt, Norocul mai harnic; iar cel care a rămas fără Norocul lui, să ajungă deodată la sapă de lemn, fără să ştie de ce. Dar simţul înnăscut de dreptate al poporului, pînă

la urmă tot biruie. Peste o vreme, totul se află, şi pedepsele şi răsplăţile cuvenite vin şi ele.

Dar salvarea cea mai sigură e cea pe care credinţa în Noroc o arată în povestea Tunsălicăi, una dintre multele cu acelaşi înţeles: tovărăşia de viaţă cu cineva care are noroc. Fie în căsătorie, fie în muncă... Vezi, parcă, spiritul tînăr şi dinamic al poporului cum se încovoaie elastic şi se încordează; îi plac rînduielile aspre ale firii, ale vieţii, şi le acceptă senin; dar asta nu-l împiedică să se sucească cu nădejde în toate direcţiile, pînă să-şi găsească împăcarea cu ele, aşa cum îi vine lui mai bine. Cu atît mai mult, cu cît el are libertatea creştinească de a fi solicitat în viaţă, de a fi ajutat chiar, şi de bine şi de rău. El trebuie doar să aleagă. Diavolul îi stă mereu alături, gata să-l servească, pentru ca să-l cîştige. Viziunea populară îl arată în fiece clipă stînd în stînga omului, pe cînd îngerul e în dreapta.

Poţi să modifici în favoarea ta echilibrele sociale, prin farmece, prin vrajă; „el" îţi va aduce, furate, recolta altora, laptele altor vaci, comorile lăsate pentru alţii. Dar, iarăşi, deasupra tuturor acestor fericiri care sfărîmă rînduielile date, stă opreliştea sumbră a păcatului. „O babă din Storojineţ avea lapte ca de la zece vaci, de la vaca ei. O femeie a rugat-o să-i îndrepte şi vaca sa. Baba a luat unt de la vaca ei şi de la a femeii şi l-a aruncat în apă. La untul babei s-au adunat o mulţime de şerpi, şopîrle, viermi, dihănii, şi-l trăgeau, dar la al femeii numai peştişori de apă. – Vezi? zicea baba, aşa au să tragă de mine şerpii pe lumea cealaltă. Dacă vrei să păţeşti tot aşa, ţi-oi face. Femeia n-a vrut."

Omul, prin urmare, nu e ferecat în lanţuri, de fatalitate. El are o mie şi unul de mijloace ca să sfărîme rînduielile. E liber. Dar pentru liniştea sufletului său, el ştie că nu e bine să facă pact cu aceste puteri străine. Poate. Nu-l opreşte nimeni, dar nu vrea. E însăşi concepţia creştină a libertăţii morale. Căci salvarea supremă, pînă la urmă, tot în credinţă rămîne. Credinţa, cînd e curată, poate muta şi rînduieli de Ursită, pe care am văzut că nici Dumnezeu nu le poate clătina. Iată o povestire semnificativă din Bucovina. „Un om avea un băiat şi aşa îi era scris că atunci cînd va fi de atîţia ani să moară de puşcă. Omul era foarte supărat şi după ce a crescut băiatul mărişor, i-a spus ce-l aşteaptă. Băiatul, cum a auzit, a început a se ruga lui Dumnezeu şi toată duminica şi sărbătoarea mergea la biserică. Iată că a venit ziua cînd trebuia

să fie impuşcat, dar el a fost uitat, că nu se mai gîndea la asta, şi tocmai în ziua ceea n-a mers la biserică. Mergînd el pe drum, întîlneşte un moşneag gîfîind.

— De ce eşti aşa obosit, moşule?

— Ia, am fost la biserică şi aşa m-am trudit, că mai bine nu mai mergeam.

— Dacă-ţi pare rău, vinde-mi mie truda dumitale de astăzi, că eu tot n-am putut merge la biserică.

— Ţi-o vînd... Şi scoate şi dă un galben. Abia a mers cîţiva paşi şi numai ce aude în urmă o împuşcătură... Boaf: Se întoarnă şi se uită. Vede pe omul care-i vînduse slujba tăvălindu-se în sînge. Împuşcătura ce era hotărîtă pentru el l-a omorît pe celălalt; dar să nu fi cumpărat mersul la biserică de la dînsul, tot îl omora."

Am reprodus povestirea toată nu numai pentru conciziunea ei, dar şi pentru că mi se pare extrem de larg semnificativă. Este în ea un amestec de rigurozitate ascetică şi de uşurinţă omenească în înţelegerea vieţii, ce caracterizează însăşi viziunea noastră folclorică. Flăcăul pierde salvarea numai fiindcă a lipsit o zi de la biserică, dar o recîştigă numai cu un galben de la un bătrîn uşuratic. Dar mai e iarăşi şi simţul profund al echilibrului rînduielilor; ele se pot schimba între ele, dar să le anuleze nu poate nimeni.

O singură prezenţă – de la crearea lumii pînă azi – are puteri nu numai ordonatoare, ci şi transfiguratoare: crucea. E singurul concept absolut transcendent din credinţele noastre. Am văzut la Creaţie, că nici Dumnezeu nu putea desăvîrşi nimic în lume, pînă ce nu binecuvînta cu Sfînta Cruce.

Astăzi ea are acelaşi rost în viziunea populară. Viziunea aceasta e nesfîrşit de bogată în fiinţe care pîndesc omul cu primejdii. Căci binevoitoare – afară de cele pe care le-am pomenit – nu mai sînt decît *zînele bune*, fete frumoase care te întîmpină pe drum într-amurg şi te ajută, dacă eşti la aman. Dar încolo, strigoi, diavoli, moroi, Piaza Rea, Ceasul Rău, Ştima Apelor, – toate pîndesc cu rău. Izbăvirea e în cruce. Ea o alungă pe Muma Pădurii, care caută să te ucidă, să te înlemnească prin spaimă; pe Ceasul Rău, care te trage în adîncuri. Cînd scoţi apă noaptea, să o binecuvîntezi, ca să fugă din ea duhurile rele. Cînd auzi noaptea, prin locuri pustii, scîncete prin aer, să asculţi atent. De-i distinge un vaiet slab şi o rugăminte: Cruce, Cruce! Sînt copii nebotezaţi. Ies din

mormînt şi cer botez. De-i auzi, tu îi poţi salva, rupînd o bucată de ţesătură, aruncînd-o şi şoptind: „De eşti băiat, să te cheme Ion; de eşti fată, Maria".

Omul poate colabora, deci, la perfecţionarea firii, care se face însă necontenit prin cruce. Nu o poate porunci, căci e păcat. Fiindcă astfel rînduielile firii nu se mai împlinesc, ci se frîng.

Am văzut cît de minuţioase sînt aceste rînduieli ale drumului vieţii. Şi nu le-am arătat pe toate. Cele de pînă acum, bunăoară, îi pot înrîuri vieţii cursul, însă nu şi durata. Aceasta o priveghează Ursitele. Durata e astfel materializată: ghem ce se deşiră, carte scrisă, cu soroace şi, cel mai adesea, *candelă* a vieţii. Fiecare om are una. Le priveghează pe toate, undeva într-un adînc de lume, Ursitele. Poţi ajunge pînă la ele, poţi chiar să le îndupleci ca să mai adauge untdelemn în candela vieţii tale. Se spune despre cutare moşneag că a fost pînă la lăcaşurile lor. Optimismul nostru etnic nu se îndură să taie toate firele nădejdii. Dar aceste fire sînt atît de subţiri, duc atît de nesfîrşit de tainic, departe, încît nădejdea rămîne ca o lumină în noapte, lucind doar atît ca să te amăgească. Dar luceşte... Însă după atîtea rînduieli ale vieţii, ce-i mai rămîne morţii? Mai nimic, în adevăr. În concepţia noastră populară, moartea n-are nimic din puterea de groază a viziunii medievale, nici din macabrul înfăţişărilor acesteia. Spiritul nostru etnic se vădeşte şi aici aplecat spre înţelegeri calme, nu spre închipuiri sumbre. Moartea nu e un despot crunt al lumii; ci o biată executoare a rînduielilor pe care atîţia alţii le poartă. Înţelegînd-o astfel, folclorul nostru priveşte moartea cu îngăduinţă, cu oarecare compătimire chiar. E o biată bătrînă, care aleargă mult, se chinuieşte mult, ca să-şi împlinească „slujba". În această concepţie despre moarte e interesant că nu apare decît rar drama îngrozitoare a agoniei, aşa cum o văd modernii. În folclor, este o luptă între om şi moarte, dar nu o luptă în chin, – încleştarea agonică – ci una senină, de vicleşuguri. Omul caută s-o înşele, şi moartea trebuie să-l prindă, la rîndu-i, cu vicleşug. Omul nu se prea sperie de ea, fiindcă ştie că de multe ori ea vine şi-l pîndeşte degeaba; el mai are în ursită zile de trăit. Realitatea morţii nu-l îngrozeşte, fiindcă deasupra ei ştie una mai puternică: aceea a Ursitei. De aceea, moartea îl prinde sperînd. Vicleşugul e uşor; i-a dat să bea paharul morţii, fără ca el să ştie. Cînd i-a simţit amăreala îngrozitoare, e prea tîrziu!

Drumul către ceea lume a început. Chiar dacă i-ar fi îngăduit să se întoarcă – şi aici folclorul nostru are o viziune de cea mai puternică spiritualitate bisericească creştină, pe care am mai însemnat-o – sufletul nu mai vrea el să se întoarcă, îngrozit: „Doamne, în stîrvul acesta am stat eu pînă acum?"

Numai cei vînduţi Diavolului se chinuiesc mult cînd mor.

Nici astfel – limitată în misiunea ei – moartea nu e liberă. Ea se află în veghea Sfîntului Haralambie. El o trimite să-şi facă datoria. Omul care nu-l supără prea tare pe Sfînt, care se poartă creştineşte, poate nădăjdui să-l mai îngăduie cu moartea.

În credinţele despre moarte se vede mult din acea încredinţare a românului, că ceea ce i se ascunde din rînduieli este pentru că aşa e mai bine. Conştiinţa acelei categorice limitări, pe care o aşează Dumnezeu în dezvăluirile sale, e aici permanent vie. Bunăoară, se crede că odată moartea avea o existenţă şi o misiune concretă. Apărea, o vedeai, şi te ucidea cu sabia. Pînă s-a plîns un mocan lui Dumnezeu, că prea mult suferă şi se îngrozesc oamenii. De atunci, moartea trebuie să fie nevăzută şi sabia ei e minusculă, tăind doar vinele omului, înăuntru. Moartea a avut odată suflet; îi era milă. Ca să o lumineze, Dumnezeu i-a înfăţişat cunoscutul apolog oriental, al celor doi viermi închişi în inimă de piatră, de care El totuşi are grijă. Pentru mai bună pază, însă, moartea e acum o biată babă surdă cu totul şi mutilată sufleteşte. Nu mai simte decît suferinţa ei, pentru care şi poporul are o ciudată licărire de milă; o vede cum se chinuie alergînd, sîngerîndu-se pe drumurile lumii, ca şi vîntul.

Tot la începuturi, oamenii îşi ştiau sorocul sfîrşitului. Asta îi făcea însă nenorociţi. Certitudinea morţii îi făcea să nu mai dea nici o atenţie vieţii. Nu mai munceau, nu se mai îngrijeau. De aceea, şi harul acesta a trebuit să le fie luat.

Aceea e concepţia românească despre Soartă, adică despre statornicirile vieţii şi ale morţii.

Credem că aşa, după cercetarea ei, cu greu s-ar mai putea vorbi la noi de fatalism, fie el „oriental", fie de orice speţă. Ceea ce pare fatalism nu sînt decît rigorile lucid acceptate ale unei severe concepţii despre ordine, adică rînduială. Lumea toată e un păienjeniş prestabilit de orînduieli care se îmbină armonic. Ele n-au de scop să apese firea ci, dimpotrivă, să o libereze. Mai ales să-l elibereze pe om, să-l facă să poată trăi în spirit, fără să mai

aibă grijă de materie. Conştiinţa că trupul e în buna şi neclintita pază a lui Dumnezeu şi a tuturor celor rînduite de El, îl face pe om să se gîndească mai mult la suflet. De aceea, omul nu poate cunoaşte din acest păienjeniş de rînduieli decît ceea ce nu-i apasă sufletul. De aceea, cunoaşterea dăruită lui îl mulţumeşte, deşi e fragmentară. Concepţia aceasta veche a rînduielii apare astfel ca un imens întreg, din care concepţia modernă – a disciplinei eliberatoare – este numai o parte. Fiindcă *rînduiala* are o perspectivă cosmică, cu totul copleşitoare; *disciplina*, are cel mult una etnică...

ŞTIINŢĂ ŞI OPRELIŞTE

Tot ceea ce stă undeva, departe sau aproape, tîrziu sau curînd, în rînduielile magnificului echilibru universal, – aşteptînd să răsplătească binele sau răul, suferinţa sau păcatul – cîteodată poate să ajungă la ştirea omului; de multe ori, însă, nu. Fiindcă, asupra orînduielilor cosmice, Dumnezeu a lăsat o oprelişte care împiedică dezvăluirea lor totală, pentru om. Ea are o dublă misiune. Pe de o parte, de a feri mintea omenească; unele revelaţii ale ordinii divine ar fi atît de copleşitoare – în lumina şi măreţia lor – încît mintea oamenilor nu le-ar putea încăpea. S-ar fărîma pur şi simplu, ca un recipient prea strîmt şi fragil. Totul stă sub convingerea că „puterea lui Dumnezeu mintea omului nu o poate cuprinde". Pe de altă parte, sînt în rînduiala dumnezeiască a firii porunci şi aşezări pe care omul le-ar putea înţelege –, dar care i-ar sfărîma sufletul şi viaţa, prin revelarea lor. Aşa sînt unele din rînduielile pe care trebuie să le împlinească moartea. Se crede că, la început, oamenii ştiau ziua cînd moartea va trebui să vină, ca să pună capăt vieţii lor de pe pămînt. Dar pe măsură ce se apropia această zi, cu mult înainte încă de sorocul ei, omul nu mai iubea viaţa. Nu mai muncea, fiindcă simţea că munceşte pentru alţii. Nu se mai îngrijea nici pe el, fiindcă ştia că aceasta e de prisos. Ca să-i redea vieţii pămînteşti liniştea şi frumuseţea, Dumnezeu i-a ascuns în taină sfîrşitul, făcînd aşa ca şi bătrînul la un pas de groapă să spere că mai are mulţi ani de trăit. Astfel, omul caută să lumineze în mintea sa cît mai multe din rînduielile cosmice şi mai ales pe acelea care îi justifică lui existenţa răului, a suferinţei, a nedreptăţii în lume. Dar cînd ajunge în pragul acestei cenzuri, omul rămîne liniştit aici; nu caută să scormonească îndîrjit înainte. Liniştea lui însă nu e resemnare fără vlagă, ci porneşte din încrederea lui desăvîrşită în bunătatea înţelepciunii divine. Dacă ea îl opreşte să mai cunoască, asta nu înseamnă că dincolo de acest prag e haos. Dimpotrivă, omul ştie că sînt rînduieli

care, pînă la urmă, tot în binele lui se adună. Cu atît mai mult, cu cît el ştie că – dacă vrea – poate să treacă de cele mai multe ori acest prag. E adevărat că pragul e păzit de grele şi neînduplecate primejdii. Esenţialul însă este că poate fi trecut.

Unul din cele mai interesante capitole ale folclorului nostru este tocmai acesta, închinat echilibrului calm între ştiinţă şi oprelişte. Un pom al ştiinţei există şi azi în mai fiecare colţ al lumii noastre folclorice. Omul poate să-i mănînce rodul, ca să afle. Dacă rînduielile au fost păstrate în taină, însemnează că aşa o cerea echilibrul universal. Omul poate să-l înfrîngă prin gest, dar nu poate să rămînă nevătămat după ce l-a frînt. Sancţiunea vine implacabilă, tot aşa de hotărîtă după cum a fost şi voinţa Divinităţii, de a-l lăsa pe om să ştie, dacă vrea. „În ziua de Paşti, totdeauna dimineaţa, cînd preoţii intră în biserică, morţii ies olecuţă mai înainte, şi cine ar sta atunci în biserică i-ar vedea pe toţi – căci s-arată – numai cît acela îndată ar muri." „Mare păcat e a număra cocoarele, căci ele atunci se rătăcesc. Sînt unii proşti că le numără, dar vai de aceia; aşa rătăcesc şi ei în viaţă. Cînd vezi undeva la o casă că trăiesc rău, să ştii că unul din aceia a trebuit să numere cocoarele." Despre blajini se crede că ei stau în pămînt; şi în ziua de Paştile lor, de ai pune urechea în prag, ai auzi cum strigă şi se bucură că-s Paştile; dar ai rămîne surd toată viaţa".

Decît să treci, încăpăţînat, fără folos, asemenea praguri de taină, mai bine să te laşi fără iscodiri în voia rînduielilor prestabilite. Să rămîi în liniştea acelui „Dacă vrea Dumnezeu", sau „Voia Domnului", gînduri care se întîlnesc atîtea în rostirea populară de toate zilele. Rostiri care astfel nu înseamnă plecare de neputincios resemnat, în faţa unei triste zodii, care te pîndeşte – obişnuitul fatalism, – ci încrederea voioasă în veghea uneori tainică, dar totdeauna descifrabilă şi întotdeauna prielnică, dacă nu-i forţezi taina, a Dumnezeirii. „Dumnezeu ştie ce face" e astfel un postulat fundamental al filosofiei populare şi o mulţime de ziceri îl reliefează. Să citäm numai una. „Pe cînd umbla Dumnezeu şi cu Sfîntul Petre pe pămînt, era tocmai de Florii, înaintea Paştilor, şi se întîmplase că pomii toţi erau înfloriţi. Un flăcău îşi făcuse haine nouă, s-a îmbrăcat cu ele şi s-a dus în pomet şi să uita pe trup cum îi stă îmbrăcat. El l-a văzut pe Dumnezeu că vine şi l-a cunoscut. – Bună ziua! zice Dumnezeu. – Mulţumesc dumitale! – Ce faci aici? – Eu ce fac... fac; dar dumneata, ce faci, fă cu dreptate.

– Da' ce nu fac eu cu dreptate? i-a răspuns Dumnezeu. – Uită-te copacii cît sunt de înfloriţi, de ţi-i mai mare dragul să trăieşti pe lume; de ce nu laşi să ţie măcar trei, patru săptămîni floarea, să se bucure şi ei cum mă bucur eu de straiele mele; dar stau numai vo trei zile, apoi cade floarea la pămînt şi putrezeşte. – Lasă, zice Dumnezeu, că vom vorbi noi mîne. Şi pînă a doua zi flăcăul era mort; că omul e ca şi floarea cîmpului." Nu e o pedeapsă pe care a dat-o Dumnezeu pentru felul cu totul orgolios şi fără de respect, în care i s-a adresat flăcăul. Dumnezeu e, în această povestire, calm şi blînd, aşa cum sînt toţi bătrînii înţelepţi în faţa pripelilor şi emfazelor fireşti şi simpatice ale tinereţii. Cuvîntul lui – „Lasă că vom vorbi noi mîne" – nu e o ameninţare, cum ar putea să pară. Ci formularea unei certitudini care făcea inutilă discuţia. Dumnezeu ştia orînduielile prestabilite, de care flăcăul nu avea habar. Dacă există o nuanţă de ironie în vorbele lui Dumnezeu, e însăşi a situaţiei; flăcăul ce avea să moară mîine plîngea nedreptatea destinului florilor care nu trăiesc decît vreo cîteva zile.

Cenzura aceasta – care în sistemul filosofic al domnului Lucian Blaga capătă o atît de înaltă şi esenţială funcţiune transcendentă în drama cunoaşterii omeneşti – în folclorul nostru nu e cortina rigidă a unui mister de nepătruns. Ca şi în viziunea edenică a *Bibliei*, omul poate să ridice perdeaua de taină. Poate să afle. Dumnezeu îi limitează înţelept libertatea de a şti, dar nu l-a ţintuit etern în aceste limite. Omul poate să iscodească – prin încăpăţînare, prin viclenie, prin impertinenţă – rînduielile dumnezeieşti ale cosmosului. Dar această iscodire, dacă nu e o imposibilitate, e totuşi un păcat. Nu împotriva lui Dumnezeu, căci atunci El ar fi crud păzitor fără rost al unor bunuri ce-ar folosi oamenilor, cum au fost zeii vechi, care au ascuns focul pînă cînd l-a răpit Prometeu. Ci un păcat faţă de armoniile dumnezeieşti ale firii, care au fost stabilite tot pentru frumuseţea vieţii omului. Dacă peste anumite tărîmuri ale rînduielii universale Dumnezeu trece o aripă de umbră, e pentru ca soarele să lumineze şi mai frumos, în altă parte. Dacă Dumnezeu îi ascunde omului anumite certitudini amare, ale destinului său, e pentru ca să poată simţi şi mai mustoase clipele bune ale vieţii. Dumnezeu astfel „ştie ce face" şi omul satului are desăvîrşită încredere în această binevoitoare ştiinţă.

UMBRA GREA A PĂCATULUI

Imaginea păcatului, aşa cum apare el în folclorul nostru, e revelatoare şi ea, în ceea ce priveşte adîncile şi calmele echilibre ale sufletului românesc. Imaginea aceasta e totalmente creştină, adică gravă şi înspăimîntătoare. Păcatul nu e numai un sfărîmător trist al destinului uman, ci un cancer imens care roade pretutindeni frumuseţea iniţială a firii. Păcatul omenesc e, astfel, una din sursele cele mai bogate ale răului, nu numai din destinul uman, dar din întreaga viaţă a cosmosului. Mult din ceea ce e urît şi anormal în fire, din ceea ce e supărător şi primejdios în ea, îşi are originea în păcatul omului, încremenit astfel pe faţa pămîntului de către degetul pedepsitor al lui Dumnezeu, într-o formă oribilă de viaţă, care să-i amintească omului în eternitate greşeala. Viespea e un copil ce şi-a ucis mama. Ţînţarii sînt robii diavolului, iscaţi dintr-o pedeapsă dată de Sfîntul Soare; de aceea, n-au curaj să iasă decît după apusul Soarelui. Cîtă deosebire între gravitatea de ton a acestor închipuiri şi viaţa uşuratică – de atîtea ori doar de erotism – a metamorfozelor greco-latine poetizate de un Ovidius. Cei care, atîta vreme, au căutat la noi – cu o încăpăţînare şi o energie demne de o cauză, nu mai bună, ci mai potrivită adevărului – doar urmele unei transmisiuni folclorice directe, a lumii de tradiţii vechi latine, au muncit inutil aproape, fiindcă au văzut doar materialul şi nu spiritul. Mitologia noastră e profund creştină în spiritul ei, păstrînd în acest spirit toată moştenirea armonioasei lumi străvechi autohtone, aşa cum a fost ea încorporată aici de creştinism. Şi peste această lume de gînduri şi imagini, moştenită din milenii, creştinismul a azvîrlit lumina de sînge a păcatului. Una din peceţile cele mai adînci pe care creştinismul le-a pus cosmologiei vechi, transfigurate de el, a fost acest accent pus pe păcat, cu intensităţi care au lipsit cu totul din cugetarea antică. Uneori, chiar făpturile pure ale naturii cad în păcat şi contribuie şi ele astfel, să urîţească obrazul eternei mame – firea. Liliacul,

bunăoară, se face şi azi din şoareci; din şoareci care stau în biserică şi mănîncă anafura sfinţită. Ei capătă atunci aripile acelea scîrboase şi teama de lumina curată a zilei. Însă marele izvor de păcat e omul. Cîteodată, credinţa în puterea imensă a păcatului de a genera răul e atît de tare la noi, încît ia aparenţele unui fatalism cu totul primejdios. De exemplu, se crede că e imposibil să se stîrpească omizile – oricît le-am culege de pe pomi – fiindcă ele sînt *mînia lui Dumnezeu*. Numai cînd această mînie – care îşi are, desigur, ca sursă păcatul omenesc, – va înceta şi Dumnezeu le va porunci, atunci se vor stîrpi omizile. Desigur, o asemenea credinţă, respectată tare, poate avea consecinţe dezastruoase pentru pomicultură. Dar gîndiţi-vă ce puţin ar însemna ele – dacă închipuirea asta ar fi pretutindeni tare – faţă de binele uriaş ce ar rezulta din convingerea că totul trebuie să pornească de la sufletul omului, că acesta trebuie curăţit, să fie purificat, înaintea pomilor. Cînd sufletul ar ajunge astfel luminat şi deschis doar spre bine şi virtute, nu s-ar curăţi oare şi faţa pămîntului mult mai radical şi mai rodnic, decît prin stîrpirea cîtorva omizi? Pînă atunci, întreaga fire e silită să poarte – tot pentru izbăvirea omului, ca să-l cutremure prin aducere-aminte şi pedeapsă necontenită – tiparul sumbru al păcatului său. „Dacă treci prin pădure şi calci pe locul unde s-a împuşcat cineva, sau unde l-a omorît pe cineva, duhul cel necurat ce a făcut şotia acolo îţi ia minţile şi rătăceşti, ca să te bagi în vreo baltă, ca să fii al lui." Însă tot omului îi e dată, adesea, posibilitatea de a izbăvi firea de această povară care o chinuie, salvînd el sufletele acestea păcătoase. „Pentru cei ce au murit fără lumînare, cum te scoli în ziua de Ovidenie dimineaţa, să arunci un vreasc în pom fără să-l aprinzi, şi acela e lumînarea lor."

Cosmosul întreg, cu împletitura lui de solidarităţi magice – pe care am văzut-o – îi stă, astfel, ca de obicei, omului aproape, în truda lui de izbăvire.

Dacă firea nevinovată trebuie să poarte, atît de adînci şi evocatoare, urmele nefaste ale păcatului omenesc, – cu atît mai mult însuşi omul trebuie să le rabde. Concepţia biblică a păcatului pedepsit pînă la al şaptelea neam este extrem de vie şi în sufletul poporului nostru. „Se zice despre un bolnav sau către cel bolnav: Vai de păcatele lui!... Ce păcate or mai fi şi astea?!... Păcat de la nouă neamuri!... Îşi trage păcatul!... Ce păcate avusei, Doamne!... Tot păcatul îşi caută vinovatul!..." S-ar părea că, din punct de

vedere medical, această părere e tot atît de dezastruoasă ca şi cea despre omizi. Dar, judecînd mai adînc, vom ajunge la concluzii care le verifică pe celelalte. Da, din punct de vedere al medicinei curative, această credinţă e cu totul inoperantă, adică periculoasă. Dar privită prin prisma medicinei preventive – care a căpătat atîtea valorificări în vremea noastră – apare cu totul altfel. Cele mai multe din flagelele îngrozitoare, mari şi mici, care bîntuie trupul omenirii, nu-şi au, oare, pricina în fărîmarea sufletului modern, în păcătoasa lui alunecare pe pantele tuturor necumpătărilor?

De altfel, toate credinţele astea despre păcat, îndrumînd spre vindecarea sufletului, duc firesc şi la cea a trupului. Căile spre această vindecare se găsesc uşor, datorită acelei lipse de înclinări spre tragic, spre autoflagelare a sufletului omenesc, – de care am mai vorbit. Păcatul urîţeşte existenţa, dar n-o sfărîmă prin povara lui. Echilibrele statornice ale sufletului nostru sînt destul de trainic aşezate, ca să reziste chinului de a-i suporta prezenţa. Şi optimismul lui fiind de oţel, e destul de suplu ca să găsească poteca izbăvitoare. Cea mai la îndemînă este una, iarăşi esenţial creştină, mărturisirea. Mărturisirea înseamnă nu numai eliberare, ci şi înfrîngere a păcatului, căinţa pentru că a izbutit odată să fie atît de tare. Astfel, prin mărturisire, sufletul şi chiar trupul nu capătă numai întărirea vremelnică rezultată din azvîrlirea unei apăsări descompunătoare, – ci şi aceea trainică, izvorîtă din păreri de rău şi din dorinţa cutremurată de a nu mai cădea iarăşi pradă îngrozitoarei ademeniri eterne a păcatului.

ÎNŢELEGERI ÎNTOARSE

Sînt în viaţa satului nostru mentalităţi şi atitudini, care nouă, oricum le-am privi – fie creştineşte, fie în spiritul vremii moderne – ni se înfăţişează ca rele năravuri şi păcate, dar pe care ţăranul nu vrea să le recunoască deloc ca atare. Înţelegerea lui atît de vie faţă de păcat de astă dată îşi adoarme avertismentele şi mustrările. Obişnuinţa sa lucidă de supunere la orînduielile şi ierarhiile cosmice – care se descifrază atît de certă din viziunea sa folclorică – şovăieşte să-l facă să vadă că aceste năravuri o contrazic.

Să cercetăm, totuşi, unele din aceste întoarceri anormale de perspectivă etică şi să vedem dacă nu li se pot găsi în nici un caz justificări, să sugerăm măcar explicaţii. Bunăoară, beţia. E un flagel, uneori, al satelor noastre. Cine cercetează viaţa de la ţară e uluit de numărul mare al celor ce păcătuiesc astfel nu numai împotriva lor, dar împotriva întregii familii, pînă la urmaşi, uneori împotriva satului întreg. Dar e şi mai amar surpins de faptul că aceşti păcătoşi nu sînt decît rareori apăsaţi de dispreţul, de condamnarea morală a consătenilor, ci sînt priviţi cu îngăduinţă, ca o realitate firească a vieţii satului, şi adesea cu simpatie chiar. Pe de altă parte, cel care cercetează folclorul şi iconografia populară găseşte – în imaginile despre rai şi iad – o foarte puţină parte rezervată pedepselor beţiei, în raport cu celelalte păcate. Sînt, e drept, şi chipuri tari, ca acesta: „Beţivul pe cea lume e cu oasele jupuite de piele, stă în foc şi numai două degete îi stau din foc afară, iar dracul îi ţine deasupra şipul şi paharul." Dar aceste imagini sînt puţine.

Bineînţeles, explicaţia acestei înţelegeri întoarse e uşor de găsit materialiceşte. Nu trebuie să ne ducem cu gîndul departe, pînă la pustiirile pe care a trebuit să le facă preotul Deceneu în viile dacilor, pentru că prea iubeau vinul, ca să găsim astfel o ereditate tare, care mai glăsuieşte şi azi în carnea noastră. Dar iarăşi mizeria

de pînă acum, uneori, a vieţii satului, împinge pe nenorociţii storşi de muncă să-şi caute în alcool oaze efemere şi artificiale, de iluzie sau de uitare. Aici însă ne interesează mai puţin pricinile care se pot găsi în realitatea materială a satului, cît cele din realitatea lui spirituală. Cercetînd, de astă dată atent, imaginile raiului şi iadului, sîntem izbiţi de un fapt. Majoritatea pedepselor – şi mai ales a răsplăţilor – se adună în jurul noţiunilor de dărnicie şi zgîrcenie. E o perspectivă în bună parte diferită de cea pe care o obişnuieşte teologia creştină, în care alte virtuţi şi alte păcate capătă accentele grave. E însă o perspectivă explicabilă, cînd ne dăm seama de raporturile dintre cele două lumi, aşa cum le aşează creştinătatea noastră folclorică. În ea, lumea de aici e privită cu totul sever creştineşte, doar ca o scurtă trecere pregătitoare către veşnicia lumii celeilalte. Dar lumea de dincolo e văzută mai puţin teologic sau, mai bine zis, într-o mai puţin diafană spiritualizare, mai concretă, ca o prelungire în ideal a lumii pămîntului. Aşa cum am mai amintit, românul se vede în rai îmbrăcat în portul său de sărbătoare, cu căciulă şi opinci, cu perna şi lăicerul său pentru dormit, cu blidul şi lingura sa de mîncare, cu pomul său înflorit, sub care se va trage la umbră. Toate acestea însă el nu crede că le poate lua cu sine, ca barbarii sciţi, care se îngropau cu armele, podoabele, servitorii şi caii. Chiar aşa, concretă cum apare, lumea de dincolo e pentru român tot de esenţă spirituală. Într-un singur mod se poate transporta realitatea de aici în feeria de dincolo. Am văzut mai înainte, – prin pomană, adică prin milostenie, prin dărnicie. Tot ceea ce dă de pomană aici va fi al său dincolo şi numai aceasta. Dacă un mort, bunăoară, e îngropat în haine primite în dar, el va fi gol pe lumea cealaltă, căci după credinţa populară hainele vor fi acelea pe care el le-a făcut pomană. Puntea principală dintre cele două lumi e, prin urmare, mai puţin pocăinţa – pe care creştinismul pune îndeosebi accentul – ci milostenia, darul. S-ar putea vedea în aceasta o trăsătură nu prea onorabilă pentru spiritualitatea noastră. Iată un popor care tinde să înlocuiască norma atît de gravă, atît de transfiguratoare, a *căinţei*, cu acea atît de facilă, atît de lipsită de ecouri sufleteşti, a *darului* material. Prin urmare, un popor preocupat să-şi menajeze cu orice chip liniştile sale vulgare de viaţă pămîntească. Ar fi o nedreaptă exagerare. S-ar vedea doar extremele într-o concepţie de viaţă care nu e decît armonie şi echilibru. Concepţia asta vrea să împace aceste două lumi, păstrîndu-i neştirbită fiecăreia firea. Nu face nici din lumea cealaltă o dură tabără de război ca Walhalla germanică, nici ţara de înghiţitori de munţi de pilaf, a credincioşilor lui Mohamed. Iar din lumea de aici nu face o medievală şi dispreţuită

vale a plîngerii şi nici o ipocrită mimare a celei de dincolo. Românul trăieşte din plin viaţa de aici – care e dată şi ea de Dumnezeu – şi nădăjduieşte că o va trăi şi pe cea de dincolo, aşa cum va fi ea acolo. Cel mult, caută să le împace. Împăcarea asta se face prin milostenie. Aceasta nu numai că face mai bună, mai fericită viaţa de aici şi mai apropiată de noi pe cea de dincolo. Dar ea spiritualizează neaşteptat viaţa pămîntească, după cum o concretizează tot aşa pe cea cerească. Fiindcă un corolar firesc şi nedespărţit al milosteniei în gîndirea noastră folclorică este autenticitatea ei. Milostenia este inoperantă, dacă nu e făcută din inimă, ci din calcul. Mila trebuie să fie, astfel, o revărsare din prea plinul sufletului şi nu socoteală din meschinăria lui. Mitologia populară a raiului nostru este plină de chipuri de vite slabe – ce cad de pe picioare, deşi mănîncă iarba cea mai frumoasă – fiindcă au fost date ca pomană fără dragostea cuvenită. E plină şi de vite grase, deşi pasc doar prin nisipuri, fiindcă au fost date din inimă. E plină şi de oameni care, din aceeaşi pricină, tremură de frig sub zeci de rînduri de haine şi ţoale scumpe, în timp ce alţii se simt foate bine într–o singură cămaşă subţire.

Astfel, accentul se deplasează energic de la realitatea materială tot la cea spirituală; sufletul omenesc e cel care făureşte deopotrivă şi lumea de aici şi pe cea de dincolo, prin darul din inimă al milosteniei.

Ei bine, să revenim la ceea ce ne interesează îndeosebi în acest capitol. Beţivul capătă, în perspectivele deschise de aceste accente, o lumină neaşteptat de simpatică. „Norocul zice că se ţine de cel beţiv, că acela bea el şi dă şi altuia, îl cheamă, îl cinsteşte, şi–i tot cu voie bună, cu chef, cu veselie, şi Norocul zice că–i place cînd e bucurie şi veselie–n casă, cînd oamenii vorbesc, sfătuiesc, nu să şadă posomoriţi". Evident, e o exagerare pînă la deformare a noţiunii etice de dărnicie. Şi o exagerare periculoasă. Dar nu i se poate contesta logica, în raport cu viziunea totului. De aceea o însemnăm, nu ca o justificare, ci ca una din explicaţii.

Şi mai interesant e felul cum apare uneori, în mentalitatea populară, un alt năravurît, tot atîta de înrădăcinat la noi: acel al hoţiei. În poveştile noastre, după cum s–a observat şi într–un curs universitar despre basm, ţinut în 1913, la Facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti, „Hoţitul sau tîlhăritul nu e socotit ca ceva detestabil, ci ca o meserie, o îndeletnicire ca oricare alta. Astfel, în basmul *Hoţul de împărat* se spune că, după ce un fecior de

împărat învăţase toate meşteşugurile din lume, învăţă şi meşteşugul hoţesc."

Dar chiar părăsind lumea basmelor – care poate să păstreze, în stadiul doar de fosile, rămăşiţe vechi de viaţă nu numai a noastră, dar a unei întregi umanităţi – şi intrînd în mişcarea vie a credinţelor actuale, întîlnim aceeaşi mentalitate. „De mîncare nu-i păcat să furi, dacă ţi-i foame sau dacă dai şi altuia sărac, căci omul dacă n-ar mînca ar muri. Numai cît omul totdeauna, cînd dă de pomană un lucru ce nu e al său – poate i-a dat cineva – să dea cu mîna dreaptă, iar pe cea stîngă s-o ascundă la spate, căci mîna cea stîngă e a Necuratului şi-l spune pe om că n-a dat al său." Să subliniem în treacăt labila conştiinţă a dualităţii omului, simţită şi în trupul nu numai în sufletul său. Partea stîngă, de care stă diavolul, e în necontenită vrăjmăşie cu cea dreaptă, alături de care stă îngerul păzitor al fiecăruia. Şi omul trebuie să vegheze necontenit, ca să le împace, la rigoare chiar prin trucuri de acestea, primitive. Dar ce e esenţial aici e justificarea furtului, atunci cînd el îţi îngăduie existenţa. Întîlnim însă şi mai mult. Întîlnim însăşi concepţia tîlhăriei ca profesiune, asemenea oricărei alteia, cu aceeaşi restricţie severă însă, de a nu porni din lăcomie, ci dintr-un impas de viaţă. Într-o legendă, meşteşugul acesta ajunge să fie binecuvîntat de însăşi Providenţă. „Tîlhariul e bun la Dumnezeu, că el a furat din iad crucea. Dracii au fost luat-o şi au fost dus-o în iad, mărturie că l-au răstignit pe Dumnezeu; dar tîlhariul a furat-o şi a adus-o în ceriu şi Maica Domnului l-a blagoslovit; că dacă e în zodia ceea de la Dumnezeu, să fure şi să se hrănească; că omul dacă-i sărac n-are asta, n-are ceea, merge la altul care are, şi fură; acela-i ca un cîştig, ca şi cum ar munci. Da' el dacă fură, merge şi dă de pomană şi altuia; poate că el a luat de la un zgîrcit care niciodată nimica n-a dat; el dacă dă, e iertat; dacă e născut în aşa zodie! Numai să nu ucidă pe altul, căci a lua sufletul nu zice Dumnezeu." Aceeaşi concepţie o afli şi în una din atît de numeroasele şi diferitele legende care văd în petele din lună imagini pilduitoare, puse acolo de Dumnezeu înaintea ochilor întregii omeniri. „În lună sunt doi fraţi; unul era bogat şi celălalt sărac. Cel sărac a furat de la fratele său oleacă de fîn sau paie, să le dea la vite, căci n-avea cu ce le hrăni. Şi frate-său de ciudă l-a apucat în ţepoi. Dumnezeu i-a pus în lună, ca semn ce grozăvie s-a făcut. Căci a fura să dai la o vită nici nu e păcat; doar e dobitocul lui Dumnezeu, are s-o lase să piară? Sau omul, de o nevoie, dacă de

foame fură, încă nu e păcat; poate că are copii şi dacă n–are de unde le da, i–a lăsa să piară? Numai cela ce fură şi vinde are păcat, sau dacă fură fără să aibă nevoie." În adevăr, aici stau faţă–n faţă două dreptăţi. De o parte, cea modernă, păzită de legi şi de baionete, care îngăduie în America uneori să se dea foc stogurilor de cereale, cînd recolta e prea bogată, ca să nu le scadă preţul, în timp ce atîţia nenorociţi mor de foame pe la periferiile marilor oraşe cu zgîrie–nori. Şi, de altă parte, dreptatea asta primitivă, păzită doar de conştiinţa păcatului de a fura pentru cîştig şi a milei pentru cel ce se zbuciumă în foame.

Din nefericire, nu poţi opta pentru cea de a doua, cu toată modestia ei, fiindcă teama de păcat e azi şi la noi atît de elastică, încît toleranţele ei pot ajunge pînă la limite surprinzătoare. Neîndreptăţind–o, deci, şi punînd–o în relief tocmai spre a fi combătută cu energie, – tăindu–se de la înseşi rădăcinile ei de justificare o deprindere care ne aduce rău şi ruşine, – să cercetăm mai departe. Tîlhăria, privită astfel ca un gest firesc de viaţă la vreme de nevoie, nu e departe de tîlhăria înţeleasă ca profesiune înţeleaptă şi onorabilă, după toate regulile cuviinţei, şi faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni. Iată, bunăoară, sfaturile pe care le dă Prea Sfîntul unui tîlhar: „Şi cînd îi fura, să faci pomană, să faci praznice, să te rogi lui Dumnezeu ca să–ţi meargă bine şi ţie şi celui de la care ai furat; să trăieşti în curăţenie, să nu dai banii pe beţii şi netrebnicii, că atunci nu ţi–a merge în spor nici ţie nici aceluia, şi te–a blestema şi nu–i avea noroc; dar tu să te rogi lui Dumnezeu ca să–i vie mai mult, să nu i se cunoască paguba, şi–atunci îţi putea trăi şi tu şi el." Iată–l, deci, pe însuşi Dumnezeu în concepţia folclorică intervenind nu ca pedepsitor, ci ca să împlinească senin echilibrul în lumea în care şi tîlharul îşi are locul său firesc; şi anume, dînd celui păgubit şi mai mult spor şi mai multă bogăţie, ca să poată trăi amîndoi în pace şi fericire. Trebuie să recunoaştem, totul e cam utopic. Imaginaţia, ca şi logica etică populară, dau aici dovadă de multă îndrăzneală. Dar dacă s–ar întîmpla aşa, n–ar fi tocmai rău, din punctul de vedere al bunei înţelegeri pe pămînt. Astfel sfătuit de Sus, tîlharul va respecta aceste îndemnuri. „Un tîlhar s–a dus la o casă să doarmă, şi era tocmai zi de post; dar cum e la boieri că nu postesc. Cînd să steie la masă, îl cheamă, – el nu vrea să mănînce, pentru că nu era mîncare de post. A doua zi se scoală boeriul, – caii nu–s! El postise ca să–i poată mai bine fura." Respectînd prescripţiile creştine de

cumpătare în meseria lor, poporul e convins că Dumnezeu nu numai că îi tolerează şi-i iartă ca tîlhari, dar îi şi ajută. „Tîlharilor cînd pornesc la furat le dă Dumnezeu semn; că le scapără-n cuşmă, – şi ei atunci nu se duc, că îi prind." Nu e vorba, deci, de o părere accidentală, despre răul sau binele din furt. Ci de un întreg şi închegat sistem de vederi, care toate tind să absolve furtul, în multe cazuri. Pentru stîrpirea atîtor mînă lungă rurali, şi chiar urbani, trebuie să ne gîndim că nu e necesară numai pedeapsa, ci şi corijarea prin cultură, cu foarte mult tact, a unor asemenea întoarse perspective etice, acolo unde ele mai sînt.

În rapoturile sale cu statul modern, ţăranul nostru e foarte anarhic şi rebarbativ. De multe ori nici pedeapsa aspră nu-l aduce la ascultarea desăvîrşită a legilor actuale. Cunoscînd cîtă ordine şi cuviinţă există în viaţa veche a satului şi cîtă justificare şi cît respect al ierarhiilor impunea viziunea folclorică, eşti uimit să vezi cum le contrazice ţăranul în raporturile lui cu legile moderne. Dar înainte de a trage concluzii pesimiste, – învinuindu-l sau pe ţăran de inconsecvenţă, sau învinuind disciplina folclorică de ineficacitate – să cercetăm dacă nu cumva aceste raporturi noi tind să se suprapună altora, foarte vechi şi foarte deosebite? Să răsfoim *Graiul nostru*, cartea de mărturii ţărăneşti adunate de Ovid Densusianu, prin preajma anului 1900. Vom găsi aicî păreri extrem de lămuritoare. „Altădată de la noi pînă departe iera cimp pustiu, numai găinuşi sălbatice. Acu e ciori, numai că mănîncă bine din spinarea noastră; şi-a înfipt cionţu' adinc. Iera aicea cîmpii ăştia de ţinea pînă la Comana; acolo te tăvăleai aşa şi iera căpşuni de te mînca lupu-n căpşuni." Într-o lume atît de largă pentru el, vă puteţi închipui cît de slobod era obişnuit omul. „Pînea de să făcea, plăteam zeciuială şi aceea cum? Să uita zapciul şi potrivia din ochi. De nu se făcea, n-aveam ce-ţi lua. Cu fînu tot aşa. Chema doi-trei gospodari şi-i întreba: oameni buni, cîte cară sînt aici? Poate era zece cară. Dar oamenii, ştii... zicea: trei, effendi! şi-ţi scria trei cară." Obişnuinţele rurale – de a rezista prin viclenie stăpînirii – au rădăcini, prin urmare, şi vechi şi fireşti. Turcul era un păgîn, un jefuitor şi, prin urmare, nu era nici un păcat să-l înşeli, cînd el te jefuia ca stăpîn nedorit. Ceva din imaginea puternică a trecutului a rămas pînă azi în felul în care statul mai e privit ca o invazie şi nu ca ierarhie firească. Cu atît mai mult, cu cît acest stat modern – cu necesităţi cu totul altele decît cele patriarhale –

impune o sumă lungă de obligaţii şi oprelişti, care timp de o istorie întreagă n–au existat. „Mai bine era pă vremea turcului. Făceam 12 zile pă an şi dam dijmă la porumb; încolo nimic. Durmiam cu boii pîn' livezi pînă la Sfîntu Gheorghe şi pînă să făcea la loc şi nimeni nu mă întreba. Mă apuca nămiaza pă cîmp şi nu mă–ntreba nimeni de unde vin şi unde mă duc. Aduceam lemne cu targa şi nu mă–ntreba nimeni. Aveam de coseam fîn şi aram pă unde vream. Ne–a cuprins statu de tot, n–avem nici o mişcare", îi spunea lui Ovid Densusianu un ţăran din Muntenia. „În vremea turcului, tot şi peste tot era slobod; te duceai în pădure, puneai căciula p–o ureche şi tăiai de unde vreai şi cît vreai. Scoteai un bilet pentru o sută de doage şi tăiai trei sute şi nimeni nu te întreba. Treceai pe la casa pădurarului, îi lăsai un lemn–două, şi 'nainte, băiete", povestea un ţăran din Moldova.

Mentalitatea ţărănească evoluează încet. Ea se schimbă mai mult cu generaţiile, decît cu anii. Aceste generaţii care au apucat vremea patriarhală a turcului au dispărut; nostalgiile lor însă au mai rămas. Desigur, de atunci ţăranul nostru a învăţat multe supuneri în ceea ce priveşte noile obiceiuri ale statului. Înţelegerea lui – modelată de concepţia folclorică a rînduielii şi ierarhiei din cosmos – le–a asimilat astfel uşor. Cu toate păcatele lui, ţăranul nostru e unul din cei mai cuminţi şi ascultători. Cînd însă caută să evadeze din această înţelepciune, să ne gîndim că îl îmboldesc nostalgii şi amintiri nelămurite, dar multiseculare. Unele din obişnuinţele acestea patriarhale dăinuiesc pînă şi azi. Umblînd prin munţii de deasupra Olteniei, ai să găseşti şi azi ciobani dintre cei tocmiţi de Poienari – sau de alţi proprietari mari de oi din tată–n fiu – plîngîndu–se revoltaţi de opreliştile şi necazurile pe care le fac jandarmii ciobănitului, în timpul iernii. Iar de–i vei întreba cum ciobănesc iarna, te vor lămuri foarte candizi că iarna se duc în Banat, şi acolo ziua se aciuiesc undeva la adăpost, iar noaptea merg cu oile prin arături, ca să le pască; iar oile dezgroapă din zăpadă şi foarfecă tot ce găsesc: grîu de primăvară, răsaduri de grădini. După părerea lor, aceşti ciobani e firesc să facă aşa. Fiindcă aşa li–e viaţa de veacuri; pentru proprietarii de ogoare de acolo şi pentru statul care e chemat să–i apere pe aceştia, desigur că nu e tot aşa. De altfel, şi acest stat e pentru ţăran neobişnuit de rece, de îndepărtat de el. Deprins de veacuri cu o patriarhală familiaritate de la opincă pînă la vodă, – îi trebuie mult ţăranului nostru pînă să se obişnuiască cu distanţele sociale crescute azi la

noi pînă la artificial sau ridicol, adesea, cînd feciorul de plugar nu-şi mai recunoaşte părinţii. Folclorul şi istoria zugrăvesc o ierarhie tare, dar întemeiată nu numai pe frică, ci şi pe familiaritate şi dragoste. E ceea ce ţăranul nostru simte că lipseşte în statul modern. „Boierii dă mai nainte, pă vremea cînd avea roghi, ie drept că te bătea, da' tot ei te-ntorcea cu vorba. Ăşti dă azi nu te bate cu băţu da' te frige cu fapta. Ăia te bătea da' te miluia; ăi dă azi habar n-are dă tine şi dă nevoile tale." În adevăr, în vremile noastre patriarhale, ţara era foarte aproape de viziunea folclorică, prin calda ei solidaritate socială. Iată amintirea unui boier vechi, în contrast cu cel nou. „Ghietu tat-so nu să mişca din sat. Doar pîn'la isprăvnicie cînd să ducea, ş-atuncea rar. Ş-apoi nu era fudul ca ăsta; vorghia cu noi şi ne-ntreba mai dă una, mai dă alta. Îi spuneam de multe ori cîte o braşoavă şi să-l hi văzut cum rîdea de să prăpădea. Hi-so ăsta cică nici nu ştie rumâneşte."

Ruptă o bună bucată de vreme – prin dezertarea marii boierimi de la misiunea ei conducătoare românească – această solidaritate şi intimitate naţională tinde azi să se refacă. Să o înlesnim pe cît se poate, făcînd să dispară încă una din pricinile care îl arată pe ţăran altfel, nu cu totul din vina lui.

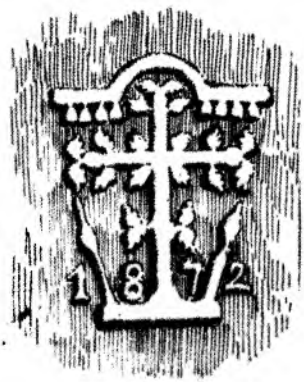

MOARTEA – CHIP PRIVIT CU LINIŞTE

Una din atitudinile cele mai surprinzătoare pentru omul modern este cea a omului vechi faţă de moarte. Acesta nu simte aproape nici una din revoltele şi spaimele cu care îl chinuie pe omul de azi ideea morţii. Săteanul nu poate urî moartea, fiindcă el ştie că ea e doar împlinitoarea uneia dintre multele rînduieli, neclintite în înţelepciunea lor, prin care Dumnezeu armonizează lumile cosmosului. Chiar dacă uneori – în preajma imediată a mormîntului, ca în unele bocete – săteanul izbucneşte în imprecaţii la adresa morţii, ele nu depăşesc stadiul de simple explozii ale durerii, scăpată din frîul judecăţii. Iar această judecată înfăţişează moartea ca pe o biată împlinitoare a unor rînduieli aşezate de Sus. Am văzut cum, uneori, folclorul nostru o descrie ca o bătrînă – surdă, ca să nu se înduioşeze de plînsul oamenilor, – ca o fiinţă care trebuie să trudească mult, să alerge mult, în împlinirea „slujbei" sale. Mai ales, pînă ce găseşte vicleşugul cu care să-l prindă pe om. Misiunea ei e atît de grea, încît de multe ori se crede că ea trebuie să-şi înceapă cu mulţi ani înainte osteneala de a-l surpa pe om. De aceea, moartea e închipuită şi ca un cosaş, cu tot „tacîmul" lui: coasă, gresie, ciocane. Din vreme, ea lucrează mai ales cu ciocanele, lovind ici azi, dincolo mîine, ca să şubrezească trupul omului. Şi pentru cel care ştie cît de grea e socotită la ţară munca de cosaş, o astfel de imagine – ca şi altele, asemănătoare, ale morţii – nu poate trezi revoltă şi ură, ci compătimire, poate. Iar teamă de moarte săteanul nu poate avea. Fiindcă ea nu-l scufundă nici într-un tenebros sfîrşit, nicî nu-l trece peste un prag necunoscut. Ea îl trece cu certitudine în lumea lui Dumnezeu. În satul Mahala „mortului nu i se spune *tu*, ci *dumneata*, fie şi copilului mic, căci se zice că el atunci e totuna cu Dumnezeu". Trecerea aceasta în lumea lui Dumnezeu nu e un fenomen fizic întîi de toate, aşa cum ne apare ea nouă, ci un moment ce nu se poate împlini fără de graţia divină. Fără ea, omul nu se

poate dezlipi de lumea pămîntească. „Mortul vede tot ce-i în casă şi ştie, pînă ce vine preotul. Cum pune preotul piciorul pe prag, nu mai ştie." „Mortul aude tot pînă nu-i trag clopotele; apoi asurzeşte."

Dar chiar şi dincolo de acest prag, moartea e tot o lentă despărţire de viaţă. Cîtva timp, sufletul stă în preajma casei unde a locuit, participînd la toate ceremoniile înmormîntării şi la cele de după ea. Iar trupul poate primi veşti mereu. Am văzut că bulgării care sînt azvîrliţi la înmormîntare, peste sicriu, îi spun cine l-a petrecut la groapă. Despărţirea de pămînt nu e niciodată desăvîrşită. Iar dacă sufletul a ajuns, în sfîrşit, în lumea cealaltă, – acolo îl aşteaptă o viaţă care nu e decît prelungirea în ideal a celei de aici. Mai ales că cei care rămîn pe pămînt au toate grijile ca să fie astfel. Ţăranii din Vîlcea, bunăoară, obişnuiesc să îngroape morţii dintr-un neam la un loc, ca să fie şi dincolo împreună. Viaţa de dincolo nu separă în mod absolut pe oamenii de acolo de cei de aici. Sufletele pot veni la noi, şi sînt zile solemne cînd noi avem certitudinea prezenţei lor aici. Astfel – tot în Vîlcea şi în alte multe locuri din ţară – în ajunul Joiei Mari, fiecare femeie frămîntă şi coace. Copiii ei, sau alţii, plătiţi dacă ea nu are, sînt trimişi să adune bozi uscaţi. Seara, se face din bozi un foc în curte. În jurul lui se pun scaune, flori şi oale cu apă. Sufletele răposaţilor vin, se odihnesc pe scaune şi se alină cu apa din ulcele. Iar în noaptea de Joia Mare, cînd cei vii ies de la denie, în biserică intră cei morţi. Pot fi văzuţi de oamenii care se întorc în biserică, dar e cu primejdie de moarte. O babă care-şi iubise mult fiica moartă s-a hotărît să o vadă în acest fel. S-a ascuns în biserică. Deodată s-au deschis uşile şi au intrat slujind preoţii de odinioară ai satului şi dascălii vechi, care toţi muriseră; apoi, în urma lor, morţii toţi ai satului. Fiica ei o recunoşte şi de-abia o salvează pe maică-sa, de pedeapsa îndrăznelii ei. Iar ciubotele fetei, spune baba, erau pline de lacrimi, de-abia le tîra. Le e tare greu morţilor, cînd plîngi după ei!

Purtînd în gînd o imagine a morţii ca aceea pe care am descifrat-o, – imagine care nu-i poate trezi decît compătimire – cu asemenea certitudini în viaţa de dincolo, cu ştiinţa tuturor legăturilor ce le va putea păstra şi atunci, cu cei de aici, e firesc ca moartea să nu îl sperie pe om în satul nostru. E firesc ca în viaţa lui, în gîndul lui, în poezia sa, să găsim sublima linişte mioritică în faţa morţii. Nu vom veni şi noi aici cu o exegeză a atît de ştiutei

balade. Vom cerceta însă altă baladă, care prin apropierea ei de faimosul cîntec bătrînesc al sîrbilor, închinat *Morţii maicăi Jugovicilor*, îngăduie o interesantă paralelă. E o baladă din colecţia de culegeri din Banat a lui Enea Hodoş. Un voinic zace rănit de moarte. Doi „golumbei" şi trei „vulturei" îl îngrijesc. Voinicul le cere să-i a-ducă buruieni, apă de izvor, şi apoi să-i lege rana. Dacă-n trei zile pielea-i va albi, se va vindeca. De nu, va muri. După trei zile, pielea devine neagră:

„Voinicul nu se mişca
Şi aşa îmi cuvînta:
Steaua mi s-a-ntunecat
Şi nu-i vorbă de sculat!
Vulturilor, mă mîncaţi
Şi nimica nu lăsaţi!
Numai mîna mea cea dreaptă,
Că-i măicuţa înţeleaptă;
Şi pe degetul cel mic
Mi-a pus un inel de-argint.
Maica-n el a tipărit..."

La fel ca în balada sîrbească, vulturii poartă mîna voinicului şi o lasă în poală maicii bătrîne. Dar de aici începe deosebirea. Maica nu încremeneşte în disperare dîrză, ca în balada străină. Gîndul ei e tot atît de plin de calme tristeţi, ca şi al voinicului, în faţa morţii. Maica e preocupată nu atît să-l plîngă pe voinic, ci să împlinească rînduielile de pomeni, care îi vor asigura acestuia trecerea normală spre lumea cealaltă.

Căci aceasta este esenţialul în noţiunea noastră de moarte: trecerea „dincolo".

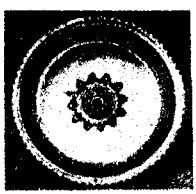

ALTE CĂRĂRI DE IZBĂVIRE

Accentul major pe care folclorul nostru îl pune pe milostenie – ca virtute cardinală şi izbăvitoare a sufletului omenesc – nu înseamnă negarea şi nici măcar uitarea celorlalte trăsături de frumuseţi spirituale creştine. Asta nu înseamnă că lumea etică a folclorului nostru e o lume blîndă. Sancţiunile păcatului – le–am văzut de atîtea ori – sînt aspre pînă la cruzime. Iar dintre virtuţi, sînt mai admirate acelea care îl întăresc şi înalţă pe om, bărbăteşte, în viaţă. Fiindcă nici de astă dată folclorul nu renunţă la hotărîtele lui finalităţi în viaţă. El îl pregăteşte pe om, în primul rînd, pentru viaţă, deopotrivă pentru cea de aici, ca şi pentru cea de dincolo. Şi îl pregăteşte nu prin uscate formule şi precepte, în miezul cărora omul să găsească singur sîmburele adevărului. Postulatele eticii, omul vechi trebuia să le trăiască organic, căci era dus firesc către aceasta de viaţa hieratică a satului, cu ceremonialul ei folcloric atît de minuţios şi atît de evidenţiat într–o prezenţă cotidiană. Unde acest cadru rigid de viaţă se mai păstrează, sufletul ţăranului nostru rezistă şi azi tulburării apelor, pe care a adus–o civilizaţia la ţară. Ca să ne dăm seama întru cît postulatele eticii acesteia, aspră dar destul de complexă, s–au încorporat organic în modul de a gîndi şi acţiona cotidian, al ţăranului nostru, să nu cercetăm credinţele şi zicerile, care pot fi bănuite de intenţii pedagogice. Să explorăm regiunea cea mai autonomă a folclorului – prin însăşi fiinţa ei estetică, – aceea a poeziei populare. Să inventariem cîteva culegeri de cîntece bătrîneşti. Aproape în fiecare baladă vom găsi trăind o puternică idee etică sau, cel puţin, respirînd robust, o solidă conştiinţă etică.

Una din normele etice mai des accentuate în cîntecul nostru bătrînesc – şi în acelaşi timp una din trăsăturile cele mai caracteristice ale chipului nostru etnic din folclor – este aceea a lealităţii. Omul prezentat în balada noastră ca erou – prin urmare, ca model de urmat – e în primul rînd leal. Nu minte şi nu trădează. Nu

întinde capcane laşe duşmanilor şi înfruntă – de multe ori cu o inutilă vitejie – pe cele deschise de alţii. Îşi recunoaşte păcatul, hotărît, şi îşi primeşte calm pedeapsa pentru el. Iar dacă moartea îl întîmpină fără vină, o acceptă tot atît de senin, nu fiindcă n-ar fi în el o revoltă a fondului său moral, ci pentru că el ştie că trebuie să rămînă drept şi făţiş, înaintea oricărei furtuni, cu atît mai mult cu cît îl sprijină neclintita credinţă în justiţia fără de greşeală, ce îl aşteaptă în „lumea cealaltă".

Iată-l pe Pintea, căpitan de haiduci în cîntecul bătrînesc care-i poartă numele. Vrînd să facă un ospăţ în pădure, cu ortacii, Pintea trimite pe cîţiva la tîrg în Baia, să îi aducă vin şi pîine, căci berbeci de tăiat aveau. Aceştia îi promit că merg, deşi era cu primejdie, dar numai cu condiţia ca Pintea să le destăinuie din ce îi va fi moartea. Pintea le face pe voie şi le spune secretul: trei fire de grîu sfînt şi un plumb mic de argint, repezit în piept. Haiducii pleacă, se îmbată şi uită de Pintea. Pandurii îi prind. Ca să scape, ei spun taina lui Pintea. Văzînd că întîrzie, Pintea merge să-i salveze, fără să le bănuie laşitatea. Se întîlneşte cu pandurii porniţi în căutarea lui. În acelaşi spirit de lealitate, oamenii stăpînirii îl previn că îi ştiu taina, aşa că să fie prudent. Dar Pintea nu acceptă nici să fugă, nici să se plece, preferînd să moară.

„— Dă-te, Pinte, – acum legat
Că de nu, vei fi puşcat
Cu trei fire de grîu sfînt
Şi cu plumbuţ de argint!
— Ba eu, zău, că nu m-oi da,
Să ştiu că n-oi mai scăpa,
Ci mai bine oi muri,
Măcar şi puşcat de-oi fi!
Fraţii mei dacă v-au spus
La ce moarte mi-s supus,
Ei v-au spus ca să mă vîndă
Şi pandurii să mă prindă.
Doamne-atuncea tu să-i baţi,
Că nu-s fraţi adevăraţi!
Fraţilor,
Pandurilor,
Spuneţi voi şi domnilor
Că legat eu nu m-am dat,
Mai bucuros m-am luptat;

Ca să ştiţi că de prunc mic
Pîn'la moarte-am fost voinic."

Punînd un accent atît de puternic pe lealitate, e firesc ca spiritul nostru etnic să urască în mod egal laşitatea şi trădarea. Motivul pedepsei trădării – fie a celei din partea tovarăşilor de luptă, fie a celei din partea soţiei sau iubitei – e unul din cele mai frecvente în baladele noastre. Pedeapsa trădării e întotdeauna de o străşnicie îngrozitoare. Nu e o trăsătură de cruzime în spiritul nostru, ci echivalentul cu totul normal al gravităţii pe care o acordă poporul nostru în folclor vinii care trebuie să fie astfel ispăşită. Ca să se vadă mai bine această gravitate, să subliniem că aproape numai în legătură cu motivul trădării găsim gesturi de mare cruzime în poeziea noastră populară. În descrierea luptei cu duşmanii n-o întîlnim; lupta cu ei este leală, luptă dreaptă, aşa cum am văzut-o în balada lui Pintea. Cruzimea e pentru cei care nu respectă tocmai dreptatea aceasta a luptei.

Pentru a ne da seama cît de inflexibil e spiritul nostru popular în apărarea acestei lealităţi, să cercetăm cîntecele bătrîneşti care mărturisesc împrejurări unde pedeapsa, ca să fie dată, impune însîngerarea şi sfărîmarea chiar, a sufletului celui care o dă. Adică, baladele care au ca motiv pedepsirea trădării iubitei.

Iată cîntecul bătrînesc *Iancu şi Turcul*. Iancu urmărit de un turc, fuge cu calul spre casă. Lena, soţia sa, nu vrea să-i deschidă poarta. Iancu se întoarce, îl ucide pe turc, se îmbracă în hainele lui şi se îndreaptă spre casă. Lena nu-l recunoaşte şi îl primeşte cu mîncăruri, deşi îl credea turc şi ucigaş al soţului ei. Iancu atunci se dezvăluie şi pedepseşte. O leagă, o unge cu răşină şi îi dă foc, surd la toate rugăminţile ei, la toate amintirile dragostei lor. De altfel, Lena nu-l blestemă, nici nu-l roagă, în suferinţa ei crîncenă; în lealitatea ei, îşi recunoaşte vina şi doar îi aminteşte fericirea trecută. Dar el rămîne tot atît de crîncen în neîndupiecare, deşi îl ghiceşti fărîmat în durerea lui.

„— Iancule, Iancuţul meu,
Să te ierte Dumnezeu.
Nu ţi-e ţie cu păcat?
Te uiţi la mine cum ard,
Cum arde trupşoru meu
Care te iubeai cu el?
Dară Iancu îi grăia

— Las' să ardă, draga mea,
Nu arde din vina mea,
Arde pentru fapta ta!"

Din felul cum îşi vorbesc aceşti oameni, îţi dai seama că ei nu sînt decît ispăşitori şi executori ai unei neînduplecate legi etice. De aceea, ei se înţeleg, suferă, dar nici unul nu-i poate evita împlinirea. Aceeaşi atitudine senină în durere o are şi maica celei atît de crud pedepsite. Într-o variantă bănăţeană a *Vidrei*, Ianăş îi taie capul soţiei sale, „Vida", fiindcă ea nu l-a ajutat în lupta lui cu Pană Roşioară. Capul „Videi" îl duce părinţilor ei, ca o acuzaţie mută, în care le atribuie şi lor o parte din vină. Partea asta, maica „Videi" nu şi-o recunoaşte, dar se pleacă legilor crude ale dreptăţii:

„Auzi, Ianăş,
Ungur Ianăş,
De-ai tăiat pe vina ei
Capul Videi cu cercei,
Capul Videi mărgelat,
Mărgelat şi-ncercelat,
Să te ierte Dumnezeu,
Că n-ai făcut nici un rău!
Auzi, Ianăş,
Ungur Ianăş,
De-a perit pe vina ta
Draga mea şi Vida mea,
Să te bată Precesta!"

Dar lealitatea înseamnă vitejie. Nu e nici unul din cîntecele noastre bătrîneşti, care să nu exalte în nenumărate chipuri voinicia. E o realitate atît de adesea şi atît de mult accentuată în poezia noastră populară, în basme, aproape în tot ce e literatură populară, încît credem că e de prisos să o mai subliniem şi noi. Va fi destul să arătăm că imaginea ei pătrunde pînă şi în lumea paşnică a colindelor. Vestitorii de bine din seara Crăciunului nu găsesc altă imagine ideală – pe care s-o înfăţişeze caselor unde e cîte un băiat mic – decît pe aceea a voinicului:

„Să-mi crească *cutare* mare;
Să-l văd mîndru şi voinic,
Pe cal bun încălecat!

Haine mîndre îmbrăcînd,
Arme scumpe încingînd,
Pinteni galbeni zdrăngănind,
Buzduganul ridicînd,
Ceate mare adunînd
Şi oştire înfrîngînd."

O altă virtute pe care conştiinţa etică a neamului nostru cere să fie păstrată în împrejurările cele mai dificile este cuviinţa. Nerespectarea acesteia atrage aspre pedepse, din voia omului şi a lui Dumnezeu. În cîntecul bătrînesc *Codreanu*, un haiduc vine cu mîndruţa lui la o stînă. Baciul îl ospătează după toate regulile frumoasei noastre ospitalităţi. La plecare, fără nici un motiv, haiducul îl pălmuieşte pe baci. Cel lovit îl blestemă, făcînd astfel un suprem apel la justiţia divină:

„Tu Codrene,
Om viclene,
Mîncare n-ai mai mînca,
Apă rece n-ai mai bea,
Adusă din mîna mea.
Cînd din codru vei pleca,
Şapte focuri să găsească
Inima, să ţi-o pomenească."

Şi blestemul se împlineşte aidoma.

Cuviinţa asta e păstrată uneori pînă la neverosimil. O baladă intitulată *Piperea* închide o povestire în care se amestecă ciudat obişnuinţele acestea de cuviinţă şi de cumpătare, cu acea concepţie specifică despre tîlhărie ca profesiune, ca oricare alta, concepţie pe care am evidenţiat-o altădată. Haiducul Piperea se duce cu ortacii lui la baba Serviana, care avea bani mulţi. O leagă strîns, pînă ce o silesc să spună unde are banii. Pînă aici, totul e obişnuit. Însă de aici acţiunea nu mai urmează liniile închipuirii noastre, ci ale concepţiei populare, care înfăţişează haiducia ca un factor de dreptate socială şi pe haiduc îl priveşte cu îngăduire, dacă respectă regulile de cumpătare şi de cuviinţă; ceea ce se întîmplă aici. Haiducii iau din bani, dar îi lasă şi babei. Şi atunci avem tabloul surprinzător al unor raporturi nu numai de politeţe, dar de recunoştinţă reciprocă între jefuitori şi păgubaşă:

„Dar la o vreme de plecat
Mîna babii au sărutat.
— Sară bună, maică dragă.
Mulţămi-mu-ţi pentru blagă!
— Să trăiţi cu bucurie.
Voi vi-s pui de vitejie!
Că furăţi creştini cu nume,
Mi-aţi luat grija din lume,
Să tot număr bani, să-i spăl,
De rugină să-i clatăr;
Să port grija de haiduci,
De haiduci, de către turci."

Cîntecul nostru bătrînesc nu exaltă numai virtuţile acestea bărbăteşti, care îl apără pe om în lume. Le înfăţişează – în tot atît de bogate şi vii nuanţe – pe acelea care îl leagă de viaţa tihnită a casei sale: credinţa faţă de iubită, de logodnic, de soţie, dragostea de copii şi de părinţi. Şi în analogia acestor blînde virtuţi găseşti totuşi, în cîntecul nostru bătrînesc, o neaşteptată notă de dîrzenie. Este explicabilă. Şi aceste virtuţi au fost silite să se verifice în împrejurări de viaţă extrem de grele pentru poporul nostru.

Şi s-au verificat cu prisosinţă; ele l-au păstrat prin toate furtunile istoriei. Poezia noastră populară le înfăţişează pe cele mai multe în proba de foc a acestor verificări ale trecutului.

Iată credinţa faţă de iubit:

„— Sara bună, mîndra mea,
Eu mă duc, tu-i rămînea.
Cumva de-oi veni vreodată
Ştiu că nu te-oi găsi fată,
Că te-oi găsi măritată.
Măritată cu bărbat,
Pe mine mi-i fi uitat.
— Bade, bădişorul meu,
Şapte ani de nu-i veni,
Eu pe tine te-oi dori;
Vino negru ca tina,
Mi-i fi drag ca inima;
Vino negru ca lutul,
Mi-i fi drag ca sufletul."

Se putea oare găsi o expresie mai puternică şi mai frumoasă a absolutului credinţei şi iubirii?

Cîntecele bătrîneşti *Rafila* şi *Nunta cătanei* înfăţişează credinţa faţă de logodnic, o credinţă purtată peste ţări şi prin anii lungi, fără şovăire. Credinţa între soţi trăieşte într-o mulţime de cîntece bătrîneşti. Cele mai multe din ele amintesc tregedii din „vremea turcului". Iată balada *Tudorel Tudor*. Tudorel îşi vinde nevasta fiindcă n-are cu ce-şi plăti birul. Ea îi înţelege depresiunea morală şi îl iartă. Un turc îi dă pe ea o avere. Tudorel e acum bogat dar apăsat de durerea faptei sale. Ca să uite, se îmbată mereu. Pleacă să-şi vadă mama. Aceasta nu recunoaşte în străinul bogat pe fiul ei şi îl ucide pe cînd dormea. Între timp soţia lui se întoarce. Turcul bîntuit de o adîncă presimţire de păcat, cercetase şi îşi dăduse seama că erau frate şi soră, el fiind răpit de turci, pe cînd era copil. Liberă acum, ea se întoarce, află că soţul ei e mort şi se ucide şi ea.

Dragostea mamei pentru fiul ei şi-a găsit una din cele mai strălucite plasticizări, în cunoscutul cintec bătrînesc *Corbea*. Iar cea a tatălui află atîtea pitoreşti şi eroice înfăţişări, în tot atît de ştiutul ciclu *Gruie-al lui Novac*. Să însemnăm aici cintecul bătrînesc *Toma*, ce reliefează această dragoste printr-o nespus de subtilă dramă şi complexităţile ei aproape moderne. Soţia unui om fuge cu Toma, ispitită de banii lui şi de iluzia altei vieţi. În această viaţă, însă, o chinuie dorul de copilul său mic, părăsit acasă. Se întoarce pentru el. Nu spune nimic, nu explică nimic, nici nu cere iertare. Soţul, de asemenea, tace, reprimind-o tot de dragul copilului. Ar părea că nimic din trecutul lor de fericire fărîmată nu mai supravieţuieşte, în afara dragostei comune pentru copil. Dar în timp ce soţul adoarme, trudit, cu capul în poala ei,

„Ioana a lăcrămat
Şi pe frunte i-a picat
Şi lacrima mi-l ardea."

Lacrima aceasta a mărturisit tot ce era adînc în sufletul ei. Abia acum vine iertarea adevărată. Dar ispititorul Toma e ucis.

Fiindcă – în concepţia etică populară – şi păcatul şi virtutea nu-şi justifică existenţa decît prin pedeapsă şi răsplată. Oricît de tîrziu ar veni ele...

IUBIREA

Deoarece am ajuns aici, să poposim cîtva timp şi la chipurile pe care le ia iubirea în folclorul nostru.

Lumea cîntecelor bătrîneşti e la noi o lume reţinută, gravă. Nu în ea vom găsi expresia cea mai sinceră, mai liberă, a iubirii, ca izbucnire a sentimentului. Lumea acestora înfăţişează modele care concurează eternitatea, – supraoamenii. Ca şi atîtea din lumile folclorului nostru, ea e o şcoală de eroism al virtuţii. Tot ce-am găsit frumos în ea cu privire la dragoste, poate fi bănuit ca o proiecţie prea puternică spre ideal. Ca să evităm această nesiguranţă, să cercetăm tărîmul de mari, de libere sinceităţi, al liricii populare. Să luăm nepretenţioasa dar exacta culegere a lui Tudor Pamfile, *Cîntece de ţară*. Este în ea un tărîm extrem de bogat şi de revelator.

Găseşti, în adevăr, în paginile ei – ca şi în ale mai tuturor culegerilor de lirică populară – acele grele izbucniri de senzualitate şi de patimă, ce caracterizează sentimentalitatea omului robust al cîmpului şi al pădurii:

„Cine mi te-a scos 'nainte
Acela nu-i om cuminte.
Cînd te văd mă uluiesc
Şi spre tine că pornesc;
De-s plecat la plug, m-opresc;
De-s cu sacii pentru moară,
Ochii tăi mă şi omoară."

Iubirea apare aici ca un cutremur neaşteptat, care sfărîmă toate echilibrele interioare ale omului; ca o tensiune a sufletului ce duce către boală şi către moarte. Uneori îl cotropeşte pe om cu desăvîrşire, nemailăsînd loc pentru nimic altceva. Toate se şterg

atunci – sfieli, cuviinţe, temeri, legi etice – pînă la blestem şi păcat de moarte:

„— Aseară-am venit la tine,
Alexandro, hăi,
Tu n-ai vrut să ieşi la mine.
— Badeo, maica m-a simţit.
M-a pus maica la cusut.
N-ar avea loc în pămînt,
Nici tămîie la mormînt
Şi nici vin la prohodit!"

Asemenea izbucniri de patimă nu pot să nu-l impresioneze pe un cititor al liricii noastre populare. Şi dacă nu ia mereu în seamă caracterul lor de izbucniri – caracaterul cu totul fragmentar al întregii lirici folclorice – îl pot îndrepta către concluzii prea puţin admirative. Din ele apare o umanitate elementară, mai aproape de primitivitate decît de şlefuirile unei vechi civilizaţii, cum o considerăm pe cea populară a noastră. Însă acest cititor ar ajunge aici, repet, doar uitînd caracterul fundamental, de izbucnire fugară, al liricii populare. În ea se află uneori omul de o clipă, omul ieşit din obişnuinţă, din legi, departe de însăşi conştiinţa lui. Dar aşezaţi-l pe orice om superior în asemenea stări de o clipă şi notaţi-i reacţiile. Ar fi interesant, ar fi cutremurător, însă n-ar defini omul; ar lămuri cel mult pînă unde poate el coborî prin accident. Ca să ne lămurim către ce tinde şi pînă unde se întîmplă – măcar cît de rar sau des – să scadă ţăranul nostru în manifestarea sentimentului său de iubire, nu e nevoie să apelăm la credinţele folclorice, care am văzut cîtă tragică conştiinţă a păcatului aduc şi cît de severă convingere au inevitabilele pedepse care îl aşteaptă. Nici în cîntecele noastre bătrîneşti – în care, pe eroii ce ajung la asemenea momente de patimă şi nu ştiu să şi le înfrîngă îi urmăresc fatalităţile pedepsitoare – pe care li le prevestesc credinţele folclorice – nebunia sau moartea. Ceea ce cîntecul bătrînesc îţi înfăţişează într-un tot, într-o unitate de acţiune, lirica îţi indică în succesiunea ei nesfîrşită de momente. Îl vezi, astfel, pe om într-un alt cîntec, într-o altă mărturisire, cum trece, înfrîngîndu-se, de la patimă la imaginea pură a căsătoriei:

„Cum nu sunt sărac pe lume,
C-aş intra argat la tine!
Te-aş sluji cum se slujeşte,

Te-aş iubi cum se iubeşte.
Te-aş iubi ca pe-o stăpînă,
Pîn' ţi-aş pune-n cap cunună."

Întrevezi adîncile şi străvechile discipline folclorice, eternele porunci ale Bisericii, obişnuinţele cuviincioase ale vieţii satului dintotdeauna, cum se reinfiltrează în sufletul celui vrăjit de iubire, cum pierd şi recîştigă terenul, într-o dramatică luptă:

„Merg în horă, 'n horă merg,
O fetiţă să-mi aleg.
Nu-mi aleg nici nu-mi culeg,
Că nici una nu-i cum vreu,
Cum ar vrea şi Dumnezeu,
Fără una subţirică;
Toţi o vreau, o vreau şi eu,
C-aşa vrea şi Dumnezeu!
Cînd una mi-i dragă mie,
Facă lumea orice ştie!.
Cînd mie mi-i una dragă,
Lumea n-are ce să-mi facă!"

În alte versuri apare şi fata care, de la început, nu se lasă în voia instinctelor ei, ci – de la gesturile dintîi – îşi scrutează conştiinţa şi-i cere lumii, cu o profundă seriozitate, să se conformeze asprelor sale credinţe. Stăpînirea ei de sine e atît de calmă, încît în vorbele ei poate să şerpuiască un fir subţire de autoironie, ce în realitate loveşte şi în altă parte:

„— Frunză verde, frunzuliţă,
Te-aş iubi, tu, mîndruliţă!
— Iubeşte-mă, neiculiţă,
Dacă ştii să ai credinţă.
Dacă nu, neicuţă, nu,
Ia-ţi căciula şi te du,
Înşauă-ţi calul şi-alcargă
Şi-ţi capătă altă dragă,
Mai înaltă, mai subţire,
Nu ca mine, grea de fire."

Lirica populară erotică mărturiseşte, astfel, o încordare dramatică. Nu e o tentativă de sugrumare a instinctelor firii, ci zbu-

ciumul pentru a le orienta către înălţimile ideale, în care vrea să-l aşeze pe om folclorul.

Am vorbit adesea de adînca creştinătate a folclorului nostru. Aici e însă un loc în care trebuie să-i însemnăm lipsa. Anume, în conceptul despre *frumos*, atît de strîns legat de noţiunea de *dragoste*. Aici concepţia folclorică despre frumos e mult mai aproape de frumosul antic decît de cel creştin, de care, de astă dată, e neaşteptat de aproape concepţia modernă a frumuseţii omului. Am mai spus şi altădată: cosmosul nostru este etic în măsura în care este estetic, la fel ca şi cel antic. În el, binele nu poate fi decît frumos, iar frumosul nu se poate să nu fie recunoscut în lumea binelui. Fiindcă atît cosmosul nostru folcloric – cît şi cel al mitologiei greco-latine – e o lume de simetrii şi nu de individualităţi; o lume de perfecţii prestabilitate şi nu una care se caută încă pe sine; o lume de armonii şi nu de zbuciume. Pentru amîndouă aceste viziuni de viaţă, omul trebuie să se integreze şi fiziceşte în armonia şi perfecţiunea firii. Să nu o contrazică. Să găseşti, adică, în chipul omului – simetriile şi liniştea măreaţă a firii. Frumosul folcloric, ca şi cel antic, e astfel o problemă de proporţii şi nu una în expresie. E şi firesc să fie aşa. Ca să se integreze în armonia firii, omul trebuie să fie şi el însuşi o armonie. Pe acest tărîm însă – ca şi pe atîtea altele – creştinismul a încercat o mare revoluţie. Punînd accentul pe suflet – adesea pînă la dispreţul trupului, – creştinismul a căutat să introducă în conceptul de frumos *expresivul*, în locul armoniei. Chipul omenesc interesa folcloric nu întru cît reproducea proporţiile armonioase ale firii, ci întru cit îşi înfăţişa mai expresiv sufletul. În locul efebilor statuari ai antichităţii, aici îşi aveau locul Sfintele Fecioare extatice şi Mucenicii spiritualizaţi de suferinţă sau de meditaţie. A căutat să-i împace pe oameni între ei, chiar şi cu riscul de a-i despărţi de fire. Frumosul modern – mai ales după marea revoluţie romantică, care a şters atît de multe din urmele păgîne ale Renaşterii – e pe linie creştină. E un frumos înţeles tot ca expresie în primul rînd şi – spre deosebire de toată estetica anterioară – ca individualitate. Teatrul, cu artiştii lui, şi mai ales în urmă cinematograful cu ai săi – au dus pînă la tirania individualităţii în estetica omului, pînă aproape de însăşi negarea frumosului. Ortodoxia, însă, cu organicismul ei, e mai aproape de viaţa firii. Omul îndrumat de ea tinde să se integreze nesilit cosmosului. Şi cînd omul face parte dintr-un

neam ca al nostru – atît de adînc simţitor al armoniilor firii, atît de convins că simetriile şi perfecţiunile ei sînt simetriile şi perfecţiunile gîndului Divinităţii – era de aşteptat ca estetica sa umană să fie mai aproape de modelul acestor simetrii, chiar cu riscul de a se îndepărta mult de viziunea creştină. Poezia noastră a iubirii este în acelaşi timp şi una a frumosului, numai a lui. Aproape nicăieri în poezia aceasta nu se vorbeşte de suflet. Iubirea creşte, în poezia noastră populară, numai din admiraţia faţă de înfăţişarea statuară a omului. Urîţenia de orice fel e gonită din acest paradis cu biciul celei mai violente cruzimi:

„Frunză verde măr mustos,
Drag mi-a fost omul frumos,
Şi călare şi pe jos!
Drag mi-a fost şi drag mi-o fi
Pînă-n ceasul de-oi muri!
Trece dragostea prin apă,
Nu i-i frică că se-neacă;
Trece urîtul prin sec
Şi tot strigă: Mor, mă-nec!
De urît mă duc de-acasă
Şi urîtul nu mă lasă;
De urît mă duc în lume
Şi urîtul după mine.
Fugi, urîtule, din prag,
Să vie cine mi-i drag!
De mi-ar da cin' ce mi-ar da
Ca să mă scap de belea!
De mi-ar da un ban de lut,
Ca să mă scap de urît!"

Cruzimea atitudinii ce rezultă din viziunea armonioasă a omului e atît de puternică încît infirmii din naştere – departe de a fi consideraţi creştineşte cu milă – sînt priviţi de ţăranul nostru cu dispreţ şi cu teamă. Definiţi prin expresia „oameni însemnaţi" – adică pecetluiţi din naştere cu un stigmat de neşters – ei sînt evitaţi şi suspectaţi cu cruzime, ca întrupări ale răului în fire, potrivit concepţiei folclorice că tot ce e urît în cosmos e fapta Diavolului. Sentimentul acesta – uneori de ură şi de groază faţă de pata pe care o înseamnă în armonia firii urîţenia omului – e adesea mărit în violenţa lui de conştiinţa păcatului lăcomiei, mai ales al lăcomiei de ământ, una din caracteristicele deformări ale spiritului

ţăranului. Urîţenia din casa lui ajunge, în ochii celui ce a păcătuit astfel, un mod de pedeapsă din partea Providenţei. Creştinismul – care încercase reabilitarea urîţeniei – ajunge, astfel, fără să vrea, să justifice o condamnare îngrozitoare:

„Foaie verde trei lalele,
Mă-nsurai, luai muiere,
Mă bucurai la pămînt,
Nu mă uitai la urît!
Of, pămînt, pămînt, pămînt,
Te prefăcui în argint,
În argint şi în aramă
Şi nu-mi dădui deloc samă!
Sărace argint bătut,
Cum te făcui de băut
Şi-ţi dădui drumul pe gît..."

E în aceste cîteva versuri întreg rezumatul celebrului roman *Ion* al lui Liviu Rebreanu.

Respectul frumosului e atît de înrădăcinat în sufletul ţăranului nostru încît el poate converti într-o lucidă resemnare o iubire înşelată. Iată pînă la ce obiectivitate de înţelegere în lumina acestui respect poate ajunge vorba poetică a unei fete, care se vede părăsită pentru alta:

„De-i lua-o mai frumoasă,
Dumnezeu să-ţi ţie casă.
De-i lua-o ca şi mine,
Dumnezeu să-ţi facă bine.
De-i lua-o mai urîtă,
Dumnezeu să nu-ţi ajute."

Dumnezeu – pe care îl vedem astfel în folclorul nostru veghind şi cîrmuind cursul firesc al dragostei la fel ca şi pe al tuturor celorlalte gesturi ale vieţii cosmice – e rugat, astfel, cu ingenuitate să ratifice o concepţie care e foarte logic încadrată în întreaga viziune folclorică a noastră, dar foarte crudă în intoleranţa ei, de astă dată departe de creştinătatea plină de milă şi înţelegeri.

OPTIMISMUL NOSTRU ETNIC

Sînt uneori legende care îşi cer cu încăpăţînare dreptul la viaţă, deşi nu-l au; care trec repetate din gînd în gînd, deşi realitatea le dezminte mereu.

Iată, bunăoară, despre neamul acesta al nostru – care se dovedeşte atît de tare la suflet şi atît de îndrăgostit de viaţă, în orice fel de întîmplare l-am privi, fie bună, fie rea –, despre neamul acesta (care a înfruntat atît de senin, atît de neclintit şi de încrezător în steaua lui cea bună, atîtea furtuni istorice) se spune mereu că e fatalist în concepţia lui despre lume, că e nespus de trist atunci cînd îşi arată simţirile. Cînd tot folclorul nostru clocoteşte de energie şi de încredere în viaţă – cînd toată istoria noastră din trecut şi viaţa noastră de azi ne înfăţişează atît de tari în optimismul nostru – noi continuăm să ne credem foarte duioşi şi foarte lăsători în voia oarbă a soartei, fiindcă aşa ne-au obişnuit cîţiva poeţi. Legenda porneşte de la celebrii noştri culegători de versuri, Alecsandri şi Alecu Russo. Fiindcă în frămîntările sociale şi naţionale de atunci, ei erau de la început înclinaţi să caute între înfăţişările sufletului nostru pe acelea care puteau mai uşor impresiona şi înduioşa străinătatea. Alegeau apoi şi ce era mai potrivit romantismului vremii. Credinţa aceasta unilaterală, în tristeţea şi fatalismul nostru, mai este apoi întărită de acea genială încremenire a unui moment singular în poezia noastră populară: *Mioriţa*. *Mioriţa* este însă greşit înţeleasă în împăcarea ei senină. Folclorul nostru aduce o întregă lume luminoasă în bucuria imensă de viaţă ce străluceşte în el. Nici chiar în doină, care e definită de obicei ca o poezie îndeosebi tristă, nu lipsesc, ba chiar sînt din belşug, notele sănătoase şi viguroase de optimism.

Lumea asta – cu toate păcatele ei, cu toate necazurile ei – i-e dragă nespus românului:

„Săracă lume cu vînt,
Mîndră eşti şi treci curînd.
Săracă lume cu soare,
Mîndră eşti şi trecătoare."

E mîndră lumea pentru el, fiindcă ea cuprinde viaţa. Şi viaţa îi e cu atît mai dragă ţăranului, cu cît i-a deprins preţul printre multe vifore şi necazuri:

„Foaie verde mărăcine,
Lume, lume, soro lume,
Drag îmi e să trăiesc bine,
Lume, lume, soro lume."

Dragostea asta adîncă de viaţă îl face s-o înţeleagă, chiar şi în părţile ei de întuneric. Aşa, bunăoară, cum s-ar putea exprima mai robust, mai sănătos, gîndul că viaţa trebuie să fie luată cu toate ale ei, şi bune şi rele, ca în versurile acestea de liniştită filosofie populară:

„Frunzuleană de agud,
Cine focu-a mai văzut
Grădină fără pîrleaz,
Om bătrîn fără necaz;
Fîntînă fără cărări,
Voinic fără supărări,
Dragoste fără mustrări?"

Căci ce înseamnă oare înghemuirea tristă sub crivăţul iernii, cînd ştii că după el va urma izbucnirea îmbătătoare a tuturor puterilor şi minunilor firii, în primăvară?

„Frunză verde ş-on areu,
Iarna pe viscolul greu
Trăiesc cum dă Dumnezeu.
Dar pe vara cea frumoasă
Casă-mi este umbra deasă,
Aşternut îmi e pămîntul,
Ceru! – acoperămîntul."

Toată doina noastră e plină de chiuitul nestăvilit al bucuriei primăverii. Am putea zice că doina e aproape un cîntec al pri-

măverii românești. Ce fel de fatalism poate să exprime un cîntec care începe cu imaginea frunzei verzi, ce reprezintă imaginea renașterii neostoite, de fiecare an, a firii, din propriile ei adîncuri de viață, sub raza bună a soarelui lui Dumnezeu? Doina – fie ea de dor, fie ea ciobănească, fie ea haiducească – începe și crește sub semnul frunzei verzi, din foșnetul ei plin de viață, din calda mișcare a firii însorite. Și ceea ce este mai viu în doină e această bucurie de viață, care își găsește cea mai puternică expresie în chiotul de veselie ce salută venirea primăverii. Dacă lumea ne e soră, primăvara ne e mamă, fiindcă în ea ne simțim mai întregi, mai vii, mai adevărați; fiindcă în ea ne cloțotesc mai simțite toate puterile noastre de viață:

„Primăvară, mama noastră.
Suflă bruma din fereastră
Și zăpada de pe coastă..."

Încă de pe cînd o presimte, omul e plin de un freamăt bucuros, de așteptare, ca și toată firea:

„Foicică, solz de pește,
Vin', mîndro, de mă gătește,
Că primăvara sosește;
Zăpada se pietricește,
Colțu ierbii se ivește,
Murgu-n grajd înnebunește."

Bucuria aceasta e atît de mare și de curată, încît ajunge aproape de extaz și rugăciune. Românul se identifică cu întreaga fire și se simte dator să-i mulțumească primăverii, pentru toată fericirea asta nestăvilită a vieții, pe care i-a dat-o. Iată niște versuri minunate, care exprimă această stare:

„Mulțumescu-ți, primăvară,
Codru-am fost, codru sunt iară!
Frunza verde crește-n crîng,
Cîntăreții mi se strîng,
Nu mai am ce să mă plîng."

Dar înflorirea aceasta a firii și a omului e privită, creștinește, ca un dar al lumii celeilalte. De aceea, românul se simte dator să mulțumească totodată și lumii transcendente, lumii dumnezeiești:

„Mulţumesc Sîngeorzului,
Că văd frunza codrului.
Mulţumesc Paştilor dragi
Că văd frunza verde-n fagi."

Bucuria aceasta a primăverii e în acelaşi timp bucuria sănătoasă a muncii. Munca nu e privită nicăieri la noi – am văzut – ca un blestem, ci ca un dat necesar al vieţii; mai mult chiar, ca o clipă înflorită a vieţii. De aceea, e interesant de subliniat cum în lirica noastră populară poezia muncii se împleteşte cu poezia dragostei. Iubirea e privită în lumina concepţiei creştineşti de viaţă a folclorului nostru, numai ca o luminoasă pregătire a legămîntului cinstit al căsătoriei. Ea priveşte în viitor totdeauna şi viitorul e curat şi simplu: o casă mică dar îngrijită, o gospodărie onestă şi sănătoasă. De aceea, poezia de dragoste e în folclorul nostru plină de optimismul tineresc al vieţii, care ştie unde va ajunge. Chiar cînd e tristă, dragostea e umbrită doar de neînţelegeri trecătoare, de toane copilăreşti. Numai atunci cînd nu duce la căsătorie, dragostea e blestemată, devine tragică. Dar asta se întîmplă rar. De cele mai multe ori, însă, precum am spus, ea este o viitoare căsnicie; de aceea se împleteşte minunat cu poezia luminoasă a muncii şi a primăverii:

„Frunză verde bob ormug.
Şi-am băgat cucul la plug;
El să cînte, eu să mîn,
Dorul să ţie de coarne,
Dragostea să pună boabe,
Mîndra albă ca o floare
Să ne-aducă de mîncare."

Iar fata priveşte toată această sfîntă bucurie a muncii ca o viitoare imagine a belşugului ei casnic. Dragostea ei se revarsă asupra întregii trude a celui iubit:

„Dragii mei de şase boi,
Drag mi-i de cine-i la voi!
Dragu mi-i cine vă mînă
Bucuros v-aş fi stăpînă
Şi mi-i drag de cin' vă-ntoarnă,
Bucuros eu v-aş fi doamnă."

Iar el, flăcăul, încordat pe coarnele plugului, dacă-şi poartă gîndul fericit către mîndra din sat, şi-o închipuie tot la lucru harnic, aşa cum îi stă bine cuiva care ştie că viaţa e clocot creator şi nu timp de pierdut, ca-n basmul lui pică pară mălăiaţă:

„Eu din cîmp, de lîngă boi,
Te văz mîndro la război,
Cum îţi umblă mînile.
Cum îmi dai cu brăglele."

În freamătul acesta fericit al muncii care are ca finalitate rodnicia, toate aspectele vieţii satului i se par flăcăului frumoase. Frumoasă e şezătoarea:

„Cît e lumea pe sub soare
Nu-i bine ca-n şezătoare,
Numai floare lîngă floare..."

Frumoasă-i şi hora:

„Iu, iu, iu, bine-i la joc,
Că miroase-a busuioc,
Busuioc şi viorele
La mîndruţe frumuşele."

De aceea, poate privi cu sufletul tare necazurile. Îşi poate rîde sănătos de ele. Iată-l cum îşi mărturiseşte singur – sau poate altcineva, ironic în numele lui – sărăcia, cu acea inimă uşoară, care spune că nădejdea lui de mîine e alta:

„Nu te uita, leleo hăi,
Că îmi sunt cioarecii răi,
Că nici ăştia nu-s ai mei!
Că-s din sat, de căpătat.
Bogdaproste cui mi-a dat."

Asta, de-i tînăr. Iar de-i bătrîn, tot aşa de uşor caută să-i poarte şi bătrîneţii neovoile:

„Vai, săraca baba mea,
Bine-i place mazărea!

Dar la linte,
Doamne sfinte!
Dar la bob,
Face potop!"

Alături de tristele cîntece dintre străini, iată şi reversul medaliei sufleteşti. Înstrăinarea şi sărăcia le vezi biruite prin temeritatea încrezătoare a tinereţii:

„Frunză verde de pelin.
Tu străină, eu străin,
Amîndoi ne potrivim.
Hai în codru să trăim,
Hai în codrii Bîcului,
Pe marginea Prutului,
Să ne facem bordeieş
Cu uşorii de cireş,
Şi cu patul de măceş."

Nu e o aplecare resemnată, o fugă de la asprimea sărăciei. Fata are libertatea alegerii. Şi nu şovăie să aleagă această viaţă de integrare firească în bucuria simplă a firii. O vedem în altă poezie, unde fata – întrebată dacă vrea să se mărite cu un diecel – răspunde că nu, fiindcă diacul

„Prînzul pe cînd e mai dulce,
El ia cartea şi citeşte."

Nu-i trebuie nici morărel, că n-are pace de huruitul morţii. Ci

„După ciobănel m-oi duce,
Că traiul la el îi dulce,
Iară noaptea lui e lină,
Tot cu miros de sulfină,
Cu a stelelor lumină
Şi cu dalba lună plină."

Am stăruit atîta asupra poeziei noastre lirice în folclor, fiindcă mai mult în ea se obişnuieşte să se vadă acele exagerate caracteristici de tristeţe resemnată, de fatalism, ale firii noastre. În realitate – precum se poate înţelege uşor – lirica noastră folclorică e poezia unui popor tare, plin de bucuria proaspătă a vieţii. Iar dacă

trecem în celelalte domenii ale folclorului, ce imagine plină de putere, de măreţie, a poporului acesta nu ne răsare, chiar din felul în care se închipuie el pe sine! Cercetaţi *Oraţia de nuntă.* Ce cadru sărbătoresc cuprinde, cît de înalţi se văd oamenii în ea: peţitorul e fecior de împărat, iar casa miresei e o curte împărătească. Trimişii peţitorului sînt şi ei boieri vechi şi se poartă în adevăr boiereşte, cu acea demnitate care nu e umflare în pene, fiindcă n-o părăseşte niciodată umorul, cu acea cuviinţă care nu e umilire, fiindcă porneşte într-adevăr din conştiinţa unui fel de nobleţe autohtonă, pe care o are ţărănimea noastră, cînd e curată. Cercetaţi *Pluguşorul.* Ce imagine nepreţuită de viaţă plină, bogată! Acel Badea Troian, care e plin de bucuria rodului pe care i-l aduce truda sa înţeleaptă. Acel adevărat imn adus muncii creatoare a celor închinaţi pămîntului, cît de grăitor este!

Cercetaţi *colindele.* Ele se adresează în chip deosebit, după starea de vîrstă în societatea rurală, a celui sub ale cărui ferestre au poposit colindătorii. De-i flăcău acela care îi primeşte pe colindători, se va evoca în versul arhaic o vînătoare minunată a unui Făt-Frumos sau a unui fecior de împărat. De-s gazde gospodari în vîrstă deplină, colindul se va adresa „cestor curţi, cestor domnii" şi un întreg tablou de viaţă idilică se va închega. Flori de argint se vor scutura din merii raiului, peste cei din casă, care se trezesc împărăteşte din paturile largi, în noaptea feerică:

„În pat cine-mi doarme?
Doarme dumnealui
Boierul *cutare,*
Cu-a lui jupîneasă.
Îmi dormise
Cît dormise.
Doamna-n somn se pomenise,
— Scoal', doamne,
Că-i fi dormit!
Că ne-a nins
Ne-a viforit!
Domn din somn se pomenea
Şi din gur-aşa grăia:
— Culcă-te ca să dormim,
Că n-a nins,
N-a viforit!
Vînt de seară c-a bătut
Prin pometul raiului;

Flori de măr s–au scuturat,
Peste noi s–au revărsat."

Din colinde, din pluguşor, din oraţiile de nuntă, din basmul cu Feţi–Frumoşi şi împăraţi, se desprinde, astfel, o întregă şi deosebită imagine a unui popor conştient de nobleţea lui, conştient de superioritatea lui. E o imagine a lui, idealizată în feeria sărbătorilor. Pe lîngă traiul bun de pe urma porcului ucis la Ispas, românul îşi mai îngăduie fericirea de a se închipui altfel decît în viaţa lui necăjită de Soartă. Se închipuie aşa cum ar trebui să fie împlinit: mîndru ca un adevărat rîmlean, adică urmaş al acelui măreţ popor al Romei, al cărui senat apărea ochilor uimiţi ai barbarilor veniţi în solie, ca o adunare de regi.

O IMAGINE IDEALĂ A NOASTRĂ

De cîte ori am auzit colindele, am fost legănaţi mai mult de amintiri decît de înţelesuri, mai mult de melodii decît de cuvinte, mai mult de vraja nelămurită a sărbătorii copilăriei curate din noi, decît de viaţa bătrînelor versuri. Şi am greşit poate. Dacă nu faţă de noi – căci baia aceasta de lumină bună şi curată ne va fi fost în orice chip de folos –, ci faţă de ele, de preţul lor, care merită să fie înţeles altfel. Căci colindele nu sînt simple melodii festive; nici evocări biblice, cum îţi apar mai toate la întîia cercetare. Mai întîi de toate, trebuie să observăm că, la Crăciun, se aud două specii de cîntări, deosebite: *colindele* şi *cîntecele de stea*. Colindele sînt produse folclorice autentice; cîntecele de stea sînt produse ale unor mici cărturari – dieci sau preoţi – şi au o coloratură orăşenească. Colindele în schimb sînt frînturi folclorice, păstrate cu pietate, din viziunea unei lumi fericite, a noastră, *aşa cum am fi vrut noi să fie*, aşa cum ne-am vrea noi să ne ducem traiul în ea. În lumina magică a sărbătorii Crăciunului, gîndul omului se îndreaptă către înălţimile albe ale lumii dumnezeieşti. Omul devine părtaş la fericirea bunătăţii divine. De miracolul Naşterii se bucură firea întreagă, cerul şi pămîntul, cu toate ale lor. O imensă armonie în bucurie, pe care nu este iertat să o tulbure nici o nepotrivire. De aceea, săteanul se pregăteşte dinainte în tot chipul, ca să se integreze cît mai nesilit în claritatea ei. Caută să-şi organizeze cît mai amănunţit fericirea efemeră a acestor zile de înălţare. Dinainte, sufletul e purificat prin rugăciuni, trupului i se pregătesc veşminte curate şi frumoase, mese întinse care să-i înveselească dorinţele sale cele de lut. Dar oricît ar încerca să-şi realizeze un cadru de lumină fericită, omul îşi dă seama că nu poate depăşi cu totul legile traiului său de toate zilele. Omul rămîne de astă dată tot umil, tot mărunt, aşa cum îl face viaţa, necruţătoare în legile ei. Şi atunci omul, părăsindu-şi trupul, se înalţă cu gîndul pînă în luminile de vis ale dorinţelor sale cele mai

mari, cele mai ascunse. În pacea serilor de Crăciun, aşteaptă glasurile curate care îl vestesc pe el aşa cum ar vrea să fie, aşa cum se vede el în visurile sale. Colindele îi aduc această viziune feerică de viaţă, de care are nevoie; îi aduc imaginea lui purificată de orice negru pămîntesc, crescută pe un plan mitic. Colindele nu sînt la noi, la ţară, simple urări de sărbători, ci veşti, imagini de vrajă ale unei lumi înalte, în care am vrea să fim. La nici un popor, nu ştim ca aceste cîntece de sărbători să aibă atîta putere de transfigurare, de spiritualizare a existenţei, ca la noi. Fiecărui gospodar, colindătorii îi vrăjesc o imagine a lui, nespus de luminoasă. De aceea, pentru fiecare îndeletnicire, pentru fiecare vîrstă de om, colindul e deosebit, după cum deosebite sînt nostalgiile fiecăruia: colind de gospodar, colind de preot, colind de cioban, colind de flăcău, colind de fată mare... Şi toate înfăţişează existenţa noastră ridicată pe un plan feeric. E adevărat, colindele sînt acum fărămiţate prin obişnuinţa de a le spune şi a le asculta, fără a le înţelege. Lumea pe care ne-o aduc e frîntă în sclipiri, ca o oglindă în cioburi.

Iată, omul la geamul căruia a poposit magia cîntecului nu mai e plugarul necăjit. În viziunea feerică de viaţă, pe care i-o aduce colindul, el cu baba lui sînt acum

„Doi boieri bogaţi,
Pe cum s-au rugat,
Dumnezeu le-a dat:
Masă gălbioară,
Lumină de ceară,
Pomu' răsădit
Cu mere de-argint.
Vîntul trăgăna,
Merele-i pica.
Îngerii veneau
De le culegeau
Şi le trimiteau
Pe fată de crai
Pe poartă de rai,
Sus la sufleţele,
Să mînce şi ele."

Înălţîndu-se atît de sus, atît de curat, în propria lui imagine, era firesc ca omul să ajungă aproape de lucirile de duh ale lumii celeilalte. De aceea, cele două tărîmuri – cel ceresc şi cel pămîn-

tesc – se amestecă în viaţa colindului în chip atît de nesilit. Dar nu numai omul se înalţă spre cer. Îi pare, în noaptea de lumină, că şi raiul se coboară peste fericirea lui visată. Ce basm poate aduce o imagine mai diafană a acestei coborîri, ca acest colind de om însurat, care zugrăveşte belşugul unei case de gospodari:

„Intru-n casă,
Caut la masă,
Masa-i toată de mătasă;
Doi colaci de grîu pe masă.
Cine şade după masă?
Dumnezeu cu soţul său.
Intru-n casă,
Caut în casă,
Casa-i toată de mătasă.

Prin unghere,
Clopoţele;
Pe podele,
Aurele;
Sus la horn,
Flori de corn.
Jos la uşă,
Flori de rujă.
Pe fereşti,
Flori domneşti.
Jos în prag,
Flori de mac.
Pe păreţi,
Păuni verzi.
La icoane,
Flori de doamne.
Da' pe-afară?
Grîu de vară.
La portiţă,
Păuniţă..."

Aşa cum este el în vis – cu toată bogăţia lui dorită – săracul nostru plugar poate primi, fără a se ruşina, chiar neprihănita ceată a lui Dumnezeu cu sfinţii, într-o serbare, într-un cadru de fast domnesc:

„Lui i se părea
Că mi se făcea
Drum la kesărele
Prin curţile sele;
În mijloc de curte,
Mare masă-ntinsă,
Tot de sfinţi cuprinsă.
Jur-prejur de masă,
Verdeaţă stufoasă,
Trestică mărită,
Făclioare-aprinse,
Candele nestinse.
Cam la cap de masă,
Un jeţ de-aurel.
Cine-mi şade-n el?
Bătrînul Crăciun.
Mai în jos de el,
Sfinţi mai mărunţei,
Sfinţi şi mucenici,
O sută şi cinci..."

Observaţi cîtă ordine măsurată, cîtă ierarhie cuviincioasă înfăţişează viziunea aceasta de viaţă, pe care o aduce colindul. Nimic din zbuciumul dezordonat al fanteziei celui care se răzbună în vis de constrîngerile vieţii. Nimic din materialitatea pe care o mărturisesc imaginile opulente, care uneori împodobesc raiul mahomedan. Şi lumea cerească are, la noi, ca supremă normă de viaţă, ordinea şi cuviinţa; fiecare sfînt îşi are invariabil locul său, scaunul lui, după însemnătate. Şi alături de ei, vrednic să le fie aproape acum, prin puritatea gîndului său, stăpînul casei la care se colindă se vede slujindu-i cu umilinţă şi bucurie biblică:

„Domnul cestor curţi,
Cu-a lui jupîneasă.
În picioare slujeşte,
Pahare cinsteşte,
Rîndu-şi împlineşte..."

Dar nu numai serbarea e ridicată în planul acesta fabulos. Chiar casa umilă de ţară, cu stăpînul ei necăjit, în prag, e văzută

prin ochii vrăjiţi ai colidătorilor, în linii minunate, de poveste medievală:

„Ale cui sunt, Doamne, aceste case?
O, Leroi om de,
Leroi Doamne.
Aşa–nalte, minunate,
Cu lănţuri de fier legate,
Cu porţile ferecate,
Cu straşini de siminoc,
Cu stîlpii de busuioc?
Dar în poartă cine–mi şade?
Şade bun jupîn *cutare*,
Stă în poartă răzimat
Pe toiagu–i ferecat,
De scumpe arme–ncărcat..."

Nu singur stăpînul, însă, ci întreagă familia lui şi, mai mult – prin acea solidaritate în destin, pe care şi–o simte omul împreună cu toate vietăţile necuvîntătoare, pe care i le–a dat Dumnezeu în grijă – cu întrega gospodărie a lui, se vede într–o lumină de vis şi de belşug, ca şi a raiului:

„Ferice–mi de el,
De–acest boierel!
Bin' l–a ferecat
Şi bun loc i–a dat!
În mijloc de rai,
Tot la mese–ntinse,
La făclii aprinse...
Dar de l–ai vedea
Ţie ţi–ar părea
Că–i chiar sfîntul soare,
Cam prin prînzul mare.
Dar de ţi–ai vedea
Dragă doamna lui,
Ţie ţi–ar părea
Că–i şi luna plină,
Cam pe lîngă cină.
Dar de ţi–ai vedea
Dragi feciorii lui,
Ţie ţi–ar părea
Păunii rotaţi
La nuntă chemaţi.

Dar de ţi-ai vedea
Dragi fetele lui,
Ţie ţi-ar părea
Dalbe-şi lebejoare
Pe ţărmuri de mare.
Dar de ţi-ai vedea
Dragi bouţi ai lui,
Ţie ţi-ar părea
Cerbii strătiori
Prin cei vîrfi de munţi,
Prin cei brazi mărunţi.
Dar de ţi-ai vedea
Dragi vacile lui,
Ţie ţi-ar părea
Ciute-s mohorite,
La lunci coborîte,
Să-mi fie păscute."

Cu greu vom putea găsi – răscolind literatura universală – o viziune mai robustă, mai plină, şi in acelaşi timp atît de luminoasă, atît de neprihănită, a familiei şi a vieţii patriarhale. Atîta dragoste respiră în privirea cu care cîntăreţul înconjoară această gospodărie minunată, încît simţi că ea nu poate creşte decît din sufletul chinuit al unui plugar, care numai în închipuire a îndrăznit s-o aibă. Şi a făcut din această închipuire darul său cel mai curat, pentru ziua nouă a Naşterii. Rîd şi plîng, în acelaşi timp, în această viziune feerică de viaţă, toate nostalgiile noastre de popor de plugari săraci, în ţară îmbelşugată.

Altă dată în colinde, un strat de viaţă şi mai străveche se întrevede: acela căruia i se colindă poate fi vînător. Un uşor desenat tabou al unei pregătiri de vînătoare medievală ţi se înfăţişează:

„Cine-mi tot hrăneşte
Şi mi-şi îngrijeşte
D-un cal,
D-un ogar,
D-un vînăt şoimel?"

Cel la care poposesc apoi colindătorii e preot. Atunci cîntecul îi vrăjeşte lumea lui. El slujeşte într-o mînăstire dalbă, atît de frumos, atît de solemn, încît în curînd,

„Cam pe vale, pe sub soare,
Tare–mi vine–o corăbioară,
De–ncărcată,
'mpovărată,
Tot de sfinţi de cei mărunţi
Şi de bunul Dumnezeu.
Lîngă bunul Dumnezeu,
Şade Maica Precista.
Lîngă Maica Precista,
Şade bătrînul Crăciun..."

Ei vin toţi, să asculte glasul melodios al bătrînului în slujbă şi să–i aducă dar de smirnă şi tămîie. Nici nu se putea flutura, în mai puţine cuvinte, idealul unui preot, ca aici.

Dar gospodarul, orice ar fi el, nu se poate să nu–l fi binecuvîntat Dumnezeu cu copii. O fată mare aşteaptă în casă, cu visurile ei. Colindătorul o înţelege. Ea nu poate aştepta decît un fecior de împărat. Şi el va veni, căci acesta e rostul colindei: să aducă în dar visul cel mai frumos cu putinţă:

„Da' Măriuţa, ochii–şi negri?
Ea şade şi chindiseşte
La gulere voiniceşti,
La veşminte–mpărăteşti
Şi–mi cîntă un cîntecel,
Jelnicel şi frumuşel.
Nime 'n lume n–o auzea
Numai împărăteasa.
Ea aude şi–mi răspunde:
— Ho, ho, ho, Măriuţo, ho!
Nu mai cînta aşa frumos!
Că–mpăratu–i la vînat
Şi–i aproape de–nturnat.
Pe tine te–o auzi
Şi pe tin' te va–ndrăgi."

Precum vedeţi, împărăteasa este, firește, cam rustică în gînd şi expresii. Nici Măriuţa însă nu e altfel, căci idealul ei – mărturisit în altă variantă – este ca împăratul să o ducă în tîrg, să–i cumpere haine de mătase, iar lui să–şi tîrguiască numai un toiag ferecat. În schimb, într–un colind de flăcău, cu cîtă bogăţie ireală se face schimbul de averi şi de visuri, dintre tinerii însurăţei. Ea vine cu

alintările ei de femeie care se ştie visată; el răspunde cu siguranţa largă a bogăţiilor sale rustice:

„— Vezi-mi au nu-mi vezi
Cele lunci înverzi,
Luncile-nverzite,
De flori înălbite?
Nu-s albe de fel
Ci-s albe de flori,
Pin' nu le-oi purta,
Nu m-oi mărita.
Ion Făt-Frumos
Din gură-i grăia:
— Vezi-mi au nu-mi vezi
Acei munţi cărunţi?
Nu-s cărunţi de fel,
Ci-s cărunţi de oi...
Prin dalbele oi,
Negri colpănei;
Dar nu-s colpănei,
Ci sînt ciobănei
În cîrji rezimaţi..."

Dacă odrasla celui la care se colindă e fecior, colindul va înfăţişa alaiul bătrînilor boieri, care vin să-l ceară ca împărat. Mama, ca mama, nu se-ndură să-l lase, că e prea crud. Dar sfetnicii cărunţi jură în barbă, că vor avea grijă să-l înveţe pe tînărul împărat toate meşteşugurile luptei şi ale cîrmuirii...

Şi în timp ce, jos – în gerul care sclipeşte din mii de luminiţe peste troienele de scîntei albe ale zăpezii – în bordeie care abia se mai văd, oameni trudiţi se visează, prin cîntecul sfînt, într-o viaţă ireal de frumoasă şi înaltă, sus, în lumea lui Dumnezeu, colindul arată o primăvăratică bucurie. În timp ce oamenii cresc sufleteşte pînă la altitudinea mitului, sfinţii se coboară, se umanizează. Ei se pregătesc de Crăciun şi se bucură de el, ca şi bieţii oameni. De cu vreme, din ajun, se îmbăiază cu toţii în rîu de mir şi apoi se limpezesc în apă, cu aceeaşi neştirbită cuviinţă a ierarhiei, pe care am văzut-o. Apoi ascultă sfînta slujbă, ca în urmă să se poată aşeza româneşte la masă. Şi nu cred o mai potrivită imagine – pentru ca să închei această scurtă evocare – decît aceea a slujbei îngereşti:

„Răsărit-au, răsărit
Doi luceferi gălbiori;
Nu-s luceferi gălbiori,
Ci-i o dalbă mînăstire,
Cu pereţii de tămîie,
Cu podu' de sfîntă ceară,
Cu uşa de sfîntă rugă.
Sfînta slujbă cine-o cîntă?
Nouă popi, nouă dieci
Şi pe-atîţia patrierci.
Sfînta slujbă cine-o ascultă?
O ascultă Maica Sfîntă,
Cu fiuţ micuţ în braţă..."

Aceasta e lumea – şi cea de pămînt şi cea de cer – a colindelor noastre. Ea se integrează firesc în acea viziune românească a lumii, pe care am încercat s-o conturăm în carte.

Folclorul nostru se lămureşte, astfel, şi aici, ca un tot organic, sub cele două aspecte fundamentale ale sale. Acela de coborîre a mitului pe pămînt, pentru a-l face – cu puterea lui minunată – ordine nesilită de existenţă. Întreg stilul de viaţă al satelor noastre – cu ceremoniile lui, cu obiceiurile şi superstiţiile lui, care înfăptuieşte tocmai această ordine esenţial creştină, în care legea creşte din suflet, – nu este impus din afară. Şi acela de ridicare a lumii pămînteşti către ţinuturile albe ale sfinţeniei cereşti, acela de proiectare a ei pe plan mitic, aşa cum am văzut şi aici.

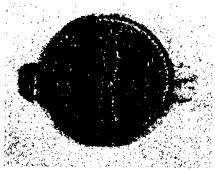

UN BOB DIN PURITATEA DINTÎI: PETRACHE LUPU

Bob din puritatea dintîi. Aşa era sufletul ciobanului Petrache Lupu. Ceea ce ne miră la el – precum ceva atît de departe de lumea noastră – şi ceea ce totuşi ni-l apropie de suflet, de nostalgiile noastre adînci, e tocmai această puritate de suflet pe care o arată. O puritate aidoma aproape cu naivitatea sfîntă a copiilor. Noi toţi avem în adînc conştiinţa nostalgică a purităţii de la început a vieţii pămînteşti. Cred că nu este popor care să nu aibă amintirea irizată în lumini triste şi depărtate, nu numai a biblicului paradis pierdut, dar şi a unei petreceri line şi blînde aicî pe pămînt, cînd Dumnezeu nu ajunsese încă să se supere cu totul pe oameni. Vremea de aur a miticului Saturn stăruie încă în gîndul mai tuturor neamurilor, sub chipuri mai mult sau mai puţin deosebite, după puterea fiecăruia de a-şi clădi în imagini o lume proprie, şi nouă, în nuanţele ei. Neamul nostru – în viziunea lui atît de armonic pătrunsă de duhul cărţilor sfinte – aduce o imagine de o desăvîrşită lumină, a acestui început pierdut în vremi. Şi cu acel spirit de largă armonizare a tuturor datelor firii, cu acea obişnuinţă de a închega totul în cicluri de o perfecţiune aproape geometrică – însuşiri care îi stau atît de aparte şi atît de bine – a lărgit mitul acesta al purităţii iniţiale pe un uimitor de întins plan cosmic. Ca întotdeauna, şi la această problemă a lui, sufletească, se asociază, nesilită, întreaga viaţă trecută şi viitoare a firii. Spune, de pildă, o poveste din Bucovina că la început pămîntul – aşa cum a ieşit el din mîinile fără prihană ale lui Dumnezeu – era atît de pur, încît era străveziu ca apa. E o imagine de o neobişnuită poezie aceasta, a unui pămînt, cîndva glob uriaş de cristal, răsfrîngînd în mii de suliţi – ca un incendiu cosmic – lumina prietenă a soarelui. Nimic nu trebuia să ascundă pămîntul şi nimic nu îl păta, fiindcă moartea nu se ştia încă. A venit, însă, clipa grozavă, cînd Cain l-a ucis pe Abel. În leagănul străveziu al ţărînei, care i-a dat odihnă,

trupul sfărîmat al lui Abel striga cerurilor nelegiuirea fratelui său. În zadar încerca acesta, înnebunit, să îl ascundă sub grămezi de crengi şi buruieni, – pămîntul curat îl arăta cu groază. Nici sfinţenia bună a lui Dumnezeu nu a putut răbda priveliştea. Şi atunci a întunecat pămîntul, pentru ca grozăvia păcatului să rămînă ascunsă în sînul lui negru. De atunci, pămîntul primeşte, răbdător şi sumbru, moartea şi păcatele tuturor. Dar trebuie să-l doară infinit în inimă atîta povară grea şi urîtă. Doar un vis, luminos ca o făgăduinţă, îl poartă liniştit către izbăvirea de odată şi odată. Spune o altă legendă – tot de prin acele locuri – că la sfîrşitul lumii va reveni şi pămîntul la puritatea lui dintîi. Anume, va arde necontenit pînă la o adîncime de nouă stînjeni, pînă ce focul va da de loc curat. Atunci pămîntul va alerga nerăbdător înaintea lui Dumnezeu şi va rosti:

„— Doamne, nu mai pot răbda! sunt destul de curat.

— Da' cît eşti de curat? îl va întreba Dumnezeu.

— Ca o franzolă.

— Nu eşti destul de curat, că în franzolă poate să fie şi un pai; mergi şi te mai curăţă.

După ce va mai arde, pămîntul va merge iar la Dumnezeu şi Preasfîntul îl va întreba iar, dacă e curat. Atunci pămîntul va răspunde:

— Ca Iisus Hristos.

— Da, amu eşti curat! – îi va îngădui Preabunul."

În lumea asta curată de la început, omul se simţea bine şi Dumnezeu îi era aproape. Omul era cercetat mereu de sfinţi, căci cerul era jos, de puteai să-l ajungi cu mîna; şi lumea de aici se amesteca – necontenit şi binefăcător – cu lumea cealaltă. De atunci s-a obişnuit românul să se poarte cuviincios cu sfinţii, cu sufletul apropiat ca faţă de nişte bunici mai sfătoşi şi mai cu putere în binecuvîntare. Amintirea acestei familiarităţi cu făpturile bune ale cerului a rămas în folclorul nostru nedezlipit asociată cu mitul purităţii dintîi. Prin judeţul Vîlcea, spun bătrînii că nu e atît de mult pe cît se pare, de cînd nu mai umblă sfinţii pe la noi. „Odată cerul era aproape de tot de pămînt. Atît de aproape era, că dacă te suiai pe gard, dai cu mîna de cer. Pe vremea ceea umbla Dumnezeu şi cu Sfîntul Petre pe pămînt, că lumea era mai bună. Dar se întîmplă că o păcătoasă de muiere, după ce a spălat scuticile copilului, s-a apucat să le scuture. Scuturîndu-le, a mînjit cerul cu tină de copil mic. Iii, lume păcătoasă! – De-acum înainte să

nu știi ce este înaltul cerului și adîncul pămîntului, – grăi Dumnezeu cu glas de foc. Deodată se ridică cerul în slavă. Vezi bine că d–a-tunci s–a ridicat cerul. Amu să mai fie bine cu atîta răime!? Dar te miri cum de–i mai rabdă (pe oameni) pămîntul."

Din lumea aceasta de la început – aievea, așa cum a rămas în folclorul nostru – vine sufletul lui Petrache Lupu. Era ca un ogor nearat, care poate primi orice sămînță și care a primit–o pe cea bună fiindcă așa a vrut Dumnezeu, care s–a coborît însuși, în toată sfințenia lui, la Petrache Lupu. Se nedumeresc mulți dintre noi, că Petrache Lupu se miră și se bucură ca un copil, de toate cele ale lumii de astăzi. Că îi place să conducă mașina și să răsune din claxon. Că îi plac sunetele frumoase și strălucirile. Că îi e bine cînd mărimile țării stau la taifas cu el prieteneșe; că nu fuge scîrbit de slăvile lumești și e fericit cînd vodă își trimite solul la botezul copilului său de cioban sărac. Petrache Lupu nu e dintre acei care trebuie să fugă cu groază de ispitele lumii de azi; să stea în afund de pustie; să se chinuie și să se roage, pentru ca să–l găsească pe Dumnezeu.

Petrache Lupu nu trebuie să se mucenicească în lipsuri și să caute răspuns la îndoieli; pentru că el nu trebuie să se purifice de toată zgura informă ce ne stă pe suflet, nouă oamenilor de acum. În simplitatea, în naivitatea lui de copil, el aduce la noi sufletul pur ca un bob de apă străvezie, al pămîntului de altădată. De aceea, nu trebuie să ardă mai întîi, ca abia apoi să se poată înfățișa înaintea Domnului. În singurătatea cîmpiilor arareori înfrunzite, din preajma Dunării, în pustietatea lui adusă de greutatea împleticită a vorbei sale, în toată acea predestinată puritate de suflet cu care trebuie să fi venit el pe lume, ciobanul Petrache Lupu a fost unul din puținii oameni la care – după toate adeverirele credințelor noastre folclorice – ar mai putea veni și astăzi Dumnezeu. Și a venit. A venit simplu și firesc, așa cum venea El și cu Sfîntul Petre, în atîtea din poveștile noastre. Și Petrache Lupu a știut că așa trebuie să fie și a vorbit cu Preasfîntul cu acea scuturare din sfială, cum au vorbit odată și odată oamenii care întîlneau pe drum, îndemnați în toiege, doi bătrîni cu barba albă, albă. S–a cutremurat doar după aceea, cînd a înțeles că trebuie să revină în lumea de azi, adică să le spună oamenilor atît de firească minune și poruncă. De–abia atunci și–a dat seama ce povară i–a pus Dumnezeu pe umeri. De aceea, cînd îndeplinește porunca divină, Petrache Lupu e alt om. Trebuie să înfrunte lumea păcătoasă de azi.

O gravitate – care nu se poate să nu te impresioneze – îi pogoară pe suflet. O asprime în glas, o hotărîre în gest, o claritate în expresie, toate arată că ciobanul acesta simte că trebuie să comunice oamenilor păcătoşi ceea ce Dumnezeu poate sădi numai în sufletul lui curat, din alte vremi. N–a pornit însă prin lume să predice, să convingă. Nici măcar în ţara lui. El e doar aşa cum sîntem noi românii toţi, cum ne–am obişnuit să fim toţi – liniştiţi în rosturile noastre adînci. Neamul acesta românesc n–a dat asceţi care să–l caute pe Dumnezeu în chin şi în pustie. N–a trebuit să fugă de oraş, fiindcă nu–l avea. N–a trebuit să fugă de prea multe păcate şi rafinări, fiindcă nu le deprinsese. În viaţa lui, adesea vegetativă, neamul nostru a stat de vorbă cu Dumnezeu aşa cum trebuie să stea gîzele şi iarba, – firesc, ca servul credincios cu stăpînul milostiv. N–a dat martiri, care să moară după ce au străbătut lumea căutînd să răspîndească credinţa; nici cruciaţi, care să vrea s–o impună ei singuri, cu sabia. Tot de aceea, a rămas, simplu, aproape de lumea mitului folcloric. Dacă nu i–a venit aievea Sfîntuleţul în ogradă, i–a venit în credinţă şi în poveste. Şi a crezut, ciobăneşte, că şi celelalte neamuri ale lui Dumnezeu sînt în legături tot atît de cinstite cu Preasfîntul. Şi din tot ce–a avut mai curat în sufletul lui – din puritatea lui de legendă – l–a creat pe Petrache Lupu, ca să ne mai poată veni odată Sfîntuleţul pe pajiştile noastre, printre oi, care–s dobitoacele cele mai bune şi mai curate ale pămîntului, cum cred bătrînii. Încă o dată, neamul acesta a trăit, neaşteptat, viaţa bogată – de somn adînc, regenerator – a mitului, de care nu s–a depărtat niciodată. De aceea, dăinuieşte el atît de miraculos de tare, fără totuşi ca să aibă prea multă istorie.

CREŞTINISM ŞI FOLCLOR

Oare mai era nevoie de o cercetare aparte a acestui capitol? Nu e destul de elocventă pecetea creştină, care imprimă fiecare amănunt al folclorului nostru? Nu-l întîlneşti în el, la fiecare pas, pe Dumnezeu în însuşi chipul Său de lumină, ori în Sfinţii Săi, ori în înţelepciunea rînduielilor Sale? Nu e, oare, pătruns destul de evident folclorul nostru de spirit creştin, adesea pînă la identificarea cu el? Dar punîndu-ne înseşi aceste întrebări protestatoare, nu afirmăm, oare, implicit că există o problemă care nu se rezolvă numai prin recunoaşterea creştinismului organic din folclorul nostru? Şi că e problema poate cea mai spinoasă, în legătură cu folclorul nostru, fiindcă se leagă cu însăşi aceea a originilor lui? Nu m-am pregătit şi deci nu am intenţia să-i încerc aici rezolvarea. Mă voi mulţumi să însemn cîteva păreri de om care vrea să se lămurească el pe cît poate.

Creştinismul folclorului nostru e o realitate, dar o realitate specifică lui; nu e o realitate pur teologică, adică de o nedezminţită fidelitate faţă de dogme. În paginile acestei cărţi vin – cu prilejul cercetării diferitelor aspecte ale folclorului nostru – multe exemple în care viziunea noastră etnică se depărtează de cea biblică, urmîndu-şi liniile ei proprii de structură, deşi rămîne mereu creştină în spiritul ei. În egală măsură cînd viziunea noastră folclorică apare modelată pînă în amănunţimi de creştinism, ea asimilează din acest creştinism cu deosebire ceea ce coincide cu adîncile sale structuri de temelie. Cu alte cuvinte, dacă astăzi noţiunile de folclor şi creştinism aproape coincid la noi, asta nu înseamnă că au coincis totdeauna. Şi din ceea ce am desluşit din aceste linii de structură specifică, s-ar putea verifica concluzia că anterioritatea în acest raport e aceea a folclorului. Însă, de vreme ce – după toate datele istoriei şi ale filologiei noastre – sîntem un neam născut creştin, înseamnă că folclorul nostru e mai întîi de toate o

moştenire. Asta a fost şi părerea multor cercetători de la noi, care aproape un secol, pînă în zilele noastre, şi-au irosit ani de muncă în pagini de studii ilizibile şi inutile astăzi, ca să demonstreze în acest folclor prezenţa mitologiei latine. Am căutat Traiani, Aureliani, Vestale, Zei, eroi, acolo unde pur şi simplu nu existau, – noi avînd cu mitologia latină tot atîta legătură cîtă are orice popor al lumii, care şi-a însuşit fărîme din aceeaşi străveche moştenire folclorică universală, azi numerotată, clasificată şi notată în cataloage de atîţia savanţi europeni.

Dar să nu cădem în eroarea iniţială a cercetătorilor noştri de care vorbeam şi să întrebuinţăm termenul inexact de *moştenire*. E, mai bine zis, un foarte vechi substrat în fărîme. Şi nu e de mirare că ceea ce au putut cataloga mai uşor savanţii – ca valoare universală în folclor – au fost motivele basmelor, fiindcă basmul e tărîmul folcloric cu cele mai accentuate caractere arhaice. Dar din aceste valori universale se poate închega o lume organică, o viziune de care cea a folclorului nostru se apropie, însă cu care ea nu se identifică. Da, a existat pe o largă arie geografică un om vechi, *precreştin*, cu o anumită viziune şi înţelegere a cosmosului. Neputînd, însă, identifica modul de reprezentare al acelui om în chip absolut cu viziunea asupra lumii ce se degajă din folclorul nostru, trebuie să presupunem că – alături de cultura care a dat mitologia greco–latină – au existat şi altele, înrudite, între care şi cea unde îşi are rădăcinile cultura ce s–a cristalizat in viziunea noastră folclorică.

Dacă cercetăm acum, în modul obişnuit ştiinţific, folclorul nostru – adică neurmărindu–i organicitatea, ci filiaţiile de motive, înrudirile lui largi cu folclorul altor popoare – constatăm că aceste filiaţii se întind mai semnificativ în jurul nostru, pe tot spaţiul unei regiuni geografice, pe care ne–am obişnuit s–o numim, în ultimul timp, pe bună dreptate, *sud–estul european*. Savanţii noştri s–au mulţumit să urmărească cu maximum de erudiţie aceste filiaţii. Noi însă nu avem intenţia de a face aici ştiinţă pură, adică erudiţie pentru erudiţie. Ci ne punem întrebări pe care ni le impun înseşi marile frămîntări de astăzi ale politicii şi culturii noastre naţionale. Şi căutăm să răspundem aşa cum facem deocamdată, cu nădejdea că alţii vor putea să le răspundă mai bine, mai tîrziu.

Pentru noi, astfel, tot ce s–a înregistrat atît de erudit nu sînt „influenţe" asupra noastră, de la sîrbi, bulgari, ucrainieni. Unitatea evidentă a acestui sud–est european nu e numai produsul unei

convieţuiri ce a adus influenţe reciproce. Pentru noi, e mult mai logic ca apa dintr-un vas prea plin să se reverse în jur, peste marginile lui, decît să-l presupunem invadat în chip miraculos de apă, dinafara acestor margini. Cu alte cuvinte, sîntem mai degrabă dispuşi să admitem influenţa noastră asupra popoarelor mult mai tinere – şi ca formaţie şi ca creştinism – decît noi, din jurul nostru, decît să ne închipuim înrîurirea lor asupra noastră. Dar credem iarăşi că nici nu e nevoie să intrăm în această controversă, care nu numai că e dificilă, ci ne duce şi pe noi către un tărîm de idei, pe care nu vrem să ajungem încă. Fiindcă sîntem deocamdată pe acela al căutării ariei geografice a acelei vechi civilizaţii – înrudite cu cea greco-latină – în care îşi are rădăcinile folclorul nostru. De vreme ce ne-am oprit la timp, însăşi discuţia de pînă acum ne poate furniza o indicaţie preţioasă. Anume, acest spaţiu sud-est-european – în interorul căruia nu ştim cui dintre neamurile sale să-i dăm primatul spiritual – e o regiune geografică ce coincide, în liniile ei mari, cu aria de răspîndire odinioară a *tracilor* şi are ca inimă cele două Dacii, cea de dincoace şi cea de dincolo de Dunăre. Civilizaţia noastră folclorică ar fi, deci, o moştenire a civilizaţiei tracice, o ramură a rarilor civilizaţii precreştine. Dar termenul de *moştenire* ne poate duce şi pe noi către premise greşite, cum i-a dus şi pe cercetătorii care au văzut în noi numai ereditäţi latine. Folclorul nostru e o realitate ce ne aparţine prea intim, ca să o fi primit de-a gata, ca moştenire. Folclorul nostru e rodul unei prea îndelungate şi complexe elaborări – care încă şi azi mai continuă în mici amănunte – pentru ca, iarăşi, să fie o simplă moştenire. În sfîrşit, el e prea organic creştin, pentru ca să fie o simplă transmisiune şi adaptare, oricîte condiţii prielnice îi va fi creat, de la început, ortodoxiei, spiritualitatea recunoscută a credinţelor tracice. Mai exact zis, prin urmare, cultura noastră folclorică îşi are rădăcinile probabile în cultura tracică şi tot din ea îşi trage cele mai multe din substanţe. Rădăcinile acestea vechi şi-au împins de la început tulpinile în lumina nouă şi orbitoare a timpuri dintîi ale creştinismului. Cei care au căutat atîta la noi, zadarnic, tradiţii latine, nu şi-au dat seama că ceea ce aduceau nou aici aceşti colonişti romani – mai cu seamă veniţi din Orient, după cum se ştie istoriceşte – nu erau fărîmele vechii lor mitologii, în care nu mai credeau, ci viaţa exuberantă şi triumfătoare a creştinismului. Au fost cei care ne-au adus de la început în limbă cuvintele de Dumnezeu, cruce, lege, duminică, cuminecătură. Cum

era să ne aducă în folclor credinţe despre Jupiter şi Diana? Deodată cu ei veneau în schimb mulţimea de elemente de folclor oriental, pe care le-a pus pretutindeni în circulaţie creştinismul, în decursul evoluţiei sale. Prin creştinism – încă şi mai mult decît prin tracism – noi ne-am legat de la început de Orient, depărtîndu-ne în egală măsură de Apus. Bizantinismul nostru de mai tîrziu – care a avut adînci ecouri şi în folclor – n-a fost astfel o cotitură nefirească a istoriei noastre, ci, dimpotrivă, o consecinţă – foarte normală şi foarte logică – a orientării rădăcinilor originare ale culturii noastre. Aici la noi, elementele acestea creştine – cu toată vitalitatea lor triumfătoare, din cele dintîi veacuri de după Christos – întîlneau credinţele şi gîndurile despre lume ale autohtonilor. Cum vor fi fost aceste gînduri şi credinţe ştim prea puţin. Şi asta e o cauză a incertitudinilor de pînă azi asupra originilor folclorului nostru. O singură certitudine avem: spiritualitatea lor înaltă, pe care o mărturisesc atîţia autori greci contemporani, vorbind de „geţii cei nemuritori" şi de originea tracică a tragediei şi a lui Orpheu, muzicantul divin. Spiritualitatea culturii trace va fi fost un receptacol ideal pentru cea creştină. Certa ei temelie folclorică se va fi înfrăţit uşor, de la început, cu tot uriaşul material de folclor oriental, pe care îl încorporase şi îl aducea firesc şi aici creştinismul.

În asemenea împrejurări, folclorul nostru nu putea să crească, nu putea să se împlinească, decît aşa cum e. Ca să ne dăm seama cît de organic au concrescut în el spiritul autohton şi creştinismul – păstrîndu-se el însuşi în adîncul rădăcinilor sale – să cercetăm domeniul folcloric în care străvechile obişnuinţe îşi puteau păstra întreaga putere şi cuvîntul Bisericii putea găsi foarte greu o intrare: acela al descîntecelor. Atît prin originea cît şi prin finalitatea lor, descîntecele sînt – mai mult decît basmele – partea cea mai conservatoare a folclorului, după cum lirica e partea lui cea mai supusă timpului. Caracterul conservativ al descîntecelor se vede nu numai din materialul lor primitiv, din organizarea lor elementară, ci şi din lexicul lor. Ele păstrează cuvinte şi expresii care din restul limbii au dispărut de mult. Regretatul Ovid Densusianu a făcut – într-unul din cursurile sale universitare – observaţii concludente asupra conservatorismului lexic al descîntecelor. Să căutăm, prin urmare, să le descifrăm, folosindu-ne mai cu seamă de culegerea şi studiul fundamental al d-lui A. Gorovei, *Descîntecele românilor*. De la început încă – din pregătirile care trebuie să pre-

ceadă descîntecul – se desprinde o atmosferă, dacă nu de necontestat creştină, în orice caz de puternică şi pură spiritualitate. „Prima condiţie este ca descîntătoarea să fie bătrînă. Dacă nu e în vîrsta cînd este la adăpostul tuturor ispitelor, poftelor lumeşti, apoi, pentru ca descîntecul ei să aibă leac, ea trebuie să fie curată." Iată, de la început, în loc de izbucniri primitive, surprinzătoare rigori ascetice. Acea femeie care practică vraja, trebuie să fie cu sufletul pur, desprins de lume. Şi rigoarea aceasta e accentuată hotărît creştineşte, în alte prescripţii folclorice cu privire la descîntătoare, prescripţii care arată că ea trebuie să fie bătrînă, pentru ca – în caz că trebuie să ispăşească păcatul de a fi încercat prea mult împotriva rînduielilor firii şi a hotărîrilor divine, adică va fi apelat la Diavol, cu ştire sau fără ştire – pedeapsa şi moartea trebuie să găsească o fiinţă care şi-a trăit viaţa. Noţiunea creştină de păcat îşi are de la început astfel loc în descîntece. Mecanica şi finalitatea creştină a descîntecelor sînt şi mai lămurit reliefate de următoarele restricţii. „Descîntece nu se fac duminica niciodată. Aceasta probabil din cauză că descîntecul fiind al descîntătoarei iar leacul al lui Dumnezeu, al Maicii Domnului şi al altor feţe sfinte, şi duminica fiind zi de odihnă, nu-i îngăduit a se recurge în asemenea zi la ajutorul lor." După aceste preliminarii care ne-au lămurit deja îndestul, să intrăm în lumea propriu-zisă a descîntecelor. Precum e ştiut, descîntecul e un ritual magic, prin care omul caută să alunge durerea fizică. Mijloacele întrebuinţate în acest scop în descîntec sînt extrem de diverse, după gradul de încredere pe care îl are descîntătoarea în puterile sale. Toate însă îşi găsesc întemeierea pe o singură convingere – specifică folclorului nostru întreg: aceea a vieţii însufleţite a întregii firi, care trăieşte în spirit după chipul şi asemănarea omului. Iar acesta, la rîndul lui, e creatura cea mai asemănătoare a lui Dumnezeu. Necazurile, durerile, bolile sînt mesagerii nedoriţi ai unor duhuri răuvoitoare. Puterea acestor duhuri ar fi foarte limitată, dacă păcatul nu l-ar da pe om în mîna lor. Prin suferinţa sa fizică – am văzut şi în capitolul despre păcat – omul îşi plăteşte greşelile. De multe ori însuşi Dumnezeu, ori sfinţii – sau chiar „sfintele zile greşite", adică nerespectate – trimit bolile ca pe nişte negri mesageri, la fel cu moartea, omului care păcătuieşte. Prin animismul lor, durerile şi bolile înţeleg vorba şi gestul omului tot aşa de firesc cum i-o înţeleg în folclorul nostru vitele, pomii, focul, stelele. Toate descîntecele se întemeiază pe aceste convingeri. În cele mai elementare descînte-

ce, omul – încrezător în puterile lui – îi porunceşte pur şi simplu bolii să fugă. Îi arată răspicat locul unde trebuie să plece şi starea de sănătate în care să lase pacientul.

Am văzut la timp cît delicată şi respectuoasă politeţe pune omul în raporturile sale cu firea, pe care o respectă ca fapt al mîinilor sfinte ale lui Dumnezeu, fiind convins că ea e tot atît de omeneşte sensibilă la această atitudine a sa. De această sensibilitate a ei, omul caută să se folosească, dacă nu e convins că-i va asculta porunca. Îi stau la îndemînă alte descîntece, prin care boala e injuriată, e ofensată, ca astfel să plece dusă de supărare. Animismul acesta – pentru omul din satul nostru – nu e numai înfăţişarea unei solidarităţi spirituale a firii, ci şi a unei solidarităţi în destin a întregului cosmos. Această solidaritate se înfăptuieşte într-o armonie infinită de echilibre care îşi răspund unele altora, în univers. În acest univers folcloric însă, nu numai chipul sufletesc se amestecă pînă la confuzie cu cel trupesc, dar şi gestul sufletesc are tot atîta putere ca şi gestul fizic. Omul poate modifica astfel relaţiile cosmice nu numai prin intervenţia sa fizică, ci şi prin cea spirituală. Dînd de pomană, bunăoară, un rînd de haine în lumea aceasta, sufletul omului e sigur că va fi îmbrăcat în lumea cealaltă. Aruncînd cenuşa din casă după apusul soarelui, ea loveşte în ochi pe Maica Domnului. Cernînd cu o sită aici, gospodina casei îl opreşte pe Iuda să roadă stîlpii pămîntului. Şi invers. Spunînd cînd e lună: Ce bine se vede! îi superi pe Rochmanii de sub pămînt, care atunci nu mai văd bine. Închipuind o întîmplare aici unde sîntem, ea se poate petrece aievea în altă parte. Pe aceste convingeri se bazează alte categorii ale descîntecelor. Unele imaginează fapte din natură aşa de absurde, încît nu se pot întîmpla. Şi încheie afirmînd că – aşa cum întîmplarea e imposibilă – cu neputinţă e şi rămînerea boalei în cel ce suferă. Alte descîntece povestesc descreşterea bolii – a umflăturilor mai ales – într-o gradaţie perfectă de la maximum la nimic, cu credinţa că boala va reproduce exact această gradaţie. Iar dacă omul e convins că nu poate reuşi singur, întrebuinţează descîntece în care face un şi mai categoric apel la solidaritatea cosmică, chemînd în ajutor soarele, luna, stelele, focul, cărbunii sau altă stihie ori făptură a universului. Cele mai multe descîntece sînt acelea în care omul renunţă la orice orgoliu al său, ca şi la ajutorul cosmosului, ca să se roage de-a dreptul lui Dumnezeu, Maicii Sale, sfinţelor şi sfinţilor din apropierea sa. Ori, neîndrăznind să solicite direct intervenţia Divinităţii, ame-

ninţă boala cu puterea lui Dumnezeu şi mai ales cu lucrurile în care coboară această putere: cu tămîia, cu agheasma, cu crucea, cu busuiocul, cu sfinţi. Pînă să ajungă aici, să nu se creadă că gîndul său a fost departe de Dumnezeu. Cea mai mare parte a descîntecelor de toate felurile – aşa cum le-am cercetat – încep cu o invocaţie de credinţă, cam în felul acesteia:

„Să fie descîntecu acesta de folos,
Doamne ajută, Iisuse Christos."

Şi absoluta lor majoritate are ca final o categorică mărturisire creştină. Iată asemenea finaluri din culegerea din judeţul Romanaţi a d-lor D. Ionescu şi I. Daniil:

„Cu descîntecul meu
Şi leacul de la Dumnezeu."

„Leac din gura mea
Şi de la Maica Precista."

„Maică Sfîntă Mărie,
Leac de la mîna mea să-i fie."

„Descîntecul meu
Şi al lui Dumnezeu,
Sfînta Toiţă să-i fie de spor
Şi-ajutor."

„Că am cerut de la Maica Domnului cheile
Şi-am descuiat toate casele."

„Leac să-i fie Maica Precista
Şi descîntec de la mine, Preda."

„La Ana Descîntătoarea te-oi duce.
Ea este cu descîntecu Maicii Domnului
Şi cu leacul lui Dumnezeu."

Sau din culegerea d-lui Gorovei:

„Leacul din descîntecul meu
Şi puterea de la Dumnezeu."

„Mă inchin cu descîntecul,
Şi Dumnezeu să vie cu leacul."

„Eu să fiu descîntătoare,
Maica Precista lecuitoare."

„Leac şi veac.
Leacu-i de la Dumnezeu,
Nu ţi-l pot da eu."

Nu sînt simple concesii abile, făcute Bisericii, ci o premisă şi o concluzie firească a oricărui descîntec – impuse de întreaga noastră viziune folclorică, în care am văzut că ultimul fir de praf stă în veghea permanentă a Dumnezeirii şi nimic, nici binele şi nici răul, nu se pot face fără ştirea şi fără voia celui de Sus. Omul apelează la puterile cosmice, la lucruri chiar, fiindcă le ştie făpturi şi auxiliare ale Divinităţii, începînd de la facerea lumii. Cu această mărturisire categorică ţinem să încheiem seria citatelor, care se poate prelungi oricît. Credem că a fost destul de lămuritoare, după elementele ce le-am analizat în paginile acestei cărţi, dedicate descîntecelor. Din tot, credem iarăşi că s-a desluşit cît de adînc a frămîntat fondul autohton puternica şi bogata viaţă pe care a adus-o la noi creştinismul, şi cît de organic a crescut folclorul nostru din această frămîntare. De aceea, pot coexista în el, într-o armonie firească, atîtea străvechi frăţii fragede cu natura şi atîtea spiritualizate viziuni creştine; atîta dragoste de viaţa pămîntului şi atîtea rigori ascetice; atîta bucurie de a trăi şi atîta disciplină etică; atîtea încrederi primitive în sufletul omenesc al cosmosului şi atîtea smerenii subtile, înaintea unicei străluciri a lui Dumnezeu. Un exemplu grăitor al acestei armonii complexe poate fi începutul acestui frumos *Descîntec de întorsuri*:

„Bună ziua, apă mare,
Doamnă mare!
Cum ai ieşit din rîurile tale,
De ai spălat frunza şi iarba
De smoală
Şi pietrele de rugină,
Mai vîrtos
Cu puterea lui Christos,

În numele Tatălui
Şi Fiului
Şi Sfintului Duh
Şi Maicii Domnului,
În împărăţia cerurilor,
În lumina lumii..."

Acesta e creştinismul nostru folcloric, aşa cum se vede aici. E o imensă frăţie între cosmos, om şi Divinitate, în care trupul şi sufletul se confundă, în care nu există graniţe certe între „împărăţia cerului" şi „lumina lumii" concrete.

FOLCLOR ŞI CLASICISM

Revista *Vremea* a avut amabilitatea să se ocupe – într-o binevoitoare notă – de o recentă încercare a noastră de a lămuri mai adînc şi mai unitar personalitatea văzută pînă acum difuz a lui Calistrat Hogaş. O notă nu e un eveniment cosmic. E un mic act de dreptate necesar – în lipsa altora mai mari – deşi la noi e înţeleasă mai mult ca o monedă de schimb de amabilităţi: azi tu, mîine eu... Ca atare, ar fi ridicol să transformi astfel de mici satisfacţii personale, în masivităţi de studii. Dar nota de la care am pornit ridică o nedumerire care mi se pare că circulă mult mai frecvent în sferele culturii noastre de azi. Deci, poate e chiar necesar să încercăm – dacă nu chiar să izbutim – o lămurire. Celui care a însemnat nota vedem părîndu-i-se că există o antinomie între folclorul nostru şi clasicismul antic. Că Hogaş nu poate fi totodată un fabulos rapsod hrănit de Homer şi un glas firesc al spiritualităţii noastre folclorice, frămîntată adînc de ortodoxie.

Noi nu vedem această antinomie. Ea se află doar în exagerarea livrescă – sau, mai bine zis, în eroarea de perspectivă a d-lui E. Lovinescu. C. Hogaş e un creator, în care un adînc fond folcloric românesc s-a lămurit, s-a limpezit, mai tîrziu, în cultura clasică a antichităţii. Pentru d. Lovinescu, aici, aflăm hipertrofia unui fenomen invers: un cărturar e atît de pătruns de Homer, încît, la chemarea lui de sub veacuri, sare brusc în adîncimile eului său, neoprindu-se pînă aproape de preistorie. Ca scriitor, prin urmare, Calistrat Hogaş ar fi un bizar dezrădăcinat, care nu trăieşte, precum Eminescu, în Moldova anului 1400, ci – rupîndu-se cu totul de neam – departe, în Ciclade, cu cîteva mii de ani înainte. Pe cînd, în realitate, C. Hogaş – departe de a fi un caz ciudat – înseamnă o foarte firească întîlnire a două vechi culturi care au aceeaşi rădăcină. Căci acesta e raportul simplu dintre folclorul nostru şi clasicismul antic. Ne uimeşte întrucîtva formularea categorică a acestui raport, fiindcă – deşi acum sîntem aproape de o justă lă-

murire a relităţilor folclorice – ne sună în gînd încă mult din greşita lor înţelegere de pînă mai deunăzi. Sub aceste sugestii, folclorul universal – deci şi al nostru – mai este privit ca un conglomerat; mai puţin chiar: ca un grohotiş, adică o aglomerare de fărămituri de primitivitate. Folclorul ar fi, deci, tot ceea ce, haotic, a mai persistat din sufletul şi din viaţa omului preistoric, apropiat de caverne: superstiţii, magii, animism, eresuri. Din această realitate, privită ca o grămadă inertă de rămăşiţe – mai mult compromiţătoare decît semnificative, pentru luciditătile omului modern – ştiinţa a căutat îndeosebi să reconstituie sufletul omului primitiv, iar la noi, în special, a dibuit perpetuarea subterană a spiritului superstiţios al primilor latini. Pentru ştiinţa veche, sufletul acesta preistoric e mai mult un haos de spaime, de închipuiri, de eresuri. Nouă însă, celor de azi, folclorul ne apare altfel. Sînt în el tot frămîntări, dar ale uneia din cele mai frumoase ordini spirituale din trecutul omenirii. O ordine spirituală care s–ar părea că a reuşit miracolul unic de a ajunge şi o ordine de viaţă pămîntească, în acelaşi timp. Ordinea aceasta e „preistorică", întrucît nu s–a deliberat, nici nu s–a concretizat prin scris. Dar n–are nimic din întunecimile de caverne pe care ne–am obişnuit să le asociem noţiunii de preistorie. Ci e poate una dintre cele dintîi înălţări ale spiritului omenesc deasupra materiei, cea mai însemnată poate. Şi poate tocmai de aceea e atît de grandioasă, atît de liniştită, tocmai fiindcă n–a fost înghesuită în boabele mărunte ale literelor. Ea e cu totul opusă viziunii pozitiviste făurite de raţiune. Fiindcă ea e făurită de suflet.

Ştiinţa modernă explică omul prin cosmos. Viziunea folclorică explică viaţa cosmică prin om. Rezultatul e că în lumea modernă omul disperă într–o crîncenă singurătate cosmică; pe cînd în cea folclorică el se integrează senin într–o armonie universală. În viziunea pozitivă, cosmosul e un imens vid, punctat arare cu fărîme singuratice de viaţă. În viziunea folclorică, e o imensă comunitate de viaţă, în care nici un punct nu e inanimat sau izolat. O infinită ierarhie spirituală leagă armonic infinitul boabelor de nisip cu acel al hăurilor de dincolo de stele. În fiecare piatră stă şi poate vorbi un suflet. Copacii închid apariţii de vrajă. Animalele pot fi oameni pedepsiţi. Spaţiul e cutreierat de duhuri, bune sau rele. Luna, soarele, stelele, sînt fiinţe sau lăcaşuri de spirite. Şi dincolo – dincolo de marginile văzute, dar prezent prin atenţia sa universală şi necontenită – se află marele duh tutelar al lumii. Centrul acestei

armonii universale este omul. Fiindcă el e, în materie, imaginea făpturii spirituale a Creatorului lumii. Către el, omul, tinde să se înalţe toată firea neînsufleţită: piatră, plantă, animal. El, omul, transmite spre cer mesajele acestei lumi mărunte, înălţîndu-se el însuşi spre lumea cealaltă, a duhurilor: erou, supraom, duh al distrugerii, profet. Astfel, văzută schematic, e greu să precizezi dacă această ordine e cea folclorică sau cea clasică, antică. Puneţi nume de fauni şi nimfe în lumea pămîntului; nume de eroi, semizei şi zei, în cea de deasupra lui, – şi veţi avea viziunea omului antic. Puneţi numele lui Strîmbă-Lemne, Statu-Palmă-Barba-Cot, al lelelor şi al Mumei pădurii; închipuiţi-vă că spaţiul tot e privegheat de trei sfinte, pe care noi le vedem ca trei stele mici; că soarele e un om sfînt... şi veţi avea viziunea noastră folclorică. Fiindcă viziunea clasicismului antic şi viziunea folclorică – atît cît se mai păstrează, fărîmată, azi – au aceeaşi rădăcină: acea miraculos de înţeleaptă înţelegere a lumii, pe care şi-a închegat-o, în adîncuri de vremi, omul vechi, pe care nu-l cunoaştem încă aşa cum trebuie.

Unii însă poate nu vor vedea această înţelepciune miraculoasă în simplităţile şi chiar naivităţile ei. Sîntem cei dintîi care să recunoaştem că o cale de întoarcere la ea în spiritul nostru, foarte cu greu poate fi găsită. Asta însă nu ne împiedică de a regreta profund că am ajuns aici. Căci ce-aţi zice de un savant care, din pură curiozitate ştiinţifică, ar prepara şi răspîndi doctorii ce ne-ar măcina trupul, ne-ar coagula sîngele? De dragul lucidităţii şi al adevărului, de cîteva secole, ştiinţa modernă nu face decît să ne răvăşească, să ne sfărîme sufletul. Cu cît găsim mai multe leacuri pentru corp, cu atît pierdem din temeliile de linişte ale sufletului: temeliile acelea de pace, pe care viziunea asta veche – descifrabilă în clasicism şi în folclor – le-a durat atît de bine încît au ţinut mii de ani. Viziunea aceasta a fost împlinită de creştinism. Creştinismul a fost o imensă şi trainică revoluţie spirituală. Fiindcă a fost o revoluţie în sensul vechi, una de împlinire, cu toate aparenţele ei dărîmătoare. Şi poate fiindcă e ultima care s-a făcut în gînd, în grai, înainte de a fi ajuns noi robi ai scrisului, ca acum. Pe cînd în Roma lui Augustus migăleau literar un Virgil, Horaţiu, Iisus n-a scris un cuvînt, tocmai fiindcă trebuia să aducă ultimul dar de fericire şi împăcare cosmică omului. Viziunea antică era clădită pe teamă şi supunere. Dincolo de sufletul lumii, stăpînea – orb şi

neîndurat în privegherea legilor – Destinul. Viziunea creştină apropie mai mult lumea de om, străbătînd-o crucial cu dragoste şi supunere. Alături de puterea nevăzută, dar înţelegătoare, a Tatălui, se aşează iubirea infinită a Fiului, animînd pietrele, oamenii, sfinţii. Aceeaşi lume armonică e văzută într-o lumină doar mai caldă. Viziunea aceasta creştină s-a suprapus celei folclorice, s-a contopit cu ea – în atîta măsură cîtă i-a îngăduit-o înălţimea spirituală a etnosului care o purta prin veacuri. În folclorul românesc, această contopire a fost extrem de adîncă, ducînd la una din cele mai frumoase înfloriri spirituale. Poate şi datorită caracterului de limpede organicitate al ortodoxiei, spre deosebire de catolicism.

De aceea, un Calistrat Hogaş – crescînd firesc din folclorul nostru, poate semăna atît de amăgitor cu un rapsod homeric, îl poate iubi atîta pe Homer, rămînînd totuşi credincîosul răzeş moldovean, care a fost şi în viaţa şi în literatura sa.

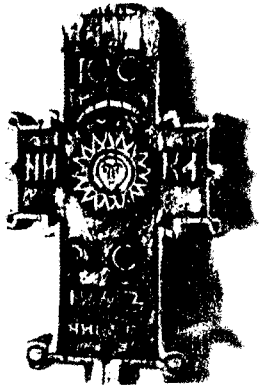

POST-SCRIPTUM

Începută – după cum am arătat în prefață – în 1936, cartea aceasta a ajuns la închegarea ei definitivă în 1938.

De atunci pînă azi, manuscrisul ei a avut o soartă care este nu numai a lui, ci și a multora dintre cărțile de gîndire românească, din trecut și din contemporaneitate. Dat la o parte cînd de neînțelegerea editorilor, cînd de asprimea vremurilor din ultimii trei ani, acest manuscris a trebuit să aștepte răbdător, pînă cînd un relativ moment de mai ușoară respirare a noastră a tuturor și marea bunăvoință a d-lui I. E. Torouțiu l-au scos, în fine, din setarele biroului.

Îl dăm la lumină așa cum a rămas atunci, în 1938.

Acum, după trei ani de întrebări și confruntări, mai ales cu ceea ce s-a lucrat în străinătate de curînd, poate că am scrie această carte în alt chip.

În nici un caz, însă, gîndurile ei de temelie nu ar fi altele.

Cu atît mai mult cu cît cei doi ani ai mei, recenți, de lucru la eminentul profesor de folclor de la Universitatea din Berlin, dl. Adolf Spamer – care vede și d-sa cercetarea folclorului ca esențială, în primul rînd, pentru lămurirea acelei viziuni a lumii pe care o aduce fiecare popor, ca una din cele mai tipice mărturii ale spiritualității lui – ne-au întărit în credința că sîntem pe drumul cel bun.

București, 1 ianuarie 1942

BIBLIOGRAFIE

Bârlea, Pr. I. — *Balade, colinde şi bocete*, Bucureşti, 1924;

Bârlea, Pr. I. — *Cîntece poporane din Maramureş, descîntece, vrăji, farmece şi desfaceri*, 2 vol., Bucureşti, 1924;

Brăiloiu, C. — *Despre bocetul de la Drăguş*, Bucureşti, 1932;

Brăiloiu, C. — *Bocete din Oaş*, Bucureşti, 1938;

Candrea, I. A. — *Lumea basmelor*. Curs litografiat, Bucureşti, 1935–36;

Candrea, I. A. — *Iarba fiarelor*. Studiu de folclor, Bucureşti, 1928;

Candrea, I. A., Densusianu, Ovid şi Speraţia, Th. D. — *Graiul nostru*. Texte din toate părţile locuite de români, Bucureşti, 1936;

Caracostea, D. — *Balada populară română*. Curs litografiat, Bucureşti, 1932;

Cartojan, N. — *Cărţile populare în literatura românească*. Vol. I. Epoca influenţei sud–slave, Bucureşti, 1929, Vol. II. Epoca influenţei greceşti, Bucureşti, 1938;

Ciauşanu, Gh. F. — *Superstiţiile poporului român, în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă*, Bucureşti, 1914;

Costin, Lucian — *Mărgăritarele Banatului*, Timişoara, f. an;

Corbu, I. — *Doina, poezia poporală lirică*, Bistriţa, 1925;

Densusianu, Ovid — *Folclorul, Cum trebuie înţeles*, ed. II–a, Bucureşti, 1937;

Densusianu, Ovid — *Aspecte ale vorbirii populare*. Curs litografiat, Bucureşti, 1928–29;

Diaconu, Ioan — *Ţinutul Vrancei. Etnografie. Folclor. Dialectologie*, Bucureşti, 1930;

Dumitraşcu, N. I. — *Strigoii în credinţele, datinile şi povestirile poporului român*, Bucureşti, 1929;

Fira, G. *Nunta în judeţul Vîlcea*, Bucureşti, 1928;

Furtună, D. *Vremuri înţelepte*. Povestiri şi legende româneşti, Bucureşti, 1913;

Furtună, D. *Cuvinte scumpe, taclale, povestiri şi legende româneşti*, Bucureşti, 1914;

Găluşcă, Tatiana *Folclor basarabean*, Bălţi, 1938;

Georgescu–Tistu, N. *Folclor din judeţul Buzău*, Bucureşti, 1928;

Gorovei, Artur *Credinţe şi superstiţii ale poporului român*, Bucureşti, 1915;

Gorovei, Artur *Descîntecele românilor*, Bucureşti, 1931;

Hodoş, E. *Poezii poporale din Bănat*, vol. II, Baladele, 1906, Sibiu;

Hetcou, J. *Poezie poporală din Bihor*, Beiuş, 1912;

Ionescu, Dr. Daniil şi Daniil, Alexandru I. *Culegere de descîntece din judeţul Romanaţi*, 2 vol., Vălenii de Munte, 1907–1908;

Iorga, N. *La création relgieuse du Sud–Est européen*, Paris, 1929;

Marian, S. Fl. *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic. 3 vol, Bucureşti, 1898–1901;

Marian, S. Fl. *Naşterea la români*. Studiu etnografic, Bucureşti, 1892;

Marian, S. Fl. *Nunta la români*. Studiu istoric–etnografic, comparativ – Bucureşti, 1890;

Marian, S. Fl. *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Bucureşti, 1903;

Marian, S. Fl. *Ornitologia poporană română*, 2 vol, Cernăuţi, 1883;

Marienescu, Dr. At. M. *Cultul păgîn şi creştin*, vol. I. Sărbătorile şi datinile române vechi, Bucureşti, 1884;

Muşlea, Ion *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului*, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, I., Bucureşti, 1932;

Pamfile, Tudor *Sărbătorile de vară la români*. Studiu etnografic, Bucureşti, 1911;

Pamfile, Tudor *Sărbătorile la români. Sărbătorile de toamnă şi Postul Crăciunului*. Studiu etnografic, Bucureşti, 1914;

Pamfile, Tudor *Sărbătorile la români. Crăciunul*. Studiu etnografic, Bucureşti, 1915;

Pamfile, Tudor *Cerul şi podoabele lui, după credinţele poporului român*, Bucureşti, 1913;

Pamfile, Tudor *Povestea lumii de demult, după credinţele poporului român*, Bucureşti, 1913;

Pamfile, Tudor — *Văzduhul, după credinţele poporului român*, Bucureşti, 1915;

Pamfile, Tudor — *Cîntece de ţară*, Bucureşti, 1913;

Pamfile, Tudor — *Mitologie românească*, I: Duşmani şi prieteni ai omului, Bucureşti, 1916;

Pamfile, Tudor — *Mitologie românească*, II: Comorile, Bucureşti, 1916;

Pamfile, Tudor — *Mitologie românească*, III: Pămîntul după credinţele poporului român, Bucureşti, 1924 (publ. postumă);

Pamfile, Tudor — *Agricultura la români*, Bucureşti, 1913;

Pamfile, Tudor — *Diavolul învrăjbitor al lumii, după credinţele poporului român*, Bucureşti, 1915;

Păsculescu, N. — *Literatură populară românească*, Bucureşti, 1910;

Papahagi, Tache — *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925;

Petrovici, Emil — *Folclor din Valea Almajului*, în *Anuarul Arhivei de Folclor*, III, Bucureşti, 1935;

Popa, Victor — *Poezii poporale şi chiuituri din Ţara Oltului*, Sibiu, 1933;

Rădulescu, Codin C. şi Mihalache, D. — *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele. Culegeri din părţile Muscelului*, Bucureşti, 1909;

Rădulescu, Codin C. — *Literatură, tradiţii şi obiceiuri din Corbii-Muscelului*, 1929;

Rădulescu, Codin C. — *Comorile poporului, literatură, obiceiuri, credinţe*, Bucureşti, 1930;

Slătineanu, B. — *Ceramica românească*, Bucureşti, 1938;

Ştefănucă, P. V. — *Folclor din judeţul Lăpuşna*, în *Anuarul Arhivei de Folclor* II, 1933;

Teodorescu, G. Dem. — *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885;

Tocilescu, Gr. G. — *Materialuri folcloristice*, 2 vol., Bucureşti, 1901–02;

Viciu, Alexiu — *Colinde din Ardeal, datini de Crăciun şi credinţe poporane*, Bucureşti, 1914;

Voronca, Elena Niculiţă — *Datinile şi credinţele poporului român*, Cernăuţi, 1903;

Voronca, Elena Niculiţă — *Studii de folclor*, Bucureşti, 1908.

POSTFAȚĂ

Intrată relativ tîrziu în comuniunea marilor culturi europene moderne - deși se închegase de mult în formele ei arhaice alături și în îngemănare cu ele - cultura română a simțit (dintr-un firesc complex de marginalitate) nevoia de a se preocupa mai mult decît era cazul de problema identității sale, a specificului, a izvoarelor germinative și a căilor pe care le are de urmat.

Subiectele respective, ce constituie în alte culturi teme mai mult sau mai puțin neutre de cercetare și reflecție, au aprins la noi pasiuni aparent inexplicabile și au declanșat campanii interminabile de presă, antrenînd în focul polemicilor mai toate personalitățile vieții culturale românești din secolele XIX-XX.

Abordarea pătimașă a chestiunilor a lăsat însă întrebările fundamentale fără răspunsuri definitive pînă către zilele noastre.

A fost nevoie de liniștea și totodată de efervescența celui de-al doilea clasicism românesc pentru ca întrebările menționate să capete, în sfîrșit, rezolvarea calmă dorită. Nicolae Iorga, G. Ibrăileanu, Mihail Sadoveanu, Ov. Densusianu, E. Lovinescu, V. Pârvan, Ion Pillat, Tudor Vianu, Dan Botta, Camil Petrescu, G. Călinescu și mai ales Lucian Blaga sînt doar cîteva din numele ce ar putea fi citate pentru contribuțiile esențiale la definirea specificității noastre inconfundabile.

Pe aceeași linie se înscriu și considerațiile lui Ovidiu Papadima din lucrarea devenită clasică ***O viziune românească a lumii***, Colecția "Convorbiri literare", București, 1942, 227 p.

* * *

Familiarizat îndeaproape cu tentativele anterioare de circumscriere a coordonatelor spiritualității naționale și cu demersurile similare de pe alte meridiane, Ovidiu Papadima

încearcă pe cont propriu - pornind de la datele culturii populare - să surprindă, într-o largă sinteză, elementele definitorii ale etnosului românesc.

Bazat, la data elaborării cărții, mai mult pe profunda-i intuiție critică și pe asociațiile spontane ale primei lecturi, decît pe cercetări riguroase de durată, profesorul Papadima propune o perspectivă rămasă, după mai bine de o jumătate de secol, încă ademenitoare.

Evident, asemeni mai tuturor punctelor de vedere formulate în acest sens la noi, ***O viziune românească a lumii***, izvorăște și ea dintr-o acută atitudine polemică.

Nemulțumit în special de comparatismul sterp, în virtutea căruia elemente disparate ale culturii erau puse - pe baza hazardului asemănărilor - în legătură cu aspecte similare de la antipozi și despersonalizate, Ovidiu Papadima vizează învederat întregul organic al fenomenului, totalitatea manifestărilor și implicațiilor unei culturi, atît în formele consacrate, cît și în modul de viață concret al celor care au creat-o.

Ca și Lucian Blaga - pe care îl secondează în încercarea de schițare a coordonatelor spiritualității române, exact în perioada redactării *Spațiului mioritic* - autorul aspiră către profunzimi, către identificarea "trăsăturilor tipice" (după cum le numește domnia sa) și a armoniei în care diversele amănunte trăiesc.

Dorind să cuprindă întregul, spre a-i reliefa aspectele unice, autorul e preocupat nu atît de ideile și fenomenele particulare, cît de structurile însești ale gîndirii, ce modelează întreaga gamă a reprezentărilor, imprimîndu-le involuntar întruchiparea caracteristică.

Din multitudinea unor atare tipare de materializare în forme specifice a vieții spirituale și etnografice a unui popor, Ovidiu

Papadima se oprește - considerînd-o drept esențială - la modalitatea de reprezentare a ordinii sacre a lumii.

Aparent limitativă, perspectiva religioasă - identificată de autor cu integralitatea formelor de percepere și aspirație către transcendent - se dovedește, în cele din urmă, o cale nestînjenită de analiză și înțelegere a fenomenului culturii populare, atît în anasamblul, cît și în detaliile manifestărilor lui.

Și aceasta deoarece religia creștină de nuanță ortodoxă română - după cum se precizează în mod expres în lucrare - "nu caută de loc să-l despartă pe om de trupul lui, de viață, de pămînt", determinînd o bivalență egală a perspectivelor - către cosmos și către uman, către cer și către pămînt.

Dezvăluirile cerectării sînt tulburătoare.

Grație abordării dintr-o atare largă și totodată specială perspectivă, Ovidiu Papadima are, pe de o parte, posibilitatea să probeze și să verifice ceea ce mai fusese afirmat în cultura română (fără suportul necesar al argumentării), iar pe de alta să releve coordonate încă neobservate, ce i se impun drept trăsături definitorii ale lumii arhaice și, implicit, ale spiritualității naționale.

Am cita, între altele: "neovoia de concret" a gîndirii populare, "respectul" manifestat față de cosmos, asimilarea "firii" la cele umane și întrevederea ei ca o eternă prietenă și protectoare, "blînda" integrare a răului "în imensa armonie cosmică", prelungirea viziunii pamîntești rurale românești asupra imaginii cerești și îndeosebi asupra modului de înțelegere a raiului și iadului, "privirea cu liniște" a morții, acceptarea "rînduielii" ca suprem mecanism, organic al cosmosului, "optimismul" etnic funciar, privirea muncii ca o sfîntă datorie, etc.

Dar cea mai importantă remarcă - ce ni se pare a fi și una dintre concluziile fundamentale ale cărții - o constituie afirmația

că "viziunea folclorică" românească "explică viața cosmică prin om", ceea ce imprimă culturii noastre populare profunde similitudini cu clasicismul antic. "Centrul acestei armonii universale" - observă Ovidiu Papadima într-unul din cele mai inspirate pasaje - este omul. Fiindcă el e, *în materie*, imaginea făpturii spirituale a Creatorului lumii. Către el - omul - tinde să se înalțe toată firea neînsufletită, piatră, plantă, animal. El, omul, transmite spre cer mesagiile acestei lumi mărunte, înălțîndu-se el însuși spre lumea cealaltă a duhurilor: erou, supraom, duh al distrugerii, profet."

Interesant e că seninătatea, blîndețea, umanismul, înalta spiritualitate, prin care cultura arhaică românească se apropie de clasicismul marilor culturi, ar reprezenta după Ovidiu Papadima rezultatul sintezei structurale cu creștinismul, în speță cu ortodoxia. "Viziunea aceasta creștină - afirmă domnia sa - s-a suprapus, s-a contopit în cea folclorică, în atîta măsură, cîtă i-a îngăduit-o înălțimea spirituală a *etnicului* care o purta prin veacuri. În folclorul nostru românesc această contopire a fost extrem de adîncă, - ducînd la una din cele mai frumoase înfloriri spirituale. Poate și datorită caracterului de limpede organicitate al ortodoxiei spre deosebire de catolicism."

E o concluzie - pe care o bănuim și premisă - ce se constituie într-o ipoteză demnă de a fi luată în considerare.

În orice caz, fascinanta încărcătură de sugestii a analizelor și viabilitatea după mai bine de o jumătate de veac a ideilor formulate în ***O viziune românească a lumii*** îi dovedesc din plin rodnicia.

I. OPRIȘAN

CUPRINSUL

Lămuriri 5
Flolclorul – neobosit laborator de miracole 13
Stilul primar al viziunii noastre folclorice 21
Nevoia de concret 30
Logic şi absurd în folclor 38
Cosmosul folcloric 42
Rai şi iad, sau alte chipuri ale lumii noastre 47
Rînduiala, – ordine creştină a lumilor 60
Corespondenţe magice 65
Mila, – ordine anacronică 67
Sfinţenia dintîi a muncii 73
Dumnezeu 79
Faţa omenească a firii 82
Firea – eterna prietenă a omului 90
Puritate 93
O altă atitudine faţă de cosmos: respectul 97
Chipuri mai blînde pentru rău 102
Destinul 109
Ştiinţă şi oprelişte 119
Umbra grea a păcatului 122
Înţelegeri întoarse 125
Moartea – chip privit cu linişte 133
Alte cărări de izbăvire 136
Iubirea 143
Optimismul nostru etnic 149
O imagine ideală a noastră 157
Un bob din puritatea dintîi: Petrache Lupu 166
Creştinism şi folclor 170
Folclor şi clasicism 179
Post-scriptum 183
Bibliografie 184
Postfaţă 187

Editura SAECULUM I.O.

Lei 2950

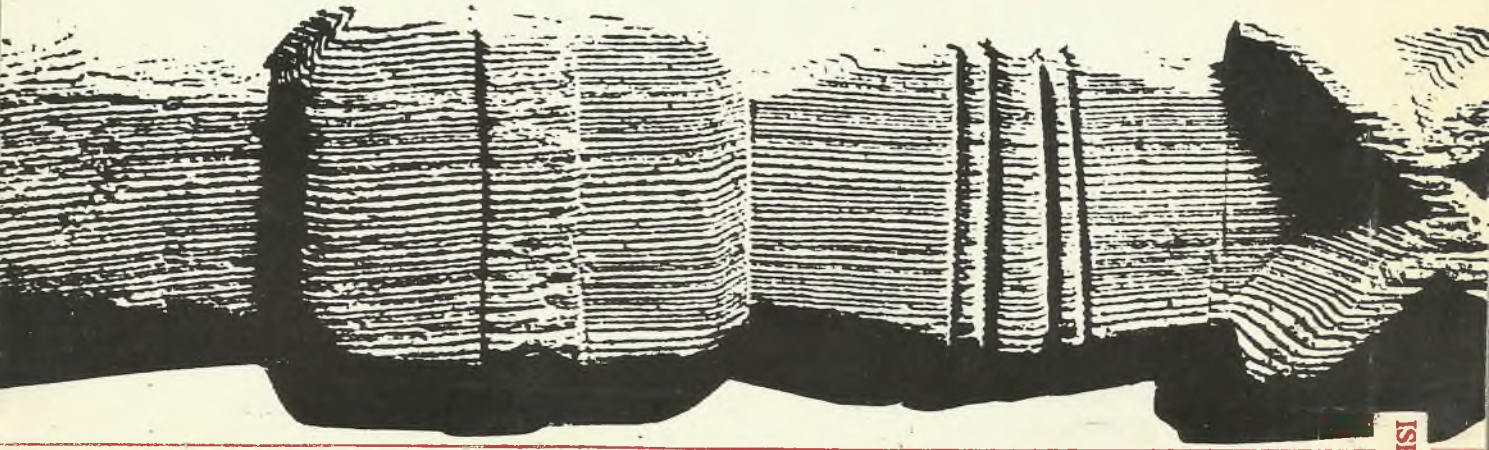

colecţia **MYTHOS**

ISBN 973-96550-9-